De verwachting

Maria Miranda

bron
Maria Miranda, *De verwachting*. Stols, 's-Gravenhage 1959

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/mira002verw01_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

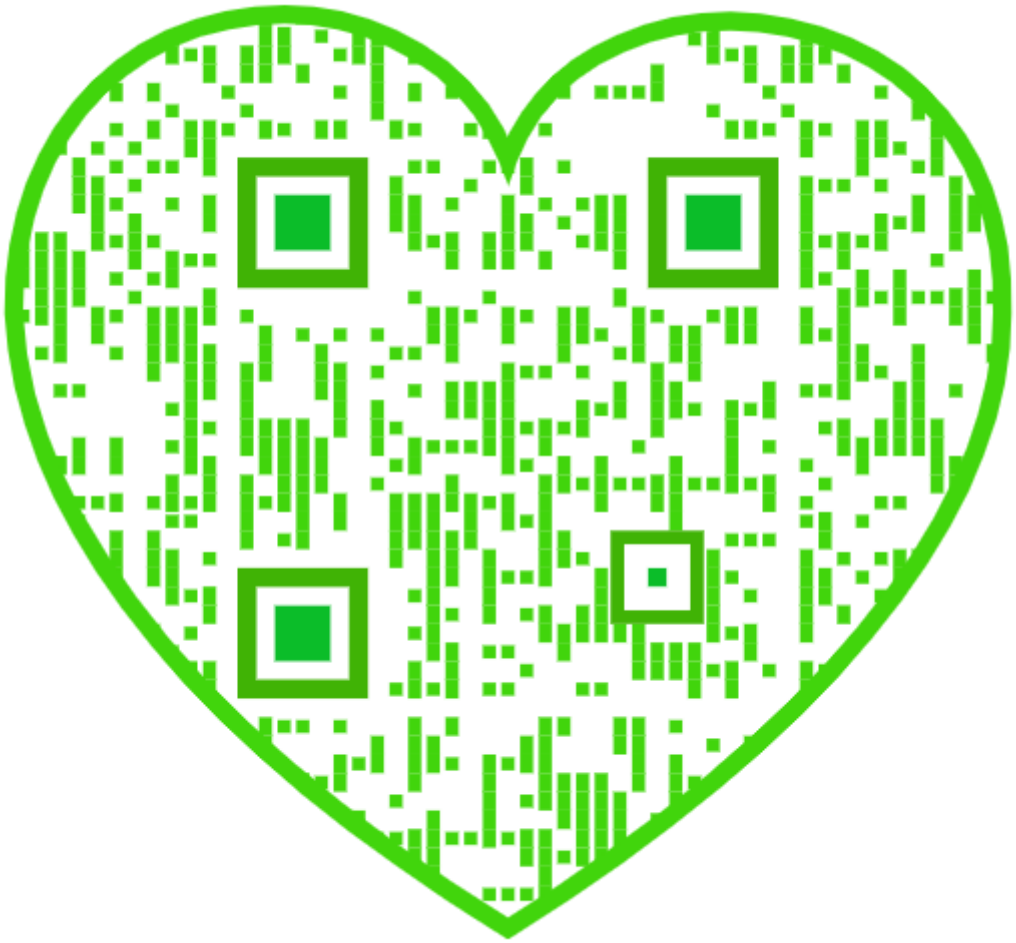

Een historische gebeurtenis gaf aanleiding tot dit verhaal. Alle personen en de gehele handeling berusten op fantasie van de schrijfster.

I

De zon was nog niet op en de straat rook fris tengevolge van een nachtelijke regenbui. Achterovergeleund in zijn rijtuig, snoof Sjon Abram de koelte, die een heerlijke morgen aankondigde, op.

Trap-trap-trap, zeiden de paardehoeven. In de stilte weerkaatste dit geluid hard tegen de huizenrij aan. Sjon Abram voelde zijn hart vrolijk meekloppen op deze melodie. Wanneer was hem dit eerder overkomen? Ook op een morgen in januari, zoals nu vlak na Chanoekah, het Joodse inwijdingsfeest. Hij was toen uitgereden om zijn jonge bruid Sarah af te halen. Niet te geloven dat het zo lang was geleden. De herinnering was nog even vers of het pas gisteren was gebeurd. En nu zat zijn oudste zoon José naast hem. Zij reden uit om Manuel van de boot af te halen. Manchi, zijn trots, die vele jaren in het verre Holland had doorgebracht!

Trap-trap-trap, hoorde hij weer de paardehoeven. Ja, ook destijds had zijn hart van vreugde luid gebonsd... uitbundiger wellicht dan nu, zoals dat alleen als je jong bent kan voorkomen. Maar vandaag voelde hij zich weer jong, zijn geluk scheen hem dieper toe. Het was rijper.

Trap-trap-trap. Na een week van spanning was heel in de vroegte de boodschap van de gezaghebber gekomen, dat ‘De Verwachting’ in de verte gesignaleerd was. Sjon Abram had zijn twee volwassen zoons en schoonzoon laten wek-

ken, en verdere orders aan het personeel gegeven. Hoewel het tot de haven maar heel kort was, had hij de paarden laten inspannen. Het rijtuig zou nodig zijn voor de bagage. Zij hadden zich haastig aangekleed en waren voorzichtig uit het grote huis geslopen. Ruben en Elias gingen Oom Moïs waarschuwen.

Het was te hopen dat zij Sarah niet hadden gestoord, die - voor de zestiende maal kraamvrouw - veel rust nodig had. Achteraf gezien kwam het toch goed uit dat de reis een paar dagen langer had geduurd dan verwacht was. Nu had zij de kans gehad gisteren een beetje op te staan. Zij zou bij deze blijde gebeurtenis aanwezig kunnen zijn, dacht hij met tedere ontroering. De Almachtige had toch weer eens beter gezorgd dan zijn kinderen in hun kortzichtigheid hadden kunnen bevroeden. Hij voelde zich beschaamd over zijn ongeduld van de laatste dagen.

Nu was het dan zo ver. Binnen het uur zou de jonge dokter aan wal stappen om nieuwe glans bij te zetten aan de reeds zo eerbiedwaardige familie-naam. Zelf had Sjon Abram niet kunnen studeren. Zijn vader was onverwachts gestorven. Moïs had al een eigen zaak opgezet. Hij moest de oude overnemen. Van de schoolbank ging hij direct naar kantoor. Hij had flink moeten aanpakken, want de tijden waren toen slecht. Maar zijn scherp verstand had nog vele kansen voor de handel ontdekt. Hij was de rijkste en aanzienlijkste man van het kleine eiland geworden. Er werd zelfs nog altijd over gepraat, dat hij - toen het Nederlandse gezag in deze streken werd hersteld - het grootste aandeel in de lening van twaalfduizend pesos had gedragen.

En toch had hij nooit kunnen verkroppen dat hij niet in Europa had mogen studeren. De volgende generatie zou het moeten inhalen. Dank aan de Almachtige voor de zegen. Vandaag werd zijn levenswerk bekroond nu zijn eigen zoon, vlees van zijn vlees, met een academische titel getooid naar het vaderlijk huis terugkeerde.

Trap-trap-trap. Buiten het rijtuig beantwoordde de omgeving geheel zijn blijde stemming. De lucht was van stof gezuiverd. In het schemerdonker kon hij aan enkele takken, die over een muurtje hingen, de mauve bloemtrossen van de ‘mataraton’ onderscheiden. Als hij straks thuiskomt bloeien de rozen in de hof en op het buiten ‘de koenoekoe’ zullen de cisternen vol water zijn.

Achter hem op het rijtuig zat de bediende met zijn wandelstok. In gedachten verzonken beantwoordde Sjon Abram verstrooid het groeten der voorbijgaande negers. Niet één, die niet eerbiedig zijn hoofd boog voor de ongekroonde koning van het eiland. José, nooit erg praatziek, stoorde zijn gedachten niet.

Luiken gingen open en klapten haastig weer dicht. Het was nog te donker om de nieuwsgierige ogen daarachter te kunnen zien. Maar binnen in de kamer werden vragen gefluisterd. Wie rijdt er zo in alle vroegte door de stad? Slaven werden uitgestuurd om te informeren of de jonge Sjon Manchi werkelijk vandaag kon worden verwacht.

Trap-trap-trap. Andere paarden achter hem. Daar kwamen zeker Moïs en Jacob met Ruben en Elias. Maar verder weg was nog meer getrappel te horen. Moïs had zeker zijn beide schoonzoons laten waarschuwen.

Het rijtuig boog de hoek om en daar lag het brede water van het Schottegat voor hem. De zon kwam juist achter de gevels der pakhuizen op. In haar eerste stralen flitste het wit der zeilen van het schip nog even op, voordat door de matrozen de zeilen werden gestreken.

Wel honderden keren had hij schepen zien binnenkomen. Maar nog nooit was hij zo zeer door de majesteit van dit schouwspel gegrepen. Het leek wel of duizenden spiegeltjes op het blauwe water dansten.

Toen het rijtuig stilhield kon hij zijn ongeduld niet langer bedwingen. Voor het eerst in zijn leven draaide hij eigenhandig - voordat José hem kon helpen - de kruk van het

portier om. De bediende kon nog net bijtijds toespringen om zijn heer uit het rijtuig te helpen.

Buiten was het nu helder dag, net of het doek van een toneel was opgehaald. Hij zag verrast een lange rij equipages achter de zijne stilhouden. En nog meer kwamen er uit de Bredestraat. Zóveel, dat ze elkaar op de kade verdrongen. Nu was er geen tijd om uit te maken wie er wel inzaten. Zijn ogen zochten het dek af en daar herkende hij zijn zoon, nonchalant tegen de reling geleund. Hij was bezig een pater Franciscaan de lage heuvelrug van het eiland aan te wijzen. Zeker had hij de vader niet herkend, want hij knikte toch àl te beheerst voor een jongmens.

Een gejuich ging op van de wal. Zwaaiend met zijn slappe witte handschoenen groette Manchi terug, genadig glimlachend als een jonge vorst die een ovatie in ontvangst neemt.

Had het ooit zo lang geduurd voordat een boot was gemeerd? Toen de valreep eindelijk neer was, daalde Manchi rustig de loopbrug af. Ook de vader wist zijn aandoening te verbergen toen hij de zoon zegende. Met het gebaar van een patriarch klopte hij hem op de rug. Het was of de thuisgekomene zich over dit vertoon van genegenheid schaamde; gauw onttrok hij zich aan de omhelzing en vroeg op superieure toon: ‘Wel, oudeheer, er schijnt zich in deze uithoek niets te hebben veranderd.’

Onderzoekend keek de vader hem aan. Ja, ondanks zijn snor en lange bakkebaarden was het nog hetzelfde gezicht. Maar de jonge melkmuil, die vertrok, was een man geworden. Sjon Abram schrok van de Leidse benaming, die hem in de brieven al mishaagd had.

Achter de vader stonden de beide broers José en Elias en de schoonbroer Ruben. En toen kwam de beurt aan oom Moïs met zijn zoon Jacob. Ook hun schoonfamilie was gewaarschuwd. Zeker hadden zij het bericht doorgegeven, want het was verbazingwekkend hoe snel de neven en verre achterneven hier hadden kunnen zijn. Daar stonden ze allemaal:

de Da Silva's en Sasporta's, de Fonseca's en de Casseres', de Pizzaro's van de Punda met hun aanhang, die van de Otrabanda met de pont de smalle inham waren overgestoken. - Die moesten wel iedere gelegenheid aangrijpen om er weer in te komen, daar het vorige geslacht verarmd was. -

En toen de omhelzingen en schouderklopjes waren uitgewisseld, kwamen de koetsier en de stalknecht verlegen nader. Zodra Manchi de glimlach om hun brede monden zag, viel de gespeelde onverschilligheid van hem af. Hij stak hun spontaan beide handen toe.

'Hé Enrique en Gabriel! Ouwe kerels, hoe maken jullie het? Wanneer gaan we weer samen op de "koenoekoe" op ezeltjes rijden en vogelnestjes uithalen?'

'Kom gauw, halen jullie de bagage van boord,' sneed de vader de begroeting af. En terwijl de negers vlug de valreep opsnelden, zei hij terzijde tegen de zoon: 'Je moet wel vriendelijk tegen hen zijn, maar ze worden gauw familiair. Je kinderjaren zijn nu voorbij. Van een heer en meester verwachten ze waardigheid, vooral wanneer je tot de gestudeerde stand behoort.'

Och, dacht Manchi, begon de vader nu al meteen, zodra hij voet aan land gezet had, over waardigheid, gestudeerde stand! Hoe strak zou het harnas der formaliteiten dan later wel worden! De ouweheer had eens een kroegjool in Leiden moeten meemaken! Dan zou hij niet een zo hoge mening over academici hebben. Manchi had geen kans gezien dat vrije leven langer te rekken. De vader had gedreigd zijn jaarwedde stop te zetten. Maar komaan, zo kwaad zou het hier ook niet zijn. Als de gestudeerde zoon van een aanzienlijke figuur als Sjon Abram zou hij wel een rol kunnen spelen.

Plotseling schoot hem degene, die nog de laatste band met Holland uitmaakte, te binnen.

'Vader, ik moet afscheid nemen van de kapitein. Wekenlang heb ik bij hem aan tafel gezeten. En met mij reisde

Padre Pablo. Hij kent hier niemand. Kunnen we hem niet helpen? U zult zien, al is hij een geestelijke, hij kan heel vlot zijn.'

'Als hij je vriend is, dan staat mijn huis voor hem open, dat spreekt vanzelf. Ik zal hem helpen zoveel ik kan.'

Opgewonden wilde Manchi de valreep op, maar zijn vader ging hem langzaam voor, en pas toen hij aan de Padre was voorgesteld zei hij: 'Wees welkom op dit eiland. Ik begroet U van harte, niet alleen omdat U een vreemde, maar vooral omdat U een missie-pater bent. We hebben U hard nodig, want de zeden van de negers verwilderen. Zelfs aan mijn slaven is het te merken. Hoewel we Joden zijn, heb ik alle eerbied voor uw werk. Weet U al, waar U heen moet? Als ik U daarmee behulpzaam kan zijn: mijn rijtuig staat tot uw beschikking en laat me ten allen tijde weten, wanneer ik iets voor U kan doen.'

Verrast keek de Padre op. Hij had Manchi onderweg goed leren kennen, maar niet zoveel hoffelijkheid verwacht. 'Sta mij toe u voor de goede ontvangst te danken. U ziet mij voor de eerste keer, maar voor mij bent u geen vreemde. Al lang kende ik u uit de verhalen van uw zoon. We hebben ons best gedaan elkaar de reis te korten. Hij heeft mij met zijn zonnig humeur vaak aan het lachen gebracht. Als ik van uw aanbod gebruik mag maken, zal de koetsier mij zeker de pastorie kunnen wijzen.'

Ondertussen waren de bedienden met andere slaven bezig een eindeloos aantal kisten aan wal te slepen. Sjon Abram keek eerst verbaasd, tenslotte ongeduldig. 'Maar dat is toch niet allemaal van jou?'

'Ja vader, mijn boeken en instrumenten, om niet te spreken van de kleren die ik nodig heb om me als jong medicus hier behoorlijk voor te doen.' Hij had de gevoelige snaar geraakt, alles in verband met studie en reputatie woog zwaar bij de vader.

'Maar dat gaat niet in ons rijtuig, en waarschijnlijk kunnen

ook oom Moïs en zijn schoonzoons niet zoveel bergen. Waar is uw bagage, Eerwaarde Heer?'

'Dit is alles, wat ik bezit.' De Padre wees een handtas aan. Op een wenk van zijn heer nam de koetsier die haastig op.

Nu kwam de kapitein, die zijn laatste orders had gegeven, naar hen toe. Uit de begroeting kon de vreemdeling opmaken dat de kapitein Sjon Abram goed kende en zeer respecteerde. De vader kon niet genoeg woorden vinden om hem te danken voor de goede zorgen besteed aan zijn zoon en drukte de Hollander op het hart zijn huis als het zijne te blijven beschouwen. Dezelfde avond nog zou hij beide heren voor het eten verwachten.

Toen zij aan wal stapten bleek alle bagage over de verschillende rijtuigen te zijn verdeeld. Een ieder, die er een bezat, was gekomen om zijn hulp en die zijner slaven aan te bieden. José en Ruben vertrokken haastig met oom Moïs en Jacob naar kantoor. De eigen koetsier zou eerst Sjon Abram en Manchi met de bagage thuis afzetten en dan de Padre naar de Otrabanda begeleiden. Nog enkele begroetingen over en weer en de menigte begon zich te verspreiden.

Het duurde een hele tijd vóór Sjon Abram en de Padre het er over eens konden worden, wie het eerst in het rijtuig moest stappen. Tenslotte gaf de gast toe, en tegenover hen namen Manchi en Elias plaats. Eerst spraken ze over de reis, toen zei de vader overwachts tegen de vreemde: 'Ik ben blij Spaans met u te kunnen praten, want Hollands gaat me slecht af. Ook merk ik dat de goede manieren in Spanje nog niet zijn afgeschaft.'

'Mij doet uw gastvrijheid en hoffelijkheid eveneens plezierig aan,' lachte de Padre. 'Uw zoon vertelde mij dat u van Spaanse afkomst bent.'

'Dat is zo.' Sjon Abram onderdrukte de opmerking, dat zijn voorouders drie eeuwen geleden, tijdens de geloofsvervolging, Spanje hadden moeten verlaten. 'Maar vertel mij, wat bracht u naar Holland?'

‘Mijn roeping is de missie, en ik werd naar dit eiland gestuurd. Ik moest over Holland reizen. Daar bleef ik een paar maanden om de taal te leren, - naar ik vrees - met weinig succes.’

‘U had zich de moeite kunnen besparen. De negers, de enige Katholieken hier, spreken geen woord Nederlands. Misschien verstaan enkelen Spaans, omdat ze het ons horen spreken. Hun taal is een mengelmoes van vele andere. In de omgang met hen maken we gebruik van het Papiamento, omdat ze nu eenmaal slaven zijn en een eigen taal behoren te hebben. Maar onder elkaar bezigen de goede families die nooit. Aangezien het eiland in de afgelopen oorlog in Engelse handen was, begint ook die taal ingang te vinden. De courant, die toen werd opgericht, verschijnt nu in het Spaans. Zo zal ook het nieuwtje om Engels met elkaar te spreken verdwijnen. Het gouvernement is gelukkig weer Hollands als vanouds. Daar ben ik blij om. Als ik maar niet die taal hoef te spreken!’

Het rijtuig rolde door de straten en de Padre verbaasde zich hier een propere Hollandse stad aan te treffen.

‘Ja, ik weet, dat wij in de bouwstijl veel van het moederland hebben overgenomen. Alleen spreekt onze aard ook een woordje mee. Kijk maar naar die zwierige krullen en witte stenen aan de gevels. Ook om een andere reden zijn de huizen bont geschilderd. Blanke muren zouden in de felle zon te verblindend zijn. Al ligt het eiland dicht bij het vasteland van Zuid-Amerika en is het nog zo klein, het heeft geheel eigen zeden en gewoonten.’

‘En zijn er veel Nederlanders hier?’

‘Ja zeker, dat zijn de Protestanten, die uit Holland stammen en van vader op zoon hier wonen. Maar we gaan niet met elkaar om. Hun groep en de onze zijn degenen, die hier wortel hebben geschoten. Dan is er nog een wisselende bevolking van ambtenaren en zee-officieren, die zich hier tijdelijk vestigen. Eendags-vliegen. Die komen alleen maar als

er iets te halen valt en hebben niet zoals wij eeuwen lang lief en leed met het eiland gedeeld. Doch versta mij niet verkeerd, daartoe reken ik niet de missionarissen, aan wie we veel te danken hebben.'

De Padre knikte glimlachend. 'Neem me niet kwalijk. Ik weet dat het niet beleefd is veel vragen te stellen, maar ik wil me hier zo vlug mogelijk inleven.'

'Dat zullen we zeer waarderen. Vraagt u maar gerust. Ik ben er om u in te lichten.'

'Ik zou graag willen weten of de rest van de bevolking evenzeer met het Hollandse gezag is ingenomen als uzelf.'

'Ik de eerste plaats zijn we kinderen van ons eiland... maar bovenal trouw aan de koning. Er loopt een Oranjedraad door onze geschiedenis sedert we Spanje verlieten.' Ondertussen kwam een lichte wrevel in hem op, dat hij zoveel aandacht aan een vreemde moest besteden. Hoezeer had hij naar dit weerzien gehunkerd! Nu ontbrak er de intimiteit aan. Het was of er tussen hem en zijn zoon een zekere verlegenheid bestond, en nu was het misschien weer goed dat een vreemde er bij zat om het gesprek aan de gang te houden. Zonder twijfel zou de onbevangenheid terugkeren, thuis bij de moeder.

Manchi werd gestoord in zijn bespiegelingen hoe goed de groentijd zou zijn voor de even te correct geklede jongen naast hem. 'Kijk Manchi, ons eiland is nu op zijn mooist. Dat is ter ere van jou. Het groen is vers en de heuvels zien geel van de vele Anglo's. Vannacht heeft het geregend en de dag is koel.'

'Guur weer heb ik genoeg meegemaakt. Als ik naar iets snak, dan is het droogte en zonneschijn. Maar waarom heeft mijn grote broer zich plotseling onzichtbaar gemaakt?'

'Hij moest dadelijk naar kantoor. Als een boot binnenkomt is er altijd veel te doen. Daarom ook is oom Moïs zo gauw weggegaan. José was natuurlijk liever bij je gebleven, maar hij is ijverig en plichtsgetrouw. Je moet niet spot-

tend over hem praten, Manchi. Hij heeft jou de studie mogelijk gemaakt door zichzelf weg te cijferen en mij te blijven helpen.' Ze reden alsmaar door een haag van groetende mensen - heren, die de hoge hoed afnamen en lachend zwaaiden, buigende negers - totdat het rijtuig voor een breed, chocoladebruin herenhuis stilhield. De Padre bedankte voor de uitnodiging even binnen te komen. Hij wilde het weerzien van de familie niet storen. Wel zag hij nog de lange rij slaven op de stoep. Onderaan stonden de 'jaja's', jonge kindermeisjes, verderop de oudere kamermeisjes en weer iets hoger de keukenmeiden: aan de andere kant de knechten, eveneens volgens leeftijd en rang, en helemaal boven in het portaal stond Néné, de voedster van Sjon Abram, nu een oude negervrouw. Toen de jonge dokter haar zag, kon hij zich niet beheersen. In een paar passen was hij de treden op en vloog haar om de hals. Een ogenblik liet zij hem begaan. Haar trekken waren strak, maar tranen gaven een lichte glans aan de donkere ogen.

In de gang begroetten hem de twee oudste zusters, Mirjam en Rachel. En opeens sprong een kleine gedaante, onder wier rokje een lange broek te voorschijn kwam, achter hen vandaan. Vóór hij het wist waren de armen van de vijftienjarige Gracia om zijn hals. Zij was blijkbaar tegen hem opgeklauterd, want hij voelde haar benen om zijn middel, en van de weeromstuit begon hij met haar in de rondte te tollen. Sjon Abram draaide zich verontwaardigd om, zij ontvingen een afkeurende blik.

'Gracia, als het niet een gelegenheid was als deze zou ik je naar je kamer sturen.'

Door de met sierlijke krullen gekroonde deurposten traden zij een groot vertrek binnen en daar, in een donkere hoek, door kussens gesteund in een armstoel, zag de zoon eindelijk zijn moeder. Het was hem vroeger nooit opgevallen, dat zij zo doorschijnend was. Magere armen strekten zich naar hem uit en lang drukte ze hem aan haar hart. De smalle hand lag

op zijn hoofd terwijl ze de woorden prevelde: ‘God heeft dit uur gezegend, mijn zoon.’ Toen ze hem losliet zag ze nog bleker. Opkijkend onderscheidde hij nu pas zijn beide tantes Agatha en Amethysta, tweelingzusters van zijn vader, die zich op de achtergrond hadden gehouden. Zij waren niet veel veranderd. Want toen hij wegging waren zij - hoewel nauwelijks vijftig - reeds oude vrouwen, gebocheld en vol rimpels in het gezicht. Hij had vaak gedacht dat hun namen van kostbare stenen enkel op inwendige glans zouden kunnen slaan. Hun omhelzing beantwoordde hij met een schertsende kneep in de wangen. Tot zijn groot vermaak begonnen ze nog harder te giechelen en te blozen dan hij het van jonge meisjes gewoon was.

II

Er was een hevige beroering in de deuropening. De ‘jaja's’, in tweestrijd met zichzelf, hadden graag - zoals gewoonlijk - de kinderen hun zin gegeven, maar wisten dat het hun plicht was de opdringende kleintjes nog even tegen te houden. Ongedurig dribbelde de kleine negerin Maria in de gang op en neer, vergeefs pogend het kleine bundeltje waarvan een lange kanten doek over haar arm neerhing, te sussen. Pas toen het schelle stemmetje tot de vader doordrong, bemerkte hij de worstelende groep.

‘Onze jongste kan niet wachten je zijn opwachting te maken, Manchi. Hij is twee weken oud. Jammer, dat je niet bij de Besnijdenis aanwezig kon zijn.’ En tegen de min: ‘Heeft het kind ook genoeg gedronken?’

‘Ja zeker, Sjon.’ Zij greep naar de knopen van haar jak om hem te laten zien, dat haar borsten leeg waren. Maar hij wenkte snel af.

‘Wat jammer’, dacht Manchi. ‘Een knappe meid toch! Haar lichaam is zeker als een beeld van hout’.

Plots voelde hij zich gedragen door de stroom van liefde en voorkomendheid waarin hij was opgegroeid. Het gezicht van zijn moeder bloeide op onder een blos van geluk. Terwijl de tantes de kinderen binnenhaalden, streken ze hun kleertjes glad en plukten aan de haren. Moeders hadden niet trotser kunnen zijn. Manchi besefte wat van hem verwacht werd en

hij kietelde de zuigeling onder de kin. Zeer onverwachts hield het huilen op, twee nieuwsgierige ogen in een rimpelig gezichtje staarden hem aan.

‘Je schijnt een goede hand voor kinderen te hebben. Dat komt bij een dokter best van pas,’ stelde de vader vast. ‘En dit zijn Benjamin en de twee dochters van Mirjam. Je had zeker niet gedacht, dat je klasgenoot Ruben je zwager zou worden?’

Hij wees hem drie kleine wichtjes op de arm van de jonge slavinnen aan.

‘Deze noemt u Benjamin en die daar is de jongste?’, vroeg Manchi lachend, beurtelings naar zijn broertjes kijkend.

‘Wij moeten het nemen zoals het komt! De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen. Des Heren Naam zij geloofd! Zoals je weet, zijn ons ook vijf kinderen ontvallen, drie vlak na hun geboorte. Noem vooral niet in tegenwoordigheid van je moeder de namen van Mordechai en Bella, de twee jongsten toen je vertrok. Zij rusten in vrede.’ De laatste woorden had hij heel zacht gesproken, even was er een floers voor zijn ogen gekomen. Zich bedenkend ging hij na een poos door: ‘Laten wij vandaag enkel blijde gedachten koesteren. Het is te hopen dat jullie die ons gespaard zijn gebleven, dat verlies zult goed maken. Hier is Deborrah, die in je afwezigheid veel veranderd is. Herken je Isaac nog?’

Het meisje droeg evenals Gracia een lange broek onder haar rokje. Met moeite kon Manchi in haar trekken de gelijkenis met het kleine zusje van vroeger terugvinden. Het zusje was bij zijn vertrek nog maar een pakje geweest, dat op de arm werd gedragen.

‘Ik zou zeggen, dat dit Deborrah was!’ Hij wees naar een kleuter met een gezellig dik buikje en lange donkere krullen, die haar wang tegen zijn hand aanvlijde.

‘Neen, dat is Estella, die heb je nog niet gekend. De tijd heeft niet stilgestaan, mijn zoon. Inderdaad lijken die twee zusters veel op elkaar.’

De kinderen werden door de ouders gezegend en gekust. Toen Sjon Abram zijn kalotje opzette, was dit het teken voor de ‘jaja's, hen weer mee te nemen. De stem van de vader verried zijn aandoening toen hij het ochtendgebed begon te bidden. Zo nu en dan verstond Manchi een Hebreeuws woord. Hij kon eruit opmaken dat nog een afzonderlijke dankzegging voor zijn behouden thuiskomst werd gezegd. Van de gang uit bereikte reeds de geur van pasgebrande koffie en versgebakken brood zijn neusvleugels, het vertrouwde ochtendaroma van het ouderlijk huis. Ja, het was toch goed hier te zijn! Onwillekeurig voelde hij zijn maag knorren. Het duurde wel erg lang voor de vader het gebedboek sloot!

De tantes, zonen en dochters vormden een haag. Sjon Abram reikte hoffelijk zijn vrouw een arm, en achter hen aan begaf de stoet zich naar de eetkamer.

Daar stonden de eigenaardige broodjes met uitstekende punten op tafel! Nergens ter wereld smaakte de koffie zo lekker als hier. Na het ontbijt kwam weer een dankzegging.

‘Kom, ik zal Moeder eerst begeleiden. Dan wijs ik je je kamer.’ De ouders spoelden hun vingertoppen in de bak van het aardewerkfonteintje aan de muur en brachten wat water aan de lippen. Manchi en de anderen deden hetzelfde.

Toen zij in haar slaapkamer kwam, was Sjon Sarah geheel uitgeput. Tante Amethysta bleef toezien dat zij voorzichtig door de zwarte kamenier werd uitgekleed. Tante Agatha liep met hen mee.

Een verdieping hoger zag Manchi in de gang zijn kisten staan. Hij wilde de jongenskamer die hij met José had gedeeld binnengaan, maar de vader opende een andere deur. Zijn verbazing was groot toen hij een nieuw ingericht vertrek zag. Zijn blik viel op een groot wortelnoten schrijfbureau met boekenplank. Het verbaasde hem dat het oude huis - terwijl het gezin zich nog uitbreidde - steeds nieuwe plaatsruimte opleverde.

‘Je zult je zeker 's-avonds willen terugtrekken om te studeren, en José is nu al zo gewend een eigen ruimte te hebben,’ verklaarde de vader. Hem bedankend liep Manchi naar de ruime kast, die hij vol bewondering open deed. Hij wilde zijn reistas uitpakken, maar had slechts tijd zijn borstels er uit te halen en vlug over de haren te strijken.

‘Laten wij naar beneden gaan. Ik heb nòg een verrassing voor je,’ kondigde Sjon Abram aan.

Toen ze de benedenverdieping bereikten, klonken tonen van een gebrekkig gespeelde toonladder uit de grote zaal.

‘Gracia studeert piano vóór zij naar school gaat,’ legde de vader uit. ‘De oude Engelse kolonel die na de bezetting hier was blijven wonen, is gestorven. En nu geven zijn dochters les aan jongedames van onze stand. Ook de oude Rabbijn is hier gebleven, nadat een nieuwe uit Holland was overgekomen. Maar die zal zich niet zo goed inburgeren als zijn voorganger die met hart en ziel een der onzen geworden is.’

Een klein figuurtje huppelde voor hen uit. Het was Deborrah.

‘Zeg kind, je moet naar school. Heb je je boeken al bij elkaar?’ Zij drukte zich verlegen tegen de muur aan. ‘Ja Vader, ik ga Gracia halen.’

‘Wat zeg je hier wel van?’ fluisterde tante Agatha, terwijl de grote deur werd opengedaan. Met vlugge passen liep zij behoedzaam naar een raam en opende de luiken. Manchi keek verbluft toen het zonlicht het duistere vertrek binnendrong. Van de grote zaal die hij gekend had, was alleen de marmeren vloer overgebleven. Lange spiegels in gouden lijsten vergrootten de ruimte. Van het hoge plafond hingen zware kristallen luchters neer. Nadat Sjon Agatha vlug enkele hoezen van de stoelen had gehaald, zag hij de goudgelakte meubels met roze-rood damast bekleed: lage sofa's aan de kant, kleine tafels en stoelen ervoor gerangschikt. Aan het verre uiteinde, bij een open luik, zat een klein meisje voor een nieuwe piano.

‘Dàt heeft u zeker een flinke duit gekost,’ was Manchi's reactie. Bij zichzelf bedacht hij dat de vader hem eigenlijk niet zo had hoeven te beknibbelen, wanneer hij zulke sommen kon uitgeven.

‘Ja, voor jouw thuiskomst was me niets te kostbaar. En we hebben hier een grote familie te ontvangen,’ verontschuldigde zich Sjon Abram. ‘Heb je lang genoeg gestudeerd, Gracia?’

‘Het is vandaag toch een feestdag!’ Het instrument dichtklappend wilde ze wegstuiven. Hij legde een vinger op zijn lippen: ‘Denk er om, stilte! Moeder rust.’ Op de tenen slopen beide meisjes weg.

In een zijkamer zaten de vrouwen diep gebogen over hun handwerk. Manchi kon zich van vroeger het ragfijne borduursel der zakdoeken en de eindeloze stroken voor de witte japonnen herinneren.

‘Waar zijn jullie nu weer mee bezig?’ Zijn geveinsde belangsteling klonk zó echt dat tante Amethysta het karton, waarop een kanten ster vastgemaakt was neerlegde. De tweelingzuster ontdeed een houten pop van haar linnen foudraal. Toen de met de hand geborduurde tule vrijkwam, hielden beiden hun adem in.

‘Dat is voor Rachel, voor het bal na Poeriem ter gelegenheid van haar eenentwintigste verjaardag en ook ter ere van je thuiskomst.’

‘Prachtig, tantes! Er mankeert toch niets meer aan.’

‘Kijk, die worden nog allemaal ingezet.’ Sjon Amethysta nam enkele kanten sterren uit een doos, die zij op de tule van de japon legde. Het was of even zo vele vlinders tussen de bloemen van het patroon neerstreken.

‘Tantes, u bent kunstenaressen!’

Manchi sloeg een arm om het middel van elk der dames, gaf hun een klinkende zoen, waarop zij vol trots bloosden.

‘Maar het mooiste wat wij gemaakt hebben, is de trouwjapon van Mirjam,’ zei Sjon Agatha.

‘Die zul je nog op zijn tijd zien, als een ander haar draagt,’ voegde Sjon Amethysta geheel zonder afgunst met een knipoog naar Rachel er aan toe. Haar tweelingzuster, deze vrijmoedigheid afkeurend, keek haar bestraffend aan. Begrijpend sloeg ze de ogen neer, en begon, om haar blos te verbergen, de pop weer in haar foudraal te wikkelen.

‘Denk er aan: deze japon niet te veel overladen,’ waarschuwde Sjon Abram, ‘eenvoud past bij een jong meisje. Maar heeft José zijn ontbijt op kantoor gekregen?’

‘Ja broer,’ antwoordde zijn zuster Agatha.

‘Denk er aan dat Sarah voedzaam eten krijgt, een stevige kippensoep. Zij kan nog niet veel anders verdragen.’

‘Ik zal gaan kijken.’ De zuster was al in de deur.

‘Zijn de meiden ook aan 't werk?’ vroeg hij nu aan Amethysta.

‘Ik ben net door 't hele huis geweest.’

‘Kom maar weer mee. Je kunt ze nooit genoeg in 't oog houden, niets aan hen overlaten.’

Een zijgang leidde naar de grote keuken. Smetteloos opgewreven koper glansde tegen het sterke groen der muren: op richels aan weerskanten van de schouw een volledig stel potten en pannen, zoals de Joodse ritus vereist. Op de grond gehurkt, plukten twee keukenjongens kippen, een levenloze stapel vóór zich. Sjon Amethysta telde na. Over de keukentafel gebogen, kneedde de dikke Catharina deeg, onderwijl de andere meid bevelend het in de muur gebouwde fornuis voor haar op te porren.

In de linnenkamer ernaast was het iets minder benauwd, maar ook hier brandden houtskoolstoven, waarop strijkijzers waren klaar gezet.

Door de open deur deinden twee stevige wasvrouwen binnen, hun wijde bontkatoenen rokken door het gewieg der heupen heen en weer zwiepend. Met een fors gebaar tilden zij de grote manden van het hoofd en begonnen het linnen in te vochten. Aan het Waaigat hadden zij de was schoon-

geklopt en stiekum - terwijl het goed droogde - een verfrissend bad in het water genomen.

‘Alles is kurkdroog,’ mopperde Sjon Abram. ‘Jullie bent weer veel te lang uitgebleven.’

‘Heus niet. Sjon vergeet, dat we vandaag laat waren door de komst van de jonge Sjon Manchi. De zon is al heet.’

‘Maar de hemel is nog bewolkt. Ik geef toe, we zijn van de orde afgeweken, maar des te meer reden om voort te maken. De dag zal nog druk genoeg worden.’

Het keukenmeisje bracht een kommetje koffie voor de wasvrouwen, en de blanken begaven zich naar de naaikamer, waar twee negerinnen met uitgestrekte benen op de grond zaten te werken. Sjon Amethysta keek de verstelmand na, gaf aanwijzingen.

Manchi kon goed merken dat hij in de tropen was. Nog niet eens zo laat in de ochtend, voelde hij zich reeds door en door bezweet. Hij ademde op toen zij de hof betraden. In de koelte brengende zeebries wiegden de kruinen der palmen zachtjes heen en weer. Het bruine huis met de zwierige krullen van wit pleisterwerk had hun als kinderen een chocoladepudding met slagroom geleken. Een heerlijke sensatie had het gegeven, die zoetigheid te mogen binnengaan. Andere heerlijkheden voor hen waren de buurhuizen rondom geweest: sinaasappel- en citroenvla, kweeperengelei. Temidden van dit bekende kleurenfestijn tuimelden paarse bloesems van bougainvillea in een cascade over de oude tuinmuur. Witte oleanders in potten waren, een garde gelijk, rondom de binnenplaats opgesteld.

Trapsgewijze op houten stellages - als toeschouwers in een theater - bloeiden heesters en planten, in een tedere overgang van zalm-rood naar geel en oranje, tussen de lange groene armen van varens door. De klimmende jasmijn rook verrukkelijk en van verderweg voerde de wind nog bedwelmender geuren aan. Daarop afgaande keek Manchi naar de schutting die geheel bedekt was met de kleine kelken van

‘karakter des mans’, nu in de ochtend nog wit, maar reeds zwemend naar roze, die 's-avonds karmozijn zouden gloeien.

Daar stond nog de oude lichtgroene tuintafel, met het bankje er achter waarop nooit een volwassene placht te zitten, omdat de zon hem te heet was. Als kind had Manchi vaak languit op die tafel gelegen en de wolken als bolle zeilen aan de bleekblauwe hemel voorbij zien trekken. Maar hoezeer was deze tuin - in zijn herinnering grenzeloos - plotseling ineengekrompen! Met een paar passen stond hij al bij de bakken bloeiende rozen.

‘lk dacht wel, dat ze open zouden gaan! En kijk, mijn orchidee die een der knechten van de Christopherberg thuisbracht, heeft al een knop!’ jubelde Sjon Abram. Manchi wist hoe trots zijn vader op deze liefhebberij mocht zijn. In de dorre tijd waren de planten slechts met heel veel zorg in leven te houden. Geen blaadje lag op de stenen plavuizen.

Aan 't uiteinde van de hof stapten een haan met vele kippen en enkele kalkoenen in de ren rond. In de stallen naast het koetshuis werden de paarden geborsteld. De vloer was schoon geschuurd en de kribben waren gevuld.

Zij keerden naar het huis terug. Manchi dacht nu een kans te krijgen zijn koffers uit te pakken, maar reeds hoorden zij in de huisdeur een stem die hem bekend was. En vóór hij 't wist, voelde hij zich tegen een machtige boezem aangedrukt. Hij keek op naar een imposant gezicht in een lijst van rossig haar. Het was dat van zijn tante Rebecca, de vrouw van oom Moïs. Achter haar hoge gestalte ging het tengere figuurtje van zijn nicht Rosa geheel schuil. Blozend stak zij een slappe hand naar hem uit. ‘O, wat een schoonheid,’ dacht hij en maakte meteen van de gelegenheid gebruik haar op beide wangen te zoenen.

‘Mag dat wel?’ plaagde hij. ‘Je bent een hele jongedame geworden.’ Wat jammer dat hij nu niet meer als vroeger samen met haar in hetzelfde bad zou mogen stappen! Met leedwezen bedacht hij, dat zij voor zijn broer José bestemd

was. Bofte die even! Achter hem kwetterde de harde roofvogelstem van zijn zuster Rachel. Rosa antwoordde even lijzig als vroeger. Hij hoorde dat zij over kleren spraken.

Vanuit de zijkamer lokte weer dat verrukkelijke aroma van koffie. Nauwelijks had tante Agatha de kopjes volgeschonken, of de twee getrouwde dochters van oom Moïs, Esther en Mirjam, kwamen binnen. Zij hadden hun kroost met de ‘jaja's’ meegebracht. En telkens arriveerden meer vrouwen: tantes, nichten en achternichten. Op de open veranda gezeten, kon Manchi tussen de buikige pilaren door een onafgebroken stoet van negerinnen hun huis zien binnenwiegelen. In felgekleurd katoen uitgedost, droegen zij dienbladen op het hoofd, door een kanten doek bedekt. Het nieuws van zijn komst had zich allang door het hele stadje verspreid en ieder die wat betekende of wilde betekenen, zond een bijdrage tot de blijde ontvangst. Zonder deze overgeleverde vrijgevigheid zou het bestaan op dit dorre eiland vrijwel ondragelijk zijn geweest. De tantes en Rachel moesten telkens weer bloemen in vazen rangschikken en taarten en suikergoed voor de mieren veilig wegbergen. Toezien dat fruit, vis, kippen en eieren naar de provisiekast werden overgebracht. De buren en vrienden hadden hun tuinen en plantages leeggeplunderd. En intussen moesten zij erop letten, dat de gasten behoorlijk bediend werden. Sjon Abram had zijn zoon de snuifdoos aangeboden. In volkomen zielerust een snuifje nemend, zaten de twee heren trots naar deze vertoning te kijken.

Slechts Sjon Rebecca en haar dochters met hun kinderen bleven voor het middageten; daarna gingen zij voor de siësta naar huis.

Toen werd het stil, zelfs de negers hadden hun matten uitgerold. Door het raam van zijn kamer hoorde Manchi de laatste geluiden uit de bijkeuken langzaam wegebben. Eindelijk had hij gelegenheid zijn kleren uit te pakken. Zelfs de ruime kast raakte gauw vol. Na een kort dutje trok hij

een lichtbeige costuum met grote bruine ruiten aan. In de woonkamer trof hij zijn vader aan, waarachtig weer met het kalotje op, het gebedenboek vóór zich. Bij het zien van Manchi's kledij viel hem de mond bijna open. De zoon wachtte met een klein pakje uit zijn zak te halen totdat hij het boek had gesloten. ‘Dit heb ik voor u meegebracht, uit erkentelijkheid voor wat u deed.’

Het étui klapte open en een grote parel lag daar op zacht satijn. Sjon Abram viel van de ene verbazing in de andere. ‘Maar jongen, dat is toch veel te kostbaar voor je middelen. Ik heb al een dasspeld. Die heb ik van mijn vader geërfd en draag ik nóg.’

‘Komaan, u bent een rijk man, ouweheer! Bij feestelijke gelegenheden past deze toch beter!’

Sjon Sarah werd nu juist door haar schoonzusters binnengeleid. O, wat was zij verrukt over de prachtige Italiaanse camee, die Manchi aan een fluwelen bandje om haar hals hing. De tantes, broers en zusters juichten toen de bedienden de geschenken naar beneden haalden. De vader moest herhaaldelijk om stilte verzoeken voor het middaggebed. Hij was nog niet klaar, of Sjon Moïs stond al met zijn gezin voor de deur.

‘Ik stoor toch niet in het gebed?’ Ietwat gegeneerd moest zijn broer toegeven, dat de dagorde een beetje in de war was.

Bezoekers stroomden nu binnen. De meesten hadden Manchi al gezien. Maar velen, die 's morgens slechts geschenken hadden gestuurd, kwamen nu zelf. De ene begroeting volgde op de andere. Een luid geroezemoes vulde de kamer. Ook de nieuwe Rabbijn kwam zijn opwachting maken, doch bleef niet lang. De heren zaten bij het raam en op het balkon, de vrouwen meer binnenskamers om Sjon Sarah heen geschaard. Knechten droegen grote dienbladen binnen, waarop glazen koele ‘horchate’, het geliefkoosde amandelwater en de meiden gingen rond met vruchtenkonfijt, amandel- en kokosgebak.

Manchi was nog niet over zijn reis uitgepraat, of de heren begonnen al over de politiek. Hij voelde hun brandende belangstelling voor de opstand, die in de Spaanse bezittingen was uitgebroken. Daarvan immers hingen hun belangen af. Het verbaasde hen, dat hij er zo weinig van op de hoogte was. Er werd hem verteld dat Simon Bolivar na jarenlange onlusten enkele maanden geleden - hoe ongelofelijk het ook moge klinken - niet alleen met mannen, ook vele vrouwen vergezelden dat leger - de Andes was overgetrokken! Zeer terecht hadden de Spanjaarden hem daar allerminst verwacht zodat de overrompeling volkomen gelukt was en hij een grote overwinning had behaald. De vicekoning was op de vlucht geslagen en de stad Bogotà had 'El Libertador' geestdriftig binnengehaald. Tijdens zijn intocht waren de straten met bloemen bezaaid geweest en een vergulde lauwerkrans werd hem op het hoofd gedrukt. Deze laatste details vertelde Jacob, die in die tijd in Caracas vertoefd had. Na het vertrek van de vice-koning had hij het ook voor veiliger gehouden naar huis terug te keren. En hij had gelijk gehad. Want voortdurend was er onenigheid onder de generaals der opstandelingen uitgebroken en tenslotte moest Simon Bolivar naar Venezuela om de orde te herstellen. Toen werd de Unie der beide landen afgeroepen.

'Maar Spanje laat het daar niet bij zitten!' riepen verschillende stemmen tegelijk.

Zij wisten allen dat de Koning een expeditie wilde uitsturen, wellicht was die al in zee. De ouderen drongen om Jacob heen en probeerden hun licht bij hem op te steken. Maar hij koos zeer voorzichtig zijn woorden. Had hij daarvoor al die gevaren getrotseerd om nu zijn oordeel hier prijs te geven? Laten die anderen zelf aan de overkant gaan kijken hoe het er is gesteld! Velen betreurden geen zeggenschap in de zaak te hebben. Als het van hen afhing, was dat stelletje oproerkraaiers die het zelfs onder elkaar niet eens waren, al lang tot de orde geroepen! Dan zou het uit zijn met dat bak-

keleien aan de overkant en konden fatsoenlijke handelslui hun vroegere betrekkingen weer opnemen. Het eiland zou weer als vanouds een schakel tussen Holland en Zuid-Amerika kunnen vormen. Het was waarachtig nodig, dat er eens behoorlijk verdiend werd, vooral nu in de laatste tijd de belastingen verhoogd waren, met zo nu en dan een buitengewone heffing tengevolge van de afgelopen oorlog. Trouwens alleen door grote scherpzinnigheid waren zij bij machte zich te handhaven. Een luid gelach ging op, toen iemand hen allen zo taai als onkruid verklaarde. Een ander spon de grap verder uit en vergeleek zichzelf met de doornige ‘Spaanse Juffer’ die haar wortels diep in de karige bodem laat doordringen.

‘Pas maar op, Mario, we zullen je in 't vervolg zo noemen! ’ schertsen zij allen in koor.

Nu de aandacht van hem was afgeleid, had Manchi gelegenheid de jongemeisjes te monsteren. Het viel hem moeilijk aan één de voorkeur te geven, de ene was nog mooier dan de andere. Hier en daar ving hij een steelse, doch coquette blik van donkere ogen achter een waaier op. Maar wat had hij daaraan, op een afstand! Hij kreeg een flauw gevoel in zijn maag. De ‘horchate’ die hij vroeger zo lekker had gevonden, smaakte naar suikerwater! En te denken dat om deze tijd in Leiden de ‘oude klare’ overmatig vloeide! Hij haalde een lange pijp van zijn kamer die aanvankelijk veel bekijks had. Doch weldra kwamen de heren op hun stokpaardje terug en hij rookte aan één stuk door.

III

Pas laat vertrokken de bezoekers, op Sjon Moïs en zijn familie na. Het was hoog tijd voor de gastvrouw te gaan rusten. Diepe kringen tekenden zich onder haar ogen af. Nadat de tweelingzusters haar hadden weggeleid doorliepen zij eetkamer en keuken, een oog op de laatste voorbereidingen houdend. Gegiechel klonk uit Rachel's kamer waar de jongemeisjes zich opfristen. Gracia mocht voor deze gelegenheid mee aan tafel zitten.

Zijn zwaar horloge uit de vestzak trekkend zei Sjon Abram: ‘Enrique moet nu onze buitenlandse gasten gaan halen.’ Maar José had al opdracht gegeven. Manchi lichtte Sjon Rebecca over de Padre in. Onopvallend wist zij de veranda te bereiken en zodra het rijtuig stilhield kondigde zij smalend aan: ‘Daar heb je de “makamba” en jullie heidense priester.’

Haar schoonbroer, de hatelijkheid negerend, haastte zich naar de huisdeur om zijn gasten op de drempel welkom te heten.

‘Van harte dank! U weet niet hoe zeer ik waardeer bij u te worden opgenomen,’ beantwoordde de Spanjaard zijn hoffelijkheid. Op het eerste gezicht viel de inrichting van het huis hem tegen. Had Manchi niet een beetje met de rijkdom van zijn vader opgeschept? De gang was slechts met een fries van Delftse tegels versierd. In de grote kamer hingen familie-

portretten in sobere lijsten aan de muur, maar de vloer was kaal en de mahoniehouten meubels in strenge Hollandse stijl. Pas aan tafel zag hij dat de eenvoud zeer gedegen was. Op het blinkend damast stond een kostbaar servies van Japans porcelein en het zilver was bijna te zwaar om te hanteren. In een langwerpig médaillon herkende hij het konterfeitsel van de heer des huizes - het moest lang geleden geschilderd zijn -, daarnaast dat van een jonge vrouw. Vol trots wees Sjon Abram aan: ‘Zij begroet u van de muur, Padre! Ik kan niet zeggen hoe zeer het haar spijt dat niet persoonlijk te kunnen doen. Toen we pas getrouwd waren heb ik haar jeugdige schoonheid laten vastleggen. Maar zoals ze er nu uitziet is ze mij dierbaarder. Helaas moet ik u de plaats aan mijn linkerhand geven, rechts van mij zit vandaag Manchi. U krijgt mijn oudste zoon aan de andere kant.’

Schuchter schoof José naast de Padre aan. Het was de eerste keer dat hij met een Katholieke priester kennis maakte. Nieuwsgierig nam hij diens tanige huid en grote arendsneus van terzijde op. De kapitein was een plaats aan de overkant tussen Sjon Rebecca, die naast Manchi zat, en Rachel toegewezen. ‘We zullen God de verschuldigde eer bewijzen,’ en Sjon Abram sprak in het Hebreeuws de zegen over het eten uit. De Padre maakte een kruis, de kapitein vouwde zijn handen. Na deze ceremonie vroeg de heer des huizes zijn gast of hij een geschikt onderdak had gevonden. ‘Uw koetsier heeft me geholpen. Bij de oude koster kreeg ik de sleutels van de kathedraal. Ik vond alles in goede staat, zelfs de misgewaden. Hoewel de kleine pastorie karig is ingericht, voldoet zij aan mijn behoeften. Hoe lang is het ook weer geleden dat een Katholiek priester hier was?’

‘Uw voorganger is tijdens de oorlog gestorven en geen opvolger kon door de Engelse blokkade heen. Af en toe kwam tijdelijk een priester van Venezuela of een der nabije eilanden over. Ik hoop dat uw verblijf van langere duur zal zijn, want de negers hebben een vaste leiding nodig.’

‘Mensen als Abram en ik brengen hun wel fatsoen bij. Maar vele slaven, die op de “Koenoekoe” werken verwaarlozen hun eigen kinderen. En daardoor worden hun meesters benadeeld,’ mengde zich Sjon Moïs in het gesprek.

In gedachten bracht de Padre de lepel naar zijn mond. De verrukkelijke smaak van de schildpadsoep bracht hem weer tot de werkelijkheid terug. Wat was dat gerecht toch machtig! Hij zou zeker niets meer kunnen eten. Zijn ogen kon hij niet geloven toen de bediende hem daarna een schaal met ‘empanada’ aanreikte. Sedert zijn vertrek uit Spanje had hij deze pasteitjes niet meer geproefd. Hij begon zich thuis te voelen aan deze dis.

‘Wat ben ik u toch dankbaar, vriend!’ Hij hoorde Manchi's lach van de overkant. ‘U ter ere verwaardigt mijn vader zich zelfs wijn te schenken. Ik snak naar een behoorlijke drank!’

‘Voor iedere dag is de wijn die van de dakpannen afvloeit ons goed genoeg, vandaag is het iets anders,’ zei de vader. ‘Neem niet te haastig je glas op, mijn zoon! Je hebt vandaag wel genoeg woorden van welkom gehoord. Maar laat ik alle heilwensen met een dronk bezegelen. Het is geen toeval, kapitein, dat uw schip ‘De Verwachting’ heet. Want met ‘De Verwachting’ hebt u mij in de persoon van mijn zoon een veel grotere verwachting meegebracht. En ook u, Padre, moge het tot een goed voorteken strekken met ‘De Verwachting’ binnengezeild te zijn. Dat ook uw verwachting vervuld worde! Ik klink op de driedubbele verwachting. Hij hief zijn kelk aangedaan op, Manchi diep in de ogen kijkend.

‘Typisch weer Abram’, dacht Sjon Rebecca, ‘hij houdt van woordspelingen. Ik moet toegeven, zo diepzinnig zou Moïs niet kunnen spreken.’ En nu de aandacht op de kapitein was gevestigd, vroeg zij hem plagend: ‘Bent u nog steeds vrijgezel?’

‘Ja mevrouw,’ antwoordde hij in gebroken Spaans, ‘ik had niet het geluk op uw eiland te worden geboren. Sedert ik in uw hof heb gekeken, bevallen de bloemen van de Hollandse

tuin mij niet meer.' Hij had gemeend zijn bewondering voor de aanwezige jongedames heel delicaat te uiten, maar merkte dat haar houding verkilde. De gedachte alleen, dat hij, de 'makamba', ook maar één oog op een meisje uit hun Joodse kring zou durven slaan, was teveel voor Sjon Rebecca. Rachel, die zijn woorden had opgevangen, had moeite haar lachlust te bedwingen. Zij vergeleek zijn grote verweerde hand die naast haar op tafel lag, met die van Rosa aan de overkant, wier hele lichaam - haar van gezamenlijk baden goed bekend - even sierlijk gevormd was. Zij had kunnen proesten om zijn associatie met een inheems meisje! En toch, hoewel log als een beer, was hij niet onaardig; zijn gezicht had scherpe trekken. Het scheen haar toe dat het water der zeven zeeën, die hij bevaren had, in zijn blauwgrijze ogen bijeen gevloeid was. Wat zou haar vader bewogen hebben hem in hun familiekring toe te laten? Toch zeker niet enkel zakenbelang. Hun vriendschap moest op iets anders berusten. Uiterlijk was geen enkele gelijkenis te bespeuren: de vader een heel ander type, donker van haar en huid, rank en fijn gebouwd. Maar er was een diepere overeenkomst: Beide mannen waren gewoon orders te geven die zonder meer werden uitgevoerd. Na deze overwegingen vergat zij de gast weer, want aan haar andere kant zat Jacob. Sjon Abram waren de subtiele overwegingen der vrouwen ontgaan. Met het oog op het personeel vroeg hij de kapitein moeizaam in het Hollands: 'Wat voor berichten brengt u uit het moederland? Zijn daar velen die de negers liever vrij zien?'

'Dat mankeert er nog aan!' wond Sjon Moïs zich op. 'Is het niet genoeg dat ons het profijt dat onze vaders van de slavenhandel trokken is ontvallen? Zou ons bezit niet eens veilig zijn!' Bij zichzelf moest de kapitein er om glimlachen dat de aanwezigen ieder schuldbesef misten.

'Er zijn velen die de slavernij willen afschaffen. In Engeland is de actie heel sterk. Ik weet niet in hoeverre dat op onze eigen koloniën van invloed kan zijn.'

‘Kijk, deze slaven zijn mijn eigendom,’ legde de gastheer uit. ‘Het is mijn belang goed voor hen te zorgen. Ik geloof, dat menig vrij werkman in Holland het heel wat minder heeft dan zij. Zij maken deel uit van ons gezin, net of het mijn eigen kinderen waren.’

‘U moet toch aan de gedachte wennen dat deze kinderen zullen opgroeien en op een goede dag op eigen benen willen staan.’ De Padre had in het Spaans gesproken. Zodra de bedienden weer binnenkwamen, gaf de heer des huizes snel een andere wending aan het gesprek.

‘Vertel mij, was u in Spanje gedurende die vreselijke oorlog tegen Napoleon? U zou ons veel over de guerilla kunnen vertellen.’

‘Zegt u dat wel! Er is heel wat gebeurd toen de Corsicaan zijn broer tot koning van ons land uitriep. Me dunkt, we waren bondgenoten. Mag ik u straks mijn verhalen doen? Want als vreemdeling zou ik graag willen weten hoe de stemming hier was.’

‘Ja zeker, dat is uw goed recht. Maar ik zal u aan uw belofte houden. Welnu, we hadden een verschrikkelijke woelige tijd. Ik geloof dat er zo een onrust niet is geweest sedert de West Indische Compagnie - naar uw tijdrekening in de eerste helft der zeventiende eeuw - dit eiland bezette. In die tijd waren we in oorlog met uw land. Maar toen na tientallen jaren de Hollanders zich hier blijvend hadden gevestigd, werd het betrekkelijk rustig - afgezien van wat kapers. Onze voorouders leefden vrij, ongemolesteerd, en de slavenhandel die van Amsterdam uit gefinancierd werd, bracht hun goede verdiensten. Door de oorlog tussen Engeland en Noord-Amerika beleefde de handel een grote opbloei. Wij waren immers neutraal en konden de opstandelingen alles leveren. En van de zaken moeten wij het hebben. De “koenoekoe's” voorzien ons slechts van eten. Want de grond is hier veel te dor en brengt weinig op. Maar ik dwaal af. Interesseert u dit wel?’

‘Alles over mijn nieuwe woonplaats boeit me.’

‘Welnu, ik was toen maar een kind, maar kan het mij tot in de kleinste bijzonderheden herinneren. Het begon in Europa te rommelen. Van de Franse revolutie behoef ik u niets te vertellen. Daarna waren het de Patriotten. Op een kwade dag bereikte ons de tijding dat de Stadhouder naar Engeland had moeten uitwijken. Ik kan u de verslagenheid hier niet beschrijven, vooral onder ons Joden die zo gehecht zijn aan het Huis van Oranje! En even later kwam een nog verschrikkelijker boodschap. Van Engeland uit spoorde de Stadhouder ons aan het eiland onder bescherming van dat land te stellen. Maar het merendeel der bevolking wilde niet toegeven, enkel trouw blijven aan de Prins en aan niemand anders! Er bleek toen dat hij een beter inzicht had dan wij, want onze positie was niet te houden. Juist aan het begin van deze eeuw legde de gezaghebber zijn ambt neer en liet een subaltern hier achter. Dadelijk maakten de Fransen van de toestand gebruik, zij deden een aanval op het eiland. Mijn broer Moïs en ik - toen jonge officieren van de burgerwacht - waren in jeugdige overmoed belust op vechten, hoewel de Fransen over een grote overmacht beschikten. Maar de bezadigden riepen ijlings een Raad bijeen - onze oudere stiefbroer en twee ooms hadden er zitting in - die besloot de Fransen af te kopen. Meer dan honderdduizend Hollandse daalders, gedeeltelijk in goederen en slaven, hebben zij bij elkaar geschraapt - het meeste kwam zoals gewoonlijk uit de zak der Joden. De Prins had toch gelijk; we stelden ons ‘nolens volens’ onder bescherming der Engelsen.

‘Het ergste komt nog,’ mengde zich nu Sjon Moïs in het gesprek. ‘Achteraf bleek, dat die afkoopsom vergeefs betaald was. Een paar jaar later waren ook hier Patriotten! Ik herinner het me nog of het gisteren gebeurd is.’

‘Ja, bij de vrede van Amiens kwam dit gebied aan de Fransen’, Sjon Abram wilde zijn verhaal voortzetten, maar zijn broer sneed hem de woorden af:

‘Over onze hoofden heen werd er beschikt! En u had onze inheemse patriotten moeten zien, toen de Franse schepen binnenzeilden. Terwijl bij ieder weldenkend mens het hart brak, haalden zij juichend de vijand binnen... de landverraders! Zij dachten dat hun tijd gekomen was!’

‘De meesten van hen waren toch vrijgelatenen, die zich van de gelijkheid zoveel voorstelden. Geen mensen uit onze kringen!’ probeerde Sjon Abram goed te praten, maar zijn broer viel heftig uit:

‘En Luis Brion dan! Een Jood, geboren op dit eiland, een verre achterneef van ons! Vanmiddag hadden we het nog over hem. Hij had niets te winnen en alles te verliezen. Zijn hele vermogen stelde hij ter beschikking van de zaak van Simon Bolivar. Nu is hij admiraal van de vloot der opstandigen, die eerzuchtige kerel.’

‘Ik geloof dat je hem een beetje verkeerd beoordeelt, Moïs. Hij is een fantast, misleid door fraaie leuzen. En op hem na, was geen der onzen zo verblind. We moeten er maar niet meer over praten. Vredelievendheid is naar de geest van wijlen Prins Willem Karel Friso die een twist tussen onze grootouders heeft bijgelegd.’ Belangstellend vroeg de Padre aan Sjon Abram:

‘Het merendeel der bevolking bleef dus trouw aan het Hollandse gezag?’

‘Natuurlijk,’ antwoordde hij. ‘De Fransen steunden slechts op een kleine minderheid. Maar dat was hun genoeg om ons te tiranniseren. Op hun hand waren bijna enkel Mulatten, zoals nu die Piàr, afkomstig van dit eiland. Hij hing de grote heer uit in het leger van Simon Bolivar. Maar hij had de boog te strak gespannen. Een greep naar de macht bracht hem de dood door de kogel. Ik zou u nog veel meer kunnen vertellen. Waar was ik gebleven?’

‘U wilde mij beschrijven hoe de Engelsen hier kwamen.’

‘De Engelsen dan, zij namen geen genoegen met die vrede. Een paar jaar later waren de poppen weer aan het dansen.

Driemaal achter elkaar deden zij tevergeefs een aanval op het eiland. Bij de tweede keer hadden zij de voldoening een kerkgebouw in brand te schieten. Wij waren natuurlijk de slachtoffers van hun ambitie. Dat moeten we Luis Brion nageven, de derde aanval heeft hij dapper afgeslagen, maar tenslotte slaagden zij er toch in het eiland bij verrassing te nemen. De Fransen hebben zich niet bepaald roemrijk gedragen en dropen - gelukkig voor ons - zonder slag of stoot af.'

'U had de gezichten van onze patriotten moeten zien, toen hen zo onverwachts de grond onder de voeten werd weggetrokken,' lachte nu weer Sjon Moïs.

'En de rest van de bevolking?' vroeg de Padre zijn gastheer. 'Stond die welwillend tegenover de Engelsen?'

'Na alles wat we hadden meegemaakt, waren we blij toen ze bleven. Maar nu was er geen sprake meer van bescherming. Het eiland werd een Britse bezitting, door een landvoogd bestuurd. In stilte bleven we de Almachtige bidden ons de Prins van Oranje terug te geven. En dat gebed is dan ook veel heerlijker in vervulling gegaan dan wij ooit hadden kunnen dromen. Want na de oorlog werd hij koning over ons. Maar toch was de toestand zelfs toen zo onveilig, dat we nog onder Engeland bleven. Het is geen vier jaar geleden dat we de Hollandse driekleur konden hijsen.'

'En wat een slechte tijd voor de handel hebben we meegemaakt!' lamenteerde Sjon Moïs. 'De bloei die onze vaders hebben gekend was afgelopen. Slechts aan de kaapvaart viel er gedurende de oorlog nog wat te verdienen. En in plaats van ons nu rust en vrede te gunnen, zitten de opstandelingen aan de overkant te wroeten. We hebben hun aanvoerders allen om beurten hier een schuilplaats gegeven - Simon Bolivar werd zelfs twee keer oogluikend toegelaten. En als dank rust hij niet voor we aan de bedelstaf zijn!'

'Je moet niet alles zo persoonlijk beoordelen,' maande zijn broer. 'We hebben nu trouwens genoeg over ons zelf ge-

praat. Wat wij hebben meegemaakt is ongetwijfeld niet te vergelijken met uw belevenissen, Eerwaarde Heer.'

'Nu, u weet misschien wel dat onze koning Ferdinand een verdrag met Napoleon had gesloten. Diens broer José zou over ons regeren en de Fransen trokken onder Murat Madrid binnen. Maar net zoals hier, waren de onderdanen het daar niet mee eens. Wij zijn een groter volk dan u en voelden ons daarom sterker. De oude "Junta" wilde niet aftreden, hoewel een nieuwe door de keizer was ingesteld. Het was een warboel, en zo begon de "guerilla".'

'Ja, dat weten we,' zei Sjon Moïs. 'De hele opzet was zo dwaas, dat zelfs de Venezolaanse opstandelingen die anders niets van het Spaanse gezag moesten hebben, de Franse patriotten niet wilden erkennen en op de vlucht joegen.'

Met vele verhalen over de doldrieste strijd in zijn vaderland hield de Padre de aandacht gespannen. José kon geen oog van de buitenlandse gast afhouden. Hij had zich nooit kunnen voorstellen dat deze priester, dat stukje taai leer, zich met evenveel gemak als een man van de wereld kon bewegen. Hij had het gevoel dat hij zijn tafeldame Rosa schandelijk verwaarloosde. Herhaaldelijk probeerde het nichtje zijn aandacht te trekken en wanneer hij in dat mooie gezichtje keek, schaamde hij zich over zijn gedrag. Hij wist wat zijn vader van hem verwachtte. En och, het zou zeker eens gebeuren. Zodra Manchi op eigen benen kon staan zou hij zelf plannen maken. Hij deed zijn best naar haar te luisteren maar hij had het gevoel dat hem veel ontging. Hij spande zich in tegelijkertijd met het andere oor het gesprek van de vreemdeling te blijven volgen.

De stemming was zeer geanimeerd. Na de dankzegging nam Sjon Abram de aanzittenden voor een kop koffie mee naar het woonvertrek. Even wenkte hij Gracia: 'Je moet naar bed, kindje, het is morgen weer vroeg dag.'

'Mag ik nog even opblijven, vader? Ik kan niet genoeg krijgen van al die verhalen over Europa! Wat zou ik er

voor geven daar ook eens heen te mogen!' Haar wangen waren warm van opwinding.

'Dat kun je net denken!' smaalde Manchi. 'Je bent toch geen man! En zolang Elias moet studeren komt er helemaal niets van!' Teleurgesteld sloeg zij de ogen neer. Haar kleur werd nog dieper.

'Kom, ga nu naar bed. Je bent al veel te lang op geweest. Maar denk er om, stilletjes naar boven! Moeder slaapt!' Sjon Abram legde een vinger op zijn mond. Met een arm troostend om de smalle schouders kuste hij haar voorhoofd en zegende haar. Zich gewonnen gevend, omhelsde ze hem.

Moe van de zware maaltijd bleven de gasten niet lang en na een gezamenlijk avondgebed begaf de familie zich ter ruste, gewoon als zij waren vroeg op te staan.

IV

Die opgeheven wijsvinger voor zijn mond, waarmee Sjon Abram Gracia vóór het naar bed gaan stilte had opgelegd! Dat typische gebaar van zijn vader had Manchi door de jaren heen vervolgd. Zó had hij hem altijd in gedachten voor zich gezien. Van zijn prilste jeugd af had dit beeld zich in zijn geheugen geprent. Zo werden zij als kinderen aangespoord alle luidruchtigheid binnenshuis af te leggen. Moeder had altijd veel rust nodig gehad. En zo consequent was deze waarschuwing telkens teruggekeerd dat de hele familie de gewoonte had aangenomen op de tenen te lopen. De bedienden slopen geruisloos op blote voeten rond.

De eerste weken stoorde de opgedrongen gedemptheid Manchi niet. Hij was verrukt weer thuis te zijn. Vaak reed hij met zijn vader uit naar de ‘koenoekoe’. Ook viel er buitenshuis veel te beleven waarin zijn bruisende levenslust een uitlaat kon vinden. Hals over kop stortte hij zich in de roes van het uitgaande leven. Overal werd hij uitgenodigd. Wanneer hij binnenkwam, was het of een brandende lamp een donker vertrek werd binnengedragen. De toehoorders zogen zijn woorden in. Hij was als het ware een venster, waardoor hun nieuwsgierige blikken overzee konden reiken. En ze bezaten allen zoveel pioniersbloed dat ze het verlangen naar de verte nog in zich droegen. Hij gaf zijn gehoor wat het verlangde en begon hoe langer hoe meer te overdrijven. Zo had

hij het ook destijds in Holland gedaan toen hij voelde dat zijn vrienden exotische verhalen van hem verwachtten.

Jacob was het vorig jaar van Caracas teruggekomen, maar die had niet zo goed kunnen vertellen! Je had hem de woorden uit de mond moeten trekken. En hij had toch zeker wel het een en ander beleefd met die onlusten daar! In Venezuela waren velen al geweest. In Holland daarentegen hadden maar weinigen gestudeerd en hij was de eerste na de oorlog. Bovendien kwam men bij Manchi nog ogen te kort. Aan zijn lange pijp waren ze nu langzamerhand gewend. Maar telkens weer had hij een ander costuum aan. Het ene nog buitenissiger dan het andere.

De moeders van huwbare dochters waren elk voor zich heel listig er op bedacht de anderen vóór te zijn met het organiseren van een avondje. Het was bekend dat Sjon Abram van plan was na het Poeriemfeest een groot bal te geven. En niemand zou het hebben gedurfd hem voor te zijn.

Toen het nieuws van deze uitgangetjes er af was, viel het Manchi op hoezeer het leven hier verstard was. Niet de geringste verandering had zich in zijn afwezigheid voorgedaan. De bewoners van het eiland leken een kolonie nijvere bijen. Ieder lid daarvan verrichtte dagelijks de bezigheden, die hem door een ongeschreven wet waren opgelegd. En in niemand zou het zijn opgekomen ook maar een vingerbreedte van de overgeleverde levenswijze af te wijken.

In zijn ouderlijk huis was de tucht bijzonder streng, het huishouden liep met de regelmaat van een klok. De vader stond vroeg op en de hele familie moest stipt bij het ochtendgebed vóór het ontbijt aanwezig zijn. Manchi kon zich niet herinneren dat er in zijn kinderjaren, zelfs in veelbewogen tijden, ook maar één dag van die gewoonte was afgeweken.

Het leek hem of de tijd had stilgestaan. Evenals vroeger maakte Sjon Abram vóór hij zijn kantoor binnenging een rondgang door het huis. Nog altijd was hij degene die alles regelde en overal oog op hield. Iedereen moest er op bedacht

zijn, onverwachts de slanke rijzige gestalte voor zich te zien opduiken. Toch had Manchi niet onder woorden kunnen brengen waardoor de vader ontzag inboezemde; hij strafte zelden, maar geen kind of bediende zou er ooit aan hebben gedacht zijn aanwijzingen in de wind te slaan.

Weer zag de teruggekeerde hetzelfde beeld van vroeger: de vader die door de tuin liep, een bediende met de gieter achter hem aan. Iedere paar passen bleven zij staan voor een der potten die het karige vocht voor de struiken moesten vasthouden. Terwijl de jongen de plant begoot, bond Sjon Abram hier een knop op, snoeide daar weer een wilde rank. En als alle ochtenden van voorheen, nam hij tot slot een paar bloemen mee naar de slaapkamer van zijn vrouw.

Tegen die tijd was zij door de kamenier gewassen en in een krakend gesteven bedjak gestoken. Ze droeg coquet een kanten muts op haar hoofd. De kamer rook fris naar laurierblad door de uitgesprenkelde bay-rum, die hij geregeld voor haar uit Jamaica liet komen. Hoog opgebed tussen de kussens, nuttigde zij haar ontbijt. En wanneer zij klaar was, sprak SJon Abram het dankgebed voor haar uit.

Als Manchi in de vroege morgen zijn moeders wangen zag, moest hij aan wasbleke jasmijnbloesems denken. Ook in andere opzichten herinnerde zij hem aan die plant. De intensieve geur van de bay-rum om haar heen drong tot in de verste uithoeken van het huis door. Zelfs in Leiden had hij vaak gemeend een vleugje daarvan op te vangen. Hoewel zij zelden over de drempel van haar kamer kwam, was zij het middelpunt van het huisgezin. De kleine kinderen werden naar haar toe gedragen, de anderen zaten dicht bij haar. Zij stond zozeer buiten de dagelijkse beslommeringen van het leven dat zij tijd en geduld te over had om zich in hun vertellingen te verdiepen. Haar verbeelding was zo levendig, dat zij geheel in het gebeurde opging.

Het bed was haar element geworden. Daarin had ze de kinderen ontvangen en gebaard en een groot deel van haar

leven doorgebracht. Ze kon er soms na een kort opstaan hevig naar verlangen en het even later, zodra zij er in lag, weer fel haten. Na de laatste bevallingen waren haar ogen zo zwak geworden dat zij zich zelfs niet meer met haar gebedboek kon bezig houden.

Iedere dag ging Sjon Abram zodra hij uit zijn kantoor kwam, naar haar toe. Naast haar gezeten, met zijn kalotje op het hoofd, las hij haar uit de Heilige Schrift voor. Het was hun beiden aan te zien hoe zeer zij genoten van deze stille uren van samenzijn zo dicht in God's schaduw.

Ook Manchi kwam vaak bij haar en hij voelde de grote belangstelling voor zijn verhalen. Maar zijn drukke verteltrant en de intensieve concentratie putten haar meer uit dan zij wilde toegeven. Wanneer hij wegging, vond zij de stilte een verademing. Manchi daarentegen was blij zijn ledematen weer bij gezonde mensen te kunnen strekken en hardop te kunnen praten.

De twee tantes liepen ook nog steeds als twee kabouters door het huis. Voor zover hij terug kon denken, had hij hen altijd zo bedrijvig gezien. Als ongetrouwde dames mochten ze heel dankbaar zijn bij hun broer Abram te mogen inwonen, ook nadat hij zijn bruid had binnengehaald. Hoewel ouder dan hij, kenden zij hun plaats in het huis, omdat ze zijn brood aten. En wie zou ooit in botsing kunnen komen met een angelieke natuur als Sarah? Zij dankten God dagelijks dat Hij hun de gelegenheid had geschonken zich erkentelijk te tonen, want toen Sarah's krachten met de opeenvolgende bevallingen afnamen, konden zij haar hoe langer hoe meer in het huishouden vervangen. De kinderen die als het ware onder hun ogen geboren werden, waren voor hen de liefste en verstandigste schepseltjes op de hele wereld. Manchi was van jongsaf aan hun lieveling geweest - de stille José kon niet zo goed vleien - en de twee ongetrouwde dames waren geregeld voor de kusjes van de aanhalige jongen bezweken. Nu hij terugkwam, hield hij nog altijd veel van hen, maar

ondervond vooral dat zijn liefkozingen hem veel voordeel konden bezorgen.

In Holland had hij vaak verzuimd naar de Synagoge te gaan. Daar hij onder zijn vrienden al een uitzonderingspositie bekleedde had hij zich gegeneerd het verschil nog meer te accentueren. Bij zijn thuiskomst vond hij zijn gedrag niet alleen te verontschuldigen, het kwam hem in tegendeel zelfs heel verstandig voor. Zijn vader immers zou er nooit achter komen. En hoe veel meer indruk maakte de eredienst thans weer, nadat de sleur was verbroken! In de eerste tijd genoot hij oprecht van de plechtigheid van de Sabbath.

Sjon Abram stond de trots op zijn gezicht te lezen, wanneer hij in gezelschap van drie volwassen zoons de Synagoge binnenkwam. Zelf temidden der Parnassim, zag hij hen op de eerste rij plaats nemen. Boven op de galerij waren de oudste dochters tussen andere meisjes in gezeten. De wekelijkse uitgang liet hij zich graag wat kosten, want voor de vrouwen was dit een een mooie kans hun kleren te tonen.

‘Kijk. Vader en de broers!’ Gracia stootte Rachel aan. ‘Van hier uit zie je pas goed de nieuwe glans van hun hoge hoeden. Je zou je er in kunnen spiegelen.’

Dit sombere bedehuis waarvan muren en plafond met mahoniehout waren betimmerd, riep menige herinnering in Manchi wakker. Hoe trots was hij geweest bij zijn kerkelijke meerderjarigheid voor het eerst uit de Heilige Schrift te mogen voorlezen! Zonder haperen had hij toen de moeilijke Hebreeuwse letters ontcijferd. De devotie van zijn vader en José was hem altijd vreemd geweest, maar tot zijn eigen verbazing ging hij nu geheel in de plechtigheid op. Van het ogenblik af dat de Voorzanger in zijn welkomstlied de Sabbath als een bruid binnenhaalde, leefde hij mee. Ook onder het zingen van Psalm en Avondgebed bleef hij geboeid. En terwijl de Cantor met zangerige stem de lofzegging over de opgeheven wijnbokaal uitsprak en de dag heiligde, voelde hij zelfs diepe ontroering.

Wanneer haar krachten het enigszins toelieten, had zijn moeder thuis altijd de plechtigheden van de Sabbath meegemaakt. In de Synagoge dacht hij er aan hoe hij vroeger naast haar had gestaan, terwijl ze van een bediende de kaars had aangenomen om eigenhandig de zevenarmige kandelaar te ontsteken. Hij zag nòg het licht door de slanke handen dringen voor zij het symbolisch door de kamer uitzaaide.

Bij hun aankomst was dit ook nu gebeurd en zat zij reeds in haar gemakkelijke stoel. De kleinere kinderen stonden om haar heen geschaard. Precies als hij vroeger gedaan had, liepen zij nu op de vader toe die hun de handen op het hoofd legde en gingen daarna terug naar de moeder die ook haar zegen gaf. Met heilwensen voor de Sabbath omhelsden alle familieleden elkaar. De negerinnen die eerbiedig buiten de deur gewacht hadden, kwamen nu binnen om de kleintjes naar bed te brengen. En de familie begaf zich aan tafel.

Nadat Sjon Abram de Psalm op de dienende Engelen had geneuried, keek hij onder het ‘Lof der Huisvrouw’ zijn echtgenote en beide zusters met veelbetekenende blikken aan.

Op het glimmende damast stonden als altijd wijn en de twee witte Sabbathbroden, met een kleedje toegedekt en hij herkende het oude zoutvaatje. Met de bokaal op de palm van zijn rechterhand, sprak de pater familias de zinnen uit Genesis:

‘En het was avond... en het was morgen... de zesde dag. Toen waren voltooid de hemel en de aarde en al hun scharen. En God had met den Zevenden dag Zijn werk voltooid, dat Hij gemaakt had, en Hij hield met den Zevenden dag van al zijn werk op, dat Hij gemaakt had. En God zegende den Zevenden dag en heiligde hem, want met dezen dag had God met het maken van al Zijn werk, dat Hij geschapen had, geëindigd.’

De plechtige stilte duurde voort onder de lofzegging over de wijn en de wijding van de Sabbath. Toen de vader een

slokje uit de zilveren bokaal had gedronken, nam een bediende deze over om alle inzittenden een scheutje in te schenken. Twee andere slaven droegen een zilveren kan en schotel aan. José, die opgestaan was, stortte het water uit over de handen van zijn vader. Het dekje van de broden lichtend, sprak Sjon Abram de lofspreuk en brak ze. Nadat hij ieder stukje in zout gedoopt had, deelde hij het onder de familieleden uit. Daarmee was de plechtigheid beëindigd. De kinderen waren opgelucht wanneer zij na het begin van de maaltijd weer mochten praten. Na tafel werden vóór het dankgebed nog gezamenlijk Psalmen gezongen.

Iedere Vrijdagavond hield Sjon Abram open huis. Familieleden en buren stroomden binnen. Wie musiceren kon, gaf iets ten beste. De jongemeisjes declameerden en vaak volgde een literair debat. Een der heren, die bezig was met de vertaling van Molière in het Spaans, las nu en dan een bedrijf voor. Hij vroeg zijn toehoorders advies over de keuze van een bepaald woord. Telkens weer droegen bedienden verfrissende ‘horchate’ aan en gingen schotels met gebakjes rond. Een enkele keer trakteerden de tantes op zelf-gemaakte advocaat.

De eerste weken deden deze uren van gezelligheid Manchi plezierig aan. Maar wanneer hij op de Sabbath voor de tweede keer met zijn vader naar de Synagoge ging, kon hij met moeite zijn gapen inhouden. Hij ademde blij op als na lang uitkijken de eerste sterren aan de hemel verschenen. Dan begon het avondgebed en onder de woorden: ‘Hoor Israël’ nam José de kaars van de bediende over want nu pas mocht hij zelf het verdere licht ontsteken. De vader en broer bleven in gebed verzonken, maar Manchi ontsnapte altijd uit de kamer om kort daarop ongemerkt het huis te verlaten.

Dit waren de wekelijkse feestgetijden, doch vóór Poeriem was het of een springvloed opkwam; de atmosfeer in huis was geladen met een buitengewone bedrijvigheid. De tantes begonnen angstvallig levensmiddelen in te slaan; de vader

zag met een waakzaam oog toe dat de kippen en kalkoenen goed gemest werden en de koetsier reed vaker om eieren en fruit naar de ‘koenoekoe’.

De vrolijke, gulle Manchi, die altijd veel van dit feest had gehouden, volgde met plezier de voorbereidingen. Door de zorgvuldig gesloten deuren kwam een heerlijke baklucht uit de keuken. Af en toe keek hij in de provisiekamer om onder hevig protest van Rachel uit een der grote trommels te snoepen. Gelukkig was er nog wat over van de voorraden die met hem het huis waren binnengekomen, zodat het huishouden uit die overvloed kon uitdelen.

De dag vóór Poeriem moesten Mirjam en Rachel de twee oude dames bijstaan de bladen die zouden worden uitgedragen, klaar te maken. Er was een jong geheugen voor nodig om de geschenken uit elkaar te houden, opdat niemand het zijne terug ontving. Er waren dingen bij die al lang onder de bewoners van het eiland in omloop waren zonder dat men er toe was gekomen ze op te eten.

Zodra de dienbladen met het kanten kleed waren toegedekt, tilden negerinnen die op het hoofd om wiegelend door de hete straten van de stad de gaven uit te delen. Onderweg kwamen zij soortgelijke stoeten tegen, zangerig een groet uitwisselend. En in huis was het een komen en gaan, want geschenken stroomden weer binnen.

Het vasten vóór Poeriem deed Manchi niet veel; hem wachtte een goed maal en een lege maag kan meer opnemen Ook de Avonddienst was plezierig en de stemming onder het voorlezen van de wonderbaarlijke redding der zonen Israëls door Koningin Esther opgewekt. Op hun meegebrachte rollen volgden de aanwezigen de tekst. Thuis moest de familie even wachten totdat Sjon Abram zijn vrouw de rol van Esther had voorgelezen. In de eetkamer brandden alle kandelaars en de rijke spijzen werden overvloedig met wijn besprenkeld. Na een lange maaltijd zongen allen nog aan tafel het ‘Poeriem, poeriem lanu’.

De volgende dag werkte Sjon Abram wel enkele uren na de ochtenddienst, doch het middageten was even machtig als de vorige dag. Tegen de avond stroomden bezoekers het huis binnen en de voorraad lekkernijen bleek onuitputtelijk.

V

Na het Poeriemfeest hield de bedrijvigheid aan; voorbereidingen voor het grote bal waren in volle gang. Manchi dacht dat de bijen nu weldra zouden uitzwermen, zo groot was de opwinding. De naaikamer was voor hem verboden terrein. Elk uur van de dag waren de vrouwen daar aan het passen.

Alleen de naaste familie had de inrichting van de balzaal gezien. In de stad was de nieuwsgierigheid groot. Bekend was, dat vele kisten en balen die voor Sjon Abram met ‘De Verwachting’ waren aangekomen, voor eigen gebruik waren bestemd. Wanneer de vrouwen 's-middags met een handwerkje bij elkaar kwamen, gingen zij zich aan gissingen te buiten. Sjon Rebecca had meer kunnen weten, maar haar zwager had tegenover haar weinig losgelaten, en fijntjes glimlachend deed zij alsof zij niets mocht verraden. Over één ding waren zij het allen eens, namelijk dat het een hele prestatie was na Poeriem een zo groots opgezet bal te geven.

Gelukkig hadden de vrienden, attent genoeg, met het feest veel eieren gestuurd, en zeker zou er ook nog wat van het bakwerk zijn overgebleven!

Sjon Abram verwachtte heel veel van het komende bal; minstens twee verlovingen die zijn broer Moïs en hij al lang hadden uitgedacht. Manchi kwam binnenkort op eigen benen te staan, en José moest nu naar een vrouw uitkijken. En wie zou beter geschikt zijn dan zijn nicht Rosa? De jongen

kon niet beter wensen: een goede vrouw van goede en gefortuneerde familie, zijn eigen familie. En zeker zou Jacob er bij die gelegenheid toe komen de hand van Rachel te vragen. Die twee waren voor elkaar geschapen, alles wees op wederkerige sympathie. Als hij haar in het nieuwe toilet zou zien, getooid met de juwelen, die zij voor die gelegenheid van haar ouders zou ontvangen, zou hij stellig besluiten. Moïs had nog altijd zijn deel in de zaak van hun vader. Wanneer deze beide verbintenissen tot stand kwamen zou een regeling kunnen vervallen. Wie wist zou Manchi onder de vele huwbare meisjes zijn keuze kunnen doen. Dat had nog weliswaar de tijd, maar het kon geen kwaad wanneer hij ze nu alvast in ogenschouw nam. Dit feest moest een hoogtepunt worden. Dat stond voor hem vast. De welstand waarvoor hij jarenlang had gezweet, behoorde tentoongespreid te worden; een bal waarover de bewoners van het eiland in jaren niet uitgepraat zouden raken. De uitnodigingen waren rondgestuurd en de Gezaghebber had zijn tegenwoordigheid al toegezegd. Hij verwachtte ongeveer tweehonderd gasten, niet alleen van hun eigen kring. Ook Hollandse zeeofficieren uit het fort. Die moest je er altijd bij vragen, want de meesten waren ongehuwd en wisten niet welke meisjes goed dansten. Zo zouden ook de muurbloempjes een kans krijgen.

Het geroezemoes in huis bracht hem in een aangename stemming. Hij dreef de vrouwen tot steeds grotere ijver. De tweelingzusters stonden versteld. Zij kenden hun broer niet meer. Wel wisten zij dat hij gastvrij was, maar zij hadden zich nooit kunnen voorstellen dat deze zuinige huisvader zo kwistig geld ter beschikking zou stellen. De laatste dagen schoten zij - een en al spanning door de grote verantwoordelijkheid, die op hun gebochelde schouders rustte - als opgeschrikte uilen door het huis. Sjon Sarah zorgde voor de goede ideeën, de uitvoering liet zij aan de anderen. Sjon Abram was verrukt over haar bijdrage.

Eindelijk was de zo lang verbeide avond gekomen. Uit alle vensters straalde licht. De ontvangstkamers stonden wijd open en de balzaal prijkte in volle luister. De lichtschijn van honderden brandende kaarsen gleed over de kristallen facetten der luchters, het roze-rood damast der meubels tot feller kleur opwekkend. En dit alles werd veelvoudig door de grote spiegels weerkaatst, zodat het hele vertrek een en al gloed en flonkering was. Achter de open ramen bewoog de tropische tuin spookachtig op de zucht van de Passaatwind.

Ranken en bloemen, in aarden ‘poron's’ gerangschikt, rezen op van de vloer. Potten met varens en bloeiende oleanders werden naar binnen gedragen en vormden in een hoek een haag, waarachter een goed waarnemer donkere gezichten kon onderscheiden. Manchi had het idee gehad - behalve het Venezolaanse dansorkest, dat zich om de piano had geschaard - negermuzikanten uit te nodigen. De bezwaren van zijn vader dat deze minder toonbaar waren, had Sjon Sarah op deze wijze weten op te lossen.

In de grote ruimte zat de familie rondom de gastheer. Na vele dagen bedrust was de moeder opgestaan. Zij had er in lange tijd niet zo goed uitgezien. Het ivoor van haar smal, door bruine krullen omlijst gezicht kwam tegen het lichtpaarse satijn van haar baljapon uit als een kleinood op de zijde van een cassette. In haar diadeem en halssnoer fonkelden parelen. Haar smal figuur had bijna iets meisjesachtigs. Iemand, die niet wist dat de jongelui die allen boven haar uitstaken haar kinderen waren, zou haar voor een heel jonge vrouw kunnen houden. Naast haar kraakten Sjon Agatha en Amethysta in zwart taft, angstig het personeel in het oog houdend. Mirjam was nog boven bij de kleine kinderen. Rachel's klassieke schoonheid kwam in de kanten japon goed uit. In de krans van haar donker haar en tegen de bleke teint van haar hals schitterden granaatstenen. De moeder gaf haar een wenk zich in de wangen te knijpen. Een blos steeg op en gleed weer weg: opnieuw was de huid zo wit als mar-

mer. Zenuwachtig trilden de waaiers als vleugels van rustende vlinders.

Elias was voor het eerst in het gezelschap der ouderen toegelaten. In een afleggertje van haar zuster wachtte Gracia op haar nichtje, waarmee zij in een der aangrenzende kamers een paar danspasjes mocht doen.

Op school was zij onafscheidelijk van Estella. Gracia wist, dat het voorbeeldig lerende meisje, zodra zij alleen waren, even uitgelaten als zijzelf kon zijn. Zodra er volwassenen bij kwamen, werd zij verlegen. In volslagen eenzaamheid was ze opgegroeid. Haar moeder, vroeg weduwe, leefde geheel teruggetrokken bij haar ouders. De vader was een halfbroer van Sjon Moïs en Abram, een zoon uit het eerste huwelijk met een zeer rijke vrouw - die in het kraambed was gestorven. Het hem nagelaten fortuin had Mordechai liever verbrast dan - zoals dat op het eiland behoorde - zijn beide verweesde broers te helpen. En op latere leeftijd was hij met de dochter van een vriend getrouwd. Zijn vrijgezellenbestaan had sporen op het uiterlijk van zijn dochter nagelaten. Haar kleurloos gezicht vertoonde geen zweem van jeugd.

De vriendschap der meisjes had weer wat toenadering tussen de gezinnen teweeggebracht. Nog meer verlegen dan gewoonlijk kwam Estella binnen. Met haar hand in de zijne ontviel het Sjon Abram: ‘Wat ben je groot geworden. Je zult binnenkort zeker in gezelschap uitkomen.’

‘Ja oom, ik word volgend jaar achttien.’ Zij vluchtte met Gracia naar de voorkamer, want reeds rolden de eerste rijtuigen aan. De gasten werden door de bedienden binnengeleid. Een ieder bleef op de drempel staan en telkens waren kreten van bewondering te horen. Sjon Abram bracht mensen die bij elkaar pasten tezamen, om het gesprek op gang te brengen. De heren troffen meteen een vlotte toon en uit hun gelach konden de vrouwen opmaken dat zij elkander aan het plagen waren. Sjon Sarah was het middelpunt der dames; naast haar zat Sjon Rebecca. Het donkere paars van haar

japon was bij het rossige haar gekozen en harmonieerde met het lichte mauve van haar schoonzuster. Ze leken twee herfstasters.

De levensstijl die zij in Spanje hadden gevoerd was deze mensen bijgebleven aan de overkant van de oceaan, door de eeuwen heen.

Het geroezemoes werd luider toen het rijtuig van de Gezaghebber was voorgereden. Toen hij met zijn vrouw aan de arm op de drempel verscheen viel er een plotselinge stilte. Sjon Abram ging hen tegemoet en begeleidde hen naar zijn vrouw. Als een schip met volle zeilen stevende de echtgenote van de Gezaghebber de zaal binnen, een grote Germaanse verschijning met een kroon van glanzend blond haar. Fluweel, hetzelfde blauw als haar ogen, spande over de enorme boezem. Het leek of de lange rok geen einde had. Naast haar zonk Sjon Sarah volkomen in het niet. Zij kon in haar verlegenheid niets bedenken, wat haar voorname gast zou interesseren. Gelukkig kwam van de andere kant Sjon Rebecca te hulp. Nadat de Gezaghebber enige woorden met de dames had gewisseld, werd hij door de gastheer naar een groepje zeeofficieren geleid.

De vrouwen fluisterden elkaar achter de waaiers toe: ‘Zij is wel echt “deftig”, maar zo stijf als een houten pop. Wat een gebrek aan gratie!’

‘Wel bijzonder, dat fluweel,’ merkte een ander op, ‘maar het moet erg warm zijn.’

‘Weet je dan niet dat de “makamba's” zuinig zijn? Zij draagt hier zeker haar oude kleren af, denkende dat het voor ons goed genoeg is.’ De koffiekopjes waren leeg, de vrouwen begonnen de versnaperingen te weigeren uit vrees voor gulzig door te gaan. Sjon Abram gaf een teken en de muziek zette een quadrille in. Hij opende het bal met Rachel aan de arm, José en Rosa volgden, een lange stoet achter hen aan. De toekijkende vrouwen fluisterden:

‘Rachel is een schoonheid! Wie om haar hand dingt, moet

wel gouden laarzen dragen. Zij heeft reeds velen geweigerd.'

'Jacob zal de uitverkorene zijn,' klonk een andere stem gedempt terug. 'Nu is hij terug uit Venezuela. Zij is het knapste en rijkste meisje, hij de jongeman met de beste vooruitzichten.'

Sjon Abram keek tijdens de dans naar zijn vrouw. Hoe bekoorlijk was zij nog! Zij deed hem vanavond aan een van die verrukkelijke theerozen in zijn tuin denken, die op het mooist zijn wanneer hun bladeren op het punt staan uit te vallen. Als zij ook eens zo schielijk zou verbloeien? Zij was zo teer, dat er weinig voor nodig was: een sterker zuchtje van de Passaatwind, een regenbuitje... Een koude rilling voer door hem heen. Maar hij vermande zich. Nu was het feest waarnaar hij zo lang had uitgekeken in volle gang en er mankeerde niets aan. Steeds weer hoorde hij de dansers zijn smaak bij de aankleding van de zaal prijzen. En hij moest de zusters zijn complimenten maken. Hoe zorgvuldig was alles niet voorbereid!

José keek onder het dansen naar Rosa. Zij droeg een japon van mat-roze satijn en in het haar - als een symbool - een krans van roosjes. Hij bedacht, dat zij haar naam eer aandeed. Zou dit meisje de grote liefde voor mij betekenen, de liefde waarnaar ik al jong verlangd heb? Zou zij hetzelfde voor mij kunnen zijn als moeder voor vader? Maar wie anders dan zij? Ik ken geen bekoorlijker wezen dan Rosa. Waarom weifel ik nog?

Opeens doorzag hij de ijdelheid van dit feest. Het leven had toch meer te betekenen dan deze oppervlakkige vertoning. Zouden al die woorden oprecht gemeend zijn? Zou de voorspoed van hun gezin steeds aanhouden? In Egypte waren op de vette jaren magere gevolgd. Maar hoe kwam hij er eigenlijk op? Hier was dat niet mogelijk, hun leven was immers zo veilig gevestigd! Ook hij rilde. Als in een droom danste hij. Toen viel zijn oog weer op Rosa en hij schrok wakker.

‘Ik heb je nog nooit zo mooi gezien als vanavond,’ fluisterde hij om zichzelf op andere gedachten te brengen. Zij dankte hem met een druk van haar kleine vingers, maar glimlachte langs hem heen tegen Manchi, die zij in de volgende figuur dezelfde hand reikte. ‘Wat is hij toch knap,’ dacht zij, ‘en heel wat onderhoudender dan die saaie José, die mijn ouders blijkbaar tot mijn toekomstige echtgenoot hebben bestemd.’ Met een hoofdknik nam zij al dansende afscheid van Manchi, om zich weer stralend naar José te keren.

Een en al sierlijkheid deinden de paren op en neer, kwamen samen, kruisten en gingen weer uit elkaar. Sjon Abram was een uitmuntend danser die de moeilijkste figuren beheerste en aangaf. Aller ogen waren op hem gericht. Toen de muziek ophield brachten de jongemannen de meisjes naar de moeders terug, die de fichu's al klaar hielden, als hennen die haar kuikens onder de beschermende vleugels nemen.

Nog voor de bezoekers tijd hadden gekregen hun dorst met de rondgereikte ‘horchate’ te lessen, stegen achter de haag van varens en oleanders inheemse klanken op. De donkere tonen der trommen weefden een eng stramien met de lichte tonen der gitaren, waarop de ijl-scanderende ‘wiri’ het rhythme borduurde. De melodie steeg stampend omhoog, kenterde onverwachts met een kleine onderbreking, waarna ze weer laag inzette. Iedereen luisterde verbaasd. Nooit was het bij iemand opgekomen deze neger-muziek in een balzaal te spelen. Daar zat Manchi zeker achter, en Sjon Abram had alles gedaan om zijn gasten te vermaken. Hoe verrukkelijk moest het zijn zich aan deze schalkse, dan weer misleidende melodie over te geven. Men zou nieuwe passen moeten verzinnen!

De paren werden meegesleurd. Een ieder zijn eigen stijl, er was ruimte voor fantasie. Het overdreven heupgewieg der negers werd tot een beschaafd peil teruggebracht. Verrukte overgave was op alle gezichten te zien.

‘Lieve, zou ik deze dans van je mogen?’ vroeg de gastheer opgewekt aan zijn vrouw. ‘Het strijkje speelt zo verleidelijk en ik zal passen nemen die je niet vermoeien.’

‘Je meent het niet! Ik heb hierin geen ervaring meer en dan deze nieuwigheid!’ Een blos schoot Sjon Sarah naar de wangen. Maar gevleid gaf zij toe aan de wens van haar man. Dé gasten klapten in de handen toen beiden elegant over de gladde vloer gleden. Sjon Moïs greep het middel van zijn gade, die een hoofd boven zijn gezet figuur uitstak.

‘Alles gaat naar wens,’ fluisterde hij. ‘Daarnet José en Rosa, en ginds zie ik Jacob met Rachel. Dat moet een dubbele bruiloft worden.’ Hij knipoogde tegen zijn broer die langs schuifelde en hem begreep.

‘Jij bent de mooiste vanavond,’ zei Sjon Abram tegen zijn vrouw.

‘Maar hoe kan ik het tegen al die jongemeisjes opnemen?’ Weer kwam een tere blos op haar wangen.

‘Voor mij bestaat geen andere vrouw.’

Jacob keek Rachel aan. Zij had daar juist uit de verte meer indruk gemaakt. Haar stijl was de statige quadrille, maar deze speelse dans paste niet bij haar. Haar armen en hals waren wit als albast. Kwamen die glimlachjes werkelijk van haar, of hield hij een marmeren beeld in zijn armen? In Venezuela had hij in een tuin een voorstelling van Juno gezien. Het stond in de felle zon en hij had zijn ogen moeten sluiten om niet verblind te raken. Dààr deed Rachel hem aan denken. Hetzelfde Griekse profiel en de volle kin. Haar imposante verschijning was weinig vrouwelijk. Hij kende de rauwe stem, die veel overeenkomst had met die van een roofvogel. Hij wist dat zijn vader en oom plannen hadden. Die gedachte verontrustte hem.

Rachel legde zijn blik verkeerd uit. ‘Dit is de man voor mij’, dacht zij. ‘Op hem heb ik gewacht terwijl hij in Venezuela was. Welk een paar zullen we vormen! Hij zo bekwaam en ik de begeerlijkste partij van het eiland. Neen,

zoals Mirjam zou ik niet willen trouwen. Al haar gedachten waren op het huwelijk gericht en zij nam de eerste de beste, zonder aan het welzijn van haar nageslacht te denken. Nu ja, zoveel keuze had zij ook niet, maar toch is het onbegrijpelijk dat vader Ruben geaccepteerd heeft. Hij is een grote nul, die zijn gezin nog niet kan bedruipen. Zij wonen nog steeds bij mijn ouders in. Na twee bevallingen is zij reeds een vrouw die niet meer meetelt. En zij zal nog kind op kind krijgen!' Haar ogen gleden af naar de oudere zuster, die onopvallend gekleed bij haar nichten Esther en Suzanna zat.

Toen de muziek ophield had Jacob het warm. Hij besloot even naar buiten te gaan. Nieuwsgierig keek hij de voorkamer in. Twee kleine meisjes probeerden te walsen, maar wanneer zij een fout maakten bogen zij dubbel van het lachen, zodat zij niet vooruit konden komen. De een was Estella en het duurde even voor hij Gracia herkende, want vandaag had zij niet die kinderachtige lange broek aan, maar een echte avondjapon van lichtblauwe tule. In haar springend kastanjebruin haar rustte een krans van witte jasmijn. 'Je lijkt wel een dame,' schertste hij.

'Jacob, je bent een engel als je me leert walsen!'

'Maar met het grootste genoegen, liefste nicht.' Haar vriendin loslatend, draaide ze met hem in het rond. Wat een verschil geleid te worden! Ononderbroken kon zij babbelen; vertellen hoe zij de Engelse leraressen voor de gek had gehouden, de muziekmeester een poets had gebakken. Voortdurend proestte zij van het lachen, doch raakte niet uit de maat. Zij was even sprankelend van levenslust als de visjes, die hij bij het zwemmen in het heldere water van de baaien had zien spartelen. 'Wat kan zij dadelijk goed dansen,' dacht hij geamuseerd. 'Lichter dan een veertje, dat duivelinnetje.'

Sjon Abram verscheen in de deuropening. Plotseling voelende dat iets niet in de haak was, had zijn fijne speurzin hem naar de voorkamer geleid. Somber fronste hij tegen Gracia. 'Wat kan er zijn,' vroeg zij zich af. 'O ja, zeker die

krans die ik van zijn mooie jasmijn heb geplukt! Of mocht ik mij niet tooien als een ouder meisje?' Hij wenkte haar. Jacob bedankend, ging zij naar haar vader toe.

'Je mag toch niet dansen,' zei hij.

'U had het me immers toegestaan?'

'Ja, met Estella, maar niet met jongemannen. Daarvoor ben je nog te jong.'

'Neem me niet kwalijk, oom,' zei Jacob verontschuldigend, 'deze meisjes konden niet uit het lachen komen en Gracia vroeg mij om hulp. Ik wist niet dat u er iets op tegen zou hebben.'

'Je kon niet weigeren, Jacob. Gracia had beter moeten weten. Eigenlijk behoort ze op dit uur in bed te liggen.'

'Grootvader komt mij heel gauw halen. Het zal niet lang meer duren.' Estella was helemaal in de war.

'Welnu dan, zo lang mag zij opblijven, maar dan zonder uitstel naar boven!'

Met Jacob keerde Sjon Abram naar de zaal terug, een pruilende Gracia achterlatende.

Dans na dans volgde. Om beurten speelden de orkesten. In extase zwierden de Zuiderlingen rond. Wat staken de Hollandse officieren daarbij af, die onhandig met hun meisjes zwenkten! Zij hadden bovendien de pech dat de goede danseressen al lang besproken waren.

De tuin krioelde van geheimzinnig leven. Door de openstaande ramen en deuren gluurden zwarte gezichten van negerkinderen. Het was vandaag feest bij Sjon Abram en een ieder was op de been om een kijkje te nemen. Telkens weer gaf de gastheer hun een wenk zich terug te trekken, maar het lichtschijnsel had dezelfde aantrekkingskracht voor hen als voor allerlei nachtvlinders, die om de luchters fladderden en zich verzengden.

Het grootste genoegen begon voor de ouderen pas na middernacht. Aan tafeltjes gezeten genoten de gasten van kip en kalkoen, zelfgemaakte pasteitjes en taart. Er was

witte en rode wijn. De dames hadden hun mitaines uitgetrokken en deden hun best kleine hapjes te nemen. Ook moesten zij iets op hun borden laten staan want dat vereiste de beleefdheid.

Na het souper werd de vrolijkheid van de jongelui nog groter. Overal klonk gelach. De wijn had de bewegingen der dansenden nog losser gemaakt.

Tegen twee uur stond de Gezaghebber op. Sjon Abram deed het echtpaar uitgeleide. Teruggekeerd in de zaal, hoorde hij zijn broer en Sjon Rebecca hun dochter vermanen naar huis te gaan. 'Maar dat is toch niet nodig! Blijven jullie nog wat!'

'Dat gaat niet, de kaarsen van het rijtuig branden op.'

'Vader, daarom hoeven wij nog niet weg,' protesteerde nu Rosa met haar lijzige stem. 'Kijk, ik heb andere meegebracht,' en zij trok twee kaarsen uit haar réticule. Zij kende dit excuus van haar ouders immers. Maar het hielp niet veel, slechts één dans werd nog toegestaan. En in het rijtuig dacht zij: zo heerlijk heb ik nog nooit gewalsd. Ik werd wel veel gevraagd, maar Manchi danst toch het beste. Wat kan hij ondeugend kijken. Hij stelde me voor met hem de tuin in te gaan. Dat zou wat moois geweest zijn. Zou hij me daar hebben willen zoenen? Moeder zegt dat geen jongeman een meisje huwt, die dat toelaat. En ik moet toch met José trouwen!

Het was of haar moeder deze gedachten had geraden, want zij begon: 'Rosa, het is niet erg als je een beetje met Manchi coquetteert om José te prikkelen. Daarmee zou je zijn aanzoek kunnen uitlokken. Want als een jongeman ziet dat een ander een meisje wil, probeert hij hem vóór te zijn. Maar ik zou je toch raden je aan José te houden. Hij zal een even voorbeeldig echtgenoot als zijn vader worden. Manchi moet nog laten zien, wat hij kan en jouw jaren gaan voorbij. En dan moet je ook niet zo aandringen lang op een bal te blijven. Je bent een voorname jongedame met een be-

hoorlijke bruidsschat. Die behoeven niet het onderste uit de kan te hebben. Het zijn de arme meisjes, die nooit genoeg kunnen krijgen. Die moeten tot vroeg in de morgen hun kans waarnemen om een man te vangen. Dat zijn de laatsten, die van een feest weggaan.'

Ze had gelijk. Geleidelijk aan waren de goed gesitueerden vertrokken. Over bleven de arme familieleden en de Hollandse marine-officieren, die onkundig waren van de etiquette van het eiland. Ongemerkt had Sjon Sarah zich teruggetrokken. Vermoeid wachtten de andere familieleden totdat de laatste gasten waren afgedropen en Sjon Abram het grote huis kon sluiten.

VI

Van hun jeugd af hadden de zusters Agatha en Amethysta dezelfde kamer, ja hetzelfde grote bed gedeeld. De nacht van het bal konden zij niet slapen. Zij kwebbelden en giechelden net zoals vroeger toen ze nog jongemeisjes waren, al de gebeurtenissen van de avond besprekend; wat was het toch mooi geweest en alles had zo goed geklopt. Alleen maar dat Catharina, die domme keukenmeid, in haar vuile schort bijna de zaal was binnengelopen! Gelukkig had Agatha het bijtijds gezien en het was maar te hopen dat andere ogen niets hadden bespeurd!

En Rachel's japon was toch magnifiek geworden. Alle vrouwen hadden het moeten toegeven. Wat had Jacob verliefd naar haar gekeken! Het zou zeker binnenkort tot een bruiloft komen! Van José kon je nooit zeggen wat je aan hem had. Ze kenden hem nu al lang genoeg!

'Laten we eindelijk proberen te slapen,' zei Agatha tenslotte. 'Waarom wil je per se alle jongelieden koppelen? Hebben wij het niet best? Geen echtgenoot zou beter voor ons kunnen zorgen dat onze broer; kinderen hebben wij ook. En bovendien zijn we samen!'

'Daar zeg je wat! Als we getrouwd waren, hadden de mannen ons kunnen scheiden.'

Het was een tijd stil op de kamer, toen begonnen zij over de schoonmaak, die in de morgen moest beginnen. Agatha

besliste dat eerst de balzaal onder handen genomen moest worden. Daarna werd het voorgoed stil. Maar de angst zich voor de komende huiselijke gebeurtenis te kunnen verslapen, maakte hun sluimer onrustig.

Het ontbijt, stipt op het gewone uur, werd slaperig door de jongeren genoten. Opgewekt had Sjon Abram zijn zusters hartelijk gekust en complimentjes gemaakt. Zij zaten fris en uitgerust van hun koffie te genieten, popelend om aan het werk te gaan.

Van haar bed uit hoorde Sjon Sarah het geklop en geschuier. Zij vroeg de kamenier de luiken dicht te houden. Voor haar waren de weken van de schoonmaak de zwaarste beproeving van het jaar. Alleen het vertoon van zo veel energie door het robuste negerpersoneel maakte haar al onwel. Zij placht dan maar de zakdoek met bay-rum wat steviger tegen haar neus aan te drukken. Het was niet nodig haar man die afkeer te laten merken. Want het Paasfeest kon alleen maar goed gevierd worden wanneer het huis geheel van de oude zuurdesem gereinigd was.

Vandaag was zij in gedachten nog bij het feest van gisterenavond. Hoewel uitgeput, bepraatte zij alles in een blijde stemming met Sjon Abram. Pas later kwam een migraine op en met de middagrust kon zij slapen.

Manchi vond het de volgende dagen in huis ongezellig. Hij moest uitkijken om niet over emmers of bezems te vallen. Als een gezwel greep de schoonmaakwoede om zich heen.

Na het bal had hij een grote leegte gevoeld. Alle genoegens van het eiland had hij nu gesmaakt. Hij had bezoeken afgelegd en vastgesteld dat de bewoners niet veel nieuws te vertellen hadden. Het eeuwige elkaar voor de gek houden had hij al door. Eigenlijk was hij telkens alleen aan het woord.

Overdag waren alle mannen trouwens hard aan het werk en bij de dameskransjes kon hij zich niet vertonen. Hij bleef graag in het gezelschap van Rosa die nu meer dan ooit bij

Rachel kwam. Maar zijn zuster scheen altijd een geheim aan haar nicht te moeten vertellen en vanuit de meisjeskamer hoorde hij afwisselend de harde en de lijzige stem. Nu het hele huis overhoop was, wist hij niet waar te blijven. Meestal zat hij in hemdsmouwen alleen op zijn kamer, de voeten op de divan. En dikke rookwolken voor zich uitblazend, dacht hij terug aan zijn studententijd. Hoe miste hij zijn vrienden! In zijn ouderlijk huis was ook geen drank te krijgen. Die moest hij wel in een der kroegjes bij de haven zoeken, welke tot laat in de nacht open bleven!

Zijn vaders welwillendheid van de eerste dagen was voorbij. Hoe langer hoe meer liet hij zich afkeurend over de opvallende kleren uit. En iedere dag begon hij er weer over dat het tijd werd de vertrekken voor de praktijk in te richten. Steeds wist Manchi weer een ander voorwendsel om de beslissing uit te stellen. Een geregelde bezigheid zou hem wel goed doen. Maar met de toenemende warmte zag hij tegen werk op. Iedere middag tegen borreltijd keerde weer dat flauwe gevoel in zijn maag terug. Terwijl zijn broers en zusters op het balkon 'horchate' dronken, streek tussen de buikige pilaren de koele wind van het water door. Jacob kwam tegenwoordig vaak na kantoortijd bij hem. Om die tijd was ook Gracia van school terug en hij had geen rust vóór zij haar laatste streken verteld had. Hij had er plezier in samen met de broers het schoolmeisje tot uitgelatenheid te brengen en bleef zitten totdat de tantes hem uitnodigden te blijven eten. Achter zijn rug om knipoogden de dames tegen Rachel, die deed of zij niets merkte en zich deze bezoeken majestueus liet aanleunen. Na de maaltijd wist de familie het zo in te richten dat zij zich alleen met de neef op het balkon bevond. Rachel had Jacob, die dan schichtig werd, graag op zijn gemak gesteld, doch deze gave ontbrak haar, hoezeer zij ook naar dit samenzijn snakte. In haar gloeide hartstocht voor deze man. Hij en geen ander, dacht zij, doch liet uiterlijk niets blijken, gewend als zij was dat haar het hof

werd gemaakt. Haar gezicht, even onbewogen als een gouden afgodsbeeld, en de scherpe stem schrikten Jacob af. Gewoonlijk bedacht hij een excuus om gauw afscheid te kunnen nemen.

Heel vaak vergezelde hij José naar de Synagoge. Toen zij op een avond na de dienst buiten kwamen, stelde hij een wandeling naar de haven voor. Er moest ergens op zee onweer zijn geweest, want de lucht was verrukkelijk koel. Het was een genot langs de kade te slenteren en over het wijde, glinsterende watervlak te kijken. In de sikkel van de maan stond een ster. Af en toe hoorden zij een plons en zagen dan het kroeskopje van een negerjongen uit het water opduiken; kleine scheepjes van papier deinden op de golven op en neer.

Dichterbij komende, herkenden zij de blanke die naar het spel stond te kijken. Manchi stelde voor in een kroegje een glas te ledigen; daar hadden ze niets op tegen, want hun kelen waren droog.

'Dan zal ik jullie maar geleiden, ik maak me sterk dat ik al beter de weg weet.' Hij knipoogde geheimzinnig en sloeg een nauw steegje in, dat de warmte van de dag had vastgehouden. José kreeg spijt de koelte van de haven te hebben verlaten. Flarden van opzwepende muziek vingen zij nu op. Gewoonlijk speelden negers hun 'tumba', doch deze tonen klonken vuriger dan anders. Zij kwamen door steeds smaller slopjes totdat zij tenslotte voor een hel-verlicht lokaal met wijd open deuren stonden. Manchi trad binnen, terwijl José als aan de grond genageld bleef staan, zodra hij kon onderscheiden wat binnen gaande was. Half geklede negervrouwen waren een schaamteloze dans aan het opvoeren. Er hing een dikke walm van rook en zweet. En toen zijn ogen aan de atmosfeer gewend raakten, herkende hij tot zijn grote verbazing aan de andere tafels officieren uit het fort, stuurlui van de koopvaardij, zelfs een enkele kapitein, de meesten Hollanders. Hun rossige wangen waren nog roder door de hitte. De forse gestalten en het blonde haar contrasteerden

scherp met het elegante uiterlijk der drie binnengekomenen.

Ongegeneerd groetten zij. Aan hun gezichten was te zien dat ze al veel op hadden. Zij schreeuwden luid door elkaar en klapten met hun handen de maat van de muziek, aldus de vrouwen aanmoedigend. Nu stond er één op en probeerde met een negerin te dansen. Maar lomp en zat, moest hij het opgeven. Zij sleurde hem de trap op naar boven en een luid gebulder ging op.

José zat met neergeslagen ogen. 'Wat is er toch met je?' vroeg zijn broer. 'Ben je hier nog nooit geweest?'

'Natuurlijk niet, ik wist niet dat je me naar zo'n gelegenheid zou brengen, en dat nog na de avonddienst!'

'Bah, wat ben je flauw! Is dat nu mijn "grote broer"!'

José dronk zijn glas leeg, betaalde en stond op. 'Hier blijf ik niet, dit is geen plaats voor ons. Gaan jullie mee?'

'Ik ben niet bang voor die wijven en weet er ook wat mee te beginnen. Lust je dit, liefje?' Manchi had een mulattin op zijn schoot getrokken en hield haar zijn glas aan de mond. José vluchtte naar buiten, op de voet gevolgd door Jacob.

'Kom neef, trek het je niet zo aan. Dit is het soort gelegenheden dat jongemannen bezoeken vóór ze trouwen. Ik weet, jij bent anders, maar zo veel kwaad steekt er niet achter.'

'Als vader wist waar Manchi zijn tijd en geld zoek brengt! Maar jij, Jacob, heb jij al kennis gemaakt met dit soort huizen?'

'Je vader is heel streng, en jij bent van zijn slag. Ik moet je bekennen... toen ik in Venezuela was - Caracas is immers een metropole en de zeden zijn er heel wat losser dan hier, vooral sedert de revolutie - bezocht ik ook die danshuizen. Maar daar zijn beeldschone blanke vrouwen. Een danseres heeft me al die tijd haar gunsten geschonken, en hier heb ik Chita op de "koenoekoe". Dat is toch een natuurlijk tijdverdrijf. Heb jij er geen behoefte aan?'

'Ja neef, maar ik vecht er tegen. Vergooien wil ik me niet, ik wacht op de grote liefde.'

‘Heb je al een meisje op het oog?’

‘Ik wil je zuster's naam niet in één adem met deze vrouwen noemen. Pas als ik weet dat ik geheel en alleen van haar zal kunnen houden, wil ik besluiten.’

Jacob moest nu alleen verder naar huis. En bij het afscheid vroeg de neef hem met niemand over het gebeurde te praten. In gedachten liep José op de hoek van de Bredestraat tegen een gestalte in een Franciscaanse pij op. Beleefd groetend wilde hij doorlopen, maar Padre Pablo sprak hem aan:

‘Alleen aan de wandel, jongeman?’

‘lk was met mijn neef uit.’

‘Is er iets aan de hand? U ziet er zo ontsteld uit.’

‘Padre, er gebeuren slechte dingen in het havenkwartier!’ Vol van wat hij gezien had, had hij, vóór hij het wist, alles verteld.

‘Ja, Sjon José, in alle havensteden van de wereld gebeuren dergelijke dingen. Ik moet toegeven dat we falen, wanneer we de menselijke genoegens niet op een hoger peil brengen. Aan de overkant is mijn huis. Wilt u mij nog vergezellen om wat op uw gemak te komen? Want als uw vader u zo ziet, zal hij u door zijn vragen noodzaken Manchi's uitgang te verklikken.’

Op Otrabanda was het maar een klein stukje lopen. In zijn eenvoudig ingerichte kamer de bezoeker een kop koffie reikend vroeg de Padre: ‘Had u geen ambitie naar Europa te gaan? U leek laatst zo geïnteresseerd in mijn verhalen.’

‘O ja, Eerwaarde Padre, dat had ik graag gewild, doch ik voelde dat één van ons bij vader moest blijven. Hij heeft niet slechts zijn werk, maar ook de zorg voor twee huizen en heel wat mensen. Op zijn leeftijd is dat veel om alleen te dragen. Als ik gegaan was, had ik Manchi de kans ontnomen. En die is veel begaafder dan ik.’

De priester, die de weemoed op zijn gezicht zag, vroeg om hem af te leiden: ‘Bent u al in mijn kerk geweest?’

‘Ja, een der “jaja's” heeft me eens meegenomen. Ik kwam

geheel opgetogen thuis vertellen van de bonte bloemen die ik daar gezien had en wilde graag een tweede keer gaan. Maar vader was boos en legde mij uit dat uiterlijk vertoon niet in een bedehuis hoort. Hij heeft haar verboden mij nog eens mee te nemen. Maar u moet niet denken, dat hij iets tegen de Katholieken heeft. Ook vroeger kwam de priester altijd bij ons aan huis. Ziet u, hij is een Jood, gelovig, rechtvaardig - ik zou niets liever willen worden dan wat hij is. Maar hij kent geen ander geloof dan het zijne en het uwe kan enkel verheven zijn wanneer u hier komt om de negers te beschaven. Als wij meer van uw godsdienst afwisten, zouden wij die beter kunnen waarderen.'

De Padre trok aan zijn pijp. 'Zou u het prettig vinden af en toe bij mij te komen? Misschien kan ik een weinig misverstand uit de wereld helpen.'

'Heel graag, Eerwaarde Heer! Doch nu moet ik weg. Want om elf uur sluit vader het huis en niemand mag later binnen.'

'Kom terug zo vaak u wilt. U bent altijd welkom.'

Sjon Abram stond al met de sleutelbos in het hoge portaal. 'Jij bent ook net op tijd! Waar ben je geweest?'

'Ik kwam de Spaanse Padre tegen en hij nam me mee naar zijn huis aan de Otrabanda' antwoordde hij ontwijkend.

'Is Manchi al thuis?'

'Ja Sjon, hij is al lang in bed.' Zij onderscheidden nu het zwarte gezicht van Néné in de duistere gang.

'Goede nacht!' De vader gaf zijn zegen. De oude meid nam het windlicht met de grote glazen bol op en met slepende tred begeleidde zij de mannen naar hun slaapkamers. Dan daalde zij langzaam de trap af en op de mat, die zij voor de huisdeur uitspreidde, viel zij weldra in slaap.

Midden in de nacht wekte haar een zachte klop op de deur. Opstaand fluisterde zij tegen het paneel aan: 'Ben jij het, mijn engel?'

'Ja, Néné, doe vlug open.'

Zachtjes sloop zij de voorkamer in, schoof geluidloos luik en raam open. Manchi klom naar binnen. ‘Zie zo, daar ben ik! Heeft vader iets gemerkt?’

‘Neen, mijn engel, ik zei als gewoonlijk, dat je al boven was. Maar vertel mij toch, hoe kom je aan het geld om zo iedere avond uit te gaan? Want die gelegenheden voor de blanken zijn niet goedkoop!’

‘Van vader's gulheid zou ik er inderdaad niet komen! En gestolen heb ik het ook niet. De tantes, Néné’, fluisterde hij haar in het oor. ‘Zij vinden terecht dat een jongeman wat vertier nodig heeft en weten mij ongemerkt een aardige duit toe te stoppen.’

‘Jij weet ook iedereen in te palmen, mijn engel. Als de jonge vrouwen zo'n zwak voor je hebben als de oudjes, dan belooft dat wat!’ Lachend dreigde zij met de vinger. ‘Nu maar gauw naar bed.’

Ze begeleidde hem naar boven, keek de kamer goed na, legde zijn nachtgoed en pantoffels klaar, terwijl hij zich ontkleedde. Stuk voor stuk nam ze de kleren op die hij had laten vallen, hing ze over de leuning van een stoel, zij liet hem op het bed plaats nemen, om voor hem hurkend zijn schoenen uit te trekken, die zij meenam.

‘Nu zul je wel lekker slapen, mijn hartje, goede nacht.’ Behoedzaam sloop ze weer naar beneden.

Niemand behalve José had iets van de thuiskomst van Manchi gemerkt. Ongedurig had hij zich in het hete bed gewenteld. Een muskiet, in de gordijnen gevangen, plaagde hem. Nadat hij de broer gehoord had, waren de beelden van de avond niet meer uit zijn geest te verjagen. Neen, hij wilde zich niet vergooien! Als Jacob meende dat er geen kwaad in stak, moest hij dat voor zichzelf uitmaken. Welk een tegenstelling, het rustige huis van de Padre. Welk een waardigheid ging van die man uit! En hij besloot hem de volgende avond weer op te zoeken. Door dat vooruitzicht bedaard, viel hij tenslotte in slaap. Stilte omhulde het oude huis.

VII

De volgende avond sloop José uit het ouderlijk huis. Hoewel hij zichzelf zei dat er niets te verbergen viel, wilde hij toch liever dat niemand van zijn bezoek aan de Padre wist. Eerst ging hij naar de Synagoge en vermeed na de dienst iedere aanspraak. Toen hij bij de kerk kwam, stapte de priester net naar buiten. Evenals gisteren, zaten zij weer bij een kop koffie tegenover elkaar.

Padre Pablo vertelde over het doel van zijn missie. De belangstelling van de jongeman voelend, begon hij over zijn plannen een school voor negerkinderen op te richten.

'Enkele van onze bedienden kunnen een beetje lezen en schrijven,' zei José.

'Denkt u niet, dat de meesters met hun opvoeding gebaat zouden zijn? Zou u Sjon Abram voor mij willen polsen? Met zijn steun heb ik veel gewonnen.'

'Ik zal mijn best doen. Het lijkt mij niet uitgesloten dat vader u wil helpen. Hij is voor alles wat ontwikkeling betreft.'

Aangemoedigd door dit begrip, vertelde de Padre dat de beweging voor de vrijlating der negers aan het groeien was. Het lag in dezelfde lijn als het verbod van de slavenhandel. De stroming zou niet te remmen zijn. Hijzelf hoopte maar dat de zwarten nog een beetje tijd werd gelaten om verantwoording te leren dragen. José verbaasde zich over de

onbaatzuchtigheid van deze man die zijn familie en land had verlaten om naar dit verre oord te trekken.

De volgende morgen legde hij zijn vader het plan voor, die zoals hij verwacht had er voor te vinden was. Zelf had hij al lang behoefte aan een dergelijke instelling gevoeld. Eerst haalde hij zijn broer Moïs over en toen moest de zoon de verschillende kantoren aflopen. Niet alleen de Joodse kooplieden, ook de Protestanten en Hollanders die tijdelijk hier woonden, werden om een bijdrage verzocht. José kreeg heel wat over de slechte tijden te horen, maar de meesten tekenden tenslotte de lijst. Niemand durfde goed zijn steun te ontzeggen aan een actie die van Sjon Abram uitging. José zou het geld beheren en toezicht op de school houden.

Dolgelukkig kon de jongeman enkele weken later de priester een bedrag noemen. Don Pablo legde bezoeken af om de schenkers te bedanken. Een ieder in de stad sprak over zijn wellevendheid. De Joden hadden zijn droge humor ontdekt en haalden hem binnen. Het meest kwam hij bij Sjon Abram die de Gezaghebber wist over te halen nonnen uit het moederland te laten komen om de kinderen te onderwijzen.

José was geregeld in het huis aan de Otrabanda. Meer en meer voelde hij zich tot de persoon van de priester aangetrokken. Uit de gesprekken maakte hij op dat zijn nieuwe vriend uit een geziene Spaanse familie stamde. Hij was de zoon van een notaris en vertelde vaak over zijn ouderlijk huis en het plaatsje waar hij was opgegroeid. Enkel een sterk geloof had hem kunnen bewegen dat gevestigde bestaan temidden der zijnen voor een ver ideaal op te geven. En het liet de jongeman niet met rust, hij wilde die kracht onderzoeken.

José wachtte slechts op een gelegenheid. Toen de geestelijke zich op een keer de opmerking had laten ontvallen dat het bevel ‘Gaat en onderwijst alle volkeren’ bij hem niet voor dovemansoren gegeven was, begon hij schuchter om uitleg te vragen. Ieder antwoord deed steeds weer een nieuwe

vraag oprijzen. Voetje voor voetje begon hij de Christelijke leer binnen te dringen.

José had veel om over na te denken. Vaak nam hij een boek mee naar huis om het heimelijk in bed te lezen. Het was of luiken waren opengestoten, uitziende op een heel nieuw en verrassend landschap. Hij was goed thuis in het Oude Testament. Door de Padre telkens tot een bepaald punt gebracht, gingen zijn gedachten vanzelf verder. Het viel hem op hoe goed de Profetieën op Christus pasten. Zou hij de werkelijke Messias zijn?

José leefde in een staat van blijde opwinding. Nu en dan vroeg hij zich plotseling verschrikt af wat zijn vader wel zou zeggen als hij hem op deze gedachten zou betrappen.

De stemming in huis liet toch al veel te wensen over. In de laatste tijd was Sjon Abram erg prikkelbaar; over kleine dingen maakte hij zich nijdig. De oudste zoon begreep dat de oorzaak lag in zijn ergernis over het gedrag van Manchi. José smeekte zijn broer herhaaldelijk zijn levenswijze te veranderen, maar dan spotte de jongere slechts over zijn al te grote ernst.

Het kwam tot een uitbarsting toen de onbetaalde kleermakersrekening van Manchi aan zijn vaders adres was gekomen. De zoon werd ontboden, die voor de hoge kantoorkruk vanwaar Sjon Abram op hem neerkeek, wat van zijn zelfbewustzijn inboette. Hij moest terugdenken aan die ene keer toen hij als kwajongen, belust op avontuur, alleen in een klein bootje ver de open zee was opgeroeid. Een grote toeloop had zich op de kade gevormd toen hij door de visser die hem binnenhaalde bij de vader gebracht werd. Hij zou nooit het gezicht van de oudeheer vergeten: als een straffende godheid die van zijn zetel was afgedaald. Dat was de enige keer in zijn leven, dat hij een zijner kinderen een gevoelig pak slaag had toegediend. Manchi veegde zich nu het zweet van het gezicht en moest toegeven dat hij niet met zijn toelage had kunnen rondkomen.

‘En wat betekent dit? De brief is gericht aan Den Hooggeboren Heer Baron Montalto. Ik heb zelfs geaarzeld hem open te maken.’

‘Ja vader, ik heb me daar voor een man van adel uitgegeven. Ik zou anders niet in de hoogste kringen zijn opgenomen. Wij stammen toch uit de Spaanse aristocratie en hebben alleen maar onze titel verloren. Wie zou dat op die afstand kunnen nagaan?’

Ontsteld over zoveel lichtzinnigheid, schudde Sjon Abram het hoofd. ‘Je weet toch dat onze voorouders hun stand voor het geloof prijsgaven. Boven uiterlijk vertoon gaat mij een smetteloze naam, Manchi. Daarom zal ik je rekening betalen en ik wil onder dit alles een streep zetten. Maar op één voorwaarde: vandaag nog begin je de vertrekken, die ik zal aanwijzen, voor je praktijk in te richten. En na Pasen hangt je naambord aan de deur en leg je geregeld bezoeken af.’

Manchi begreep, dat hier niets tegen in te brengen viel. Zo eindigde het onderhoud. Toen Sjon Abram die avond bij zijn vrouw kwam, merkte zij aan zijn gezicht dat er iets bijzonders was voorgevallen. Op haar zorgelijke vraag antwoordde hij alleen maar: ‘Het gaat om Manchi. Ik ben wat teleurgesteld.’

‘Och Abram, het is alles nog vreemd voor hem. Hij is zo lang weg geweest en moet weer wennen. Ik maak me meer zorgen over José, man. De zusters zeggen dat er vreemde verhalen rondgaan. Hij komt wat veel bij de Padre.’

‘Dat heb ik hem zelf opgedragen. Hij moet voor de nieuwe negerschool zorgen. Neen, Sarah, laat de mensen maar praten, over José hoef je niet ongerust te zijn. Die is uit één stuk. Ik zou niet weten wat te beginnen zonder hem.’

Op dat ogenblik werd aan de deur geklopt. De ‘jaja's’ brachten de kinderen binnen om de zegen voor de nacht te ontvangen. In de deur hielden Sjon Agatha en Amethysta de stoet in het oog. Toen allen weer de kamer hadden verlaten, sloeg Sjon Abram het psalmenboek open en begon zijn vrouw voor te lezen.

Met de dag groeide de maan. Het Paasfeest stond voor de deur. De schoonmaak was klaar en voldaan konden de tweelingzusters hun broer door het huis geleiden om hem ervan te overtuigen dat nergens een kruimeltje brood was achtergebleven. De volgende morgen na het ontbijt zouden de laatste sneetjes worden verbrand. Gelukkig werd nog net bijtijds fijngeknepen brood onder de blaasjes van Matzah ontdekt, een grap van Gracia, die bij de vader weinig waardering vond. Huilende werd zij naar boven gestuurd. Na deze plechtigheid waren Sjon Agatha en Amethysta bezig het oude servies dat met zuurdesem in aanraking geweest was, op te bergen. Andere pannen en een heel oud servies van Spaans aardewerk kwamen uit de grote kast te voorschijn.

Toen de mannen die avond uit de Synagoge kwamen brandden overal kaarsen. In de eetkamer weerkaatste zich het licht aan de geslepen facetten der kristallen wijnkaraffen, het spiegelde zich in het zilver der Sederschotel en der vijf bokalen die voor de huisvader stonden.

Met groot ceremonieel wasten de volwassen zoons hem de handen. En dan begon het stemmetje van de achtjarige Isaac haperend in het Hebreeuws naar de betekenis van de avond te vragen. De vader verhaalde over de Uittocht uit Egypte. Vier keer herhaalde hij de uitleg, op voorgeschreven wijze in verschillende bewoordingen. Dan hief hij zijn beker op en dankte voor de Redding. Nadat allen hun handen in de zilveren kom hadden gewassen, brak hij het brood.

Na de maaltijd werden liederen en psalmen gezongen. Voor de laatste wijdingswoorden wenste Sjon Abram zijn familie toe: ‘Het volgend jaar in Jeruzalem.’ Het was hem aan te zien dat hij het niet meende. Want waar zou iemand beter kunnen zijn dan op dit eiland? Daarop ledigde hij de vierde beker.

José was de hele avond stil geweest. De laatste dagen had de priester hem over het Paasfeest der Christenen verteld en hem een Spaans missaal gegeven. In zijn kamer had hij heel

aandachtig het lijdensverhaal naar de weergave der vier evangelisten gelezen, telkens weer. De twaalf Profetieën uit het Oude Testament grepen hem iedere keer opnieuw aan. Hoe goed zou hun diepere betekenis op Christus kunnen slaan! Zou Hij de Messias zijn die het Joodse volk al eeuwen had verwacht? Hij bladerde het boek door en kwam voor het grootste deel bekende Psalmen tegen. Hij las de gebeden van Goede Vrijdag. Was hijzelf een geblinddoekte, zijn vader, zijn familie?

En zoals zij vanavond hier aanzaten, had ook Christus in hun midden kunnen zijn. Er was een ets in het missaal waarop Hij het brood breekt en de wijn zegent. Zou hun leer de Zijne niet voorbereiden? De Padre had hem uitgenodigd het misoffer bij te wonen. Toen de Sabbath in de Paasweek voorbij was, sloop hij in alle stilte uit het ouderlijk huis.

De huizen en straten van de oude stad baadden nog overvloedig in het licht van de volle maan, maar de dageraad was reeds aangebroken. Aan de groen-blauwe hemel dreven grote bolle wolken. Hij kreeg de indruk of een hoge boom boven het eiland de aarde met een baldakijn van bloesem overspande. In de verte ruiste de oceaan en toen hij de hoek omging, lichtte het water voor hem op. Met de pont liet hij zich overzetten. De boot gleed over bleek-blauw glas; glanzende druppels vielen telkens van de riemen van de veerman. De muren aan de kade weerkaatsten een spookachtig licht. Hij voelde zich door deze droomstemming nog meer geëxalteerd. De dagelijkse dingen waren boven de werkelijkheid uit verheven. In de oude kerk knielde reeds een grote schare negers. José was dadelijk gegrepen door de plechtigheid, de priester zong immers op dezelfde toon als de voorzanger in de Synagoge. En wat hij zag gebeuren... niets anders dan een herhaling van het ceremoniëel dat enkele dagen geleden in zijn ouderlijk huis had plaats gehad. Met het grote verschil echter, dat op het altaar brood en wijn zouden veranderen in het lichaam en bloed van de Christus.

Het Evangelie verhaalde van Zijn Opstanding. Zou het kunnen zijn, dat Zijn lichaam, omhoogstijgend als een geest, de zware steen had weggewenteld?

De vragen stormden op hem af. Hij merkte niet eens dat de negers in kinderlijke opgetogenheid langs hem waren gelopen en elkaar buiten in de armen vielen. Pas toen de Padre een hand op zijn schouder legde, schrok hij op. Samen verlieten zij de kerk. Met een uitdrukking op zijn gezicht alsof hij afscheid nam van een goede vriend, maakte de Padre knielend het teken des kruises.

José was voor het ontbijt terug, doch zijn uitgaan was niet onopgemerkt gebleven. In zijn ouderlijk huis had niet een van de negers er een woord over durven reppen. Maar Sjon Rebecca kreeg het verhaal in alle vroegte door haar kamenier opgedist. José's tante haastte zich op haar beurt het aan haar man over te brengen. En nauwelijks was Sjon Abram op kantoor, of zijn broer stond al klaar met het nieuws.

José werd dadelijk bij de vader ontboden. Evenals in zijn jongensjaren keek hij nederig op tegen de hoge lessenaar. ‘José, ik heb je wel opdracht gegeven voor de school der negers te zorgen. Het spreekt van zelf dat je de Spaanse Padre mocht bezoeken, maar het gaat werkelijk te ver de godsdienstoefeningen van de Katholieken bij te wonen. Hìj heeft zich erkentelijk te tonen, wij zijn hem niets verplicht.’

‘Neen vader, u begrijpt me verkeerd. Dat is het niet. Ik heb me altijd afgevraagd wat deze man drijft zoveel voor de arme negers te doen. Omdat zij onze bedienden zijn, hebben wij wat voor hen over. Maar hij kende ze niet eens. Wat bracht hem hier? Zijn leer moet verheven zijn, die hem tot zulke daden drijft! Wij, die er weinig van weten en denken dat wij het bij het rechte eind hebben, kunnen even goed dwalen. Ik zou willen onderzoeken of hij niet gelijk heeft.’

‘Maar José, waar denk je eigenlijk aan? Je weet toch dat wij, Israëlieten, het Uitverkoren Volk zijn, die onze leer rechtstreeks van de Allerhoogste hebben ontvangen. Hoe

durf je te twijfelen en onderzoeken? Bovendien kun je niet de kerk van negers binnengaan. Wij zijn niet minder dan de Protestanten, die niet wensen dat de slaven hun eigen godsdienst aannemen. Zij laten alleen missionarissen van andere sekten hier toe. Ga nu aan het werk en vergeet nooit weer dat je een Montalto bent.' Bij de laatste woorden had Sjon Abram het hoofd trots omhoog geheven. José liet zijn vader peinzend achter. Dit was de tweede teleurstelling van de laatste tijd. Nu was het de oudste zoon die hem door zijn vreemd gedrag kwetste. Die jongens hadden tegenwoordig geen gevoel van eigenwaarde. Maar hij had toch zijn hele bestaan aan de opvoeding van zijn gezin gewijd. Dan mochten de zonen toch niet hun eigen weg gaan!

VIII

De bede om dauw voor de eerste Paasmorgen bleef onverhoord. Het werd warmer en warmer. Iedere dag weer koepelde een bleek-blauwe hemel over het eiland. Zelfs de weldoende Passaatwind streelde het nog maar zelden.

Terwille van Sjon Sarah's gezondheid was de hele familie naar de ‘koenoekoe’ verhuisd. De heren konden ook van daaruit hun kantoren gemakkelijk bereiken, en er bleven genoeg bedienden achter om het huis in de stad op orde te houden. Nog nooit had José zo zeer naar het buitenleven gesnakt. Hij hoopte in het landhuis, dat op een heuvel lag, tot rust te komen. In de laatste tijd had hij het verschrikkelijk druk gehad, niet alleen met zijn werk, maar ook met de bouw van de nieuwe school. Van ieder bezoek aan de Padre nam hij boeken mee om die 's-avonds in bed te lezen. Hij wist dat het onverstandig was zijn nachtrust te offeren. Want na deze lectuur lieten zijn gedachten hem niet meer los en bleef de slaap uit tot in de vroege ochtenduren. Geradbraakt stond hij iedere morgen op. Uit de spiegel staarde een spierwit gezicht hem dan aan. De hele dag was hij afwezig met zijn gedachten. Wanneer hem iets gevraagd werd, schrok hij. Hoe zeer hij zich ook verweerde, hij kon de zaak niet meer van zich afzetten. Als een jachthond, die op een spoor is gekomen, bleef hij het volgen. Hij moest te weten komen wie die Christus was.

Door een poort was hij een grote tuin binnengekomen, waar verrassend mooie bloemen stonden, die hij nooit eerder had gezien. Nauwelijks stond hij stil bij de ene, of een eind verder trok een andere bloem weer zijn aandacht. En hij bleef geboeid rondlopen in de eindeloos wijde hof.

Zij waren in de Omèrtijd. De telling der dagen vóór Pinksteren was begonnen. José rekende slechts hoe ver hij nog verwijderd was van het Feest waarop de Heilige Geest in de gedaante van vurige tongen op de hoofden der Apostelen was neergestreken, terwijl buiten een hevige wind druiste, een beeld, dat hem telkens weer voor de geest kwam.

Hij voelde zich tot het Misoffer aangetrokken. Ieder uur van de dag werd hij door tweestrijd gekweld. Tenslotte brak de warmte alle weerstand in hem en bleef hem geen kracht tegen de stroom op te roeien. Hij besloot zijn zielerust niet te laten verstoren. Mocht het gedruis van de hevige wind aan hem voorbijgaan! Hij had al voldoende voor de Padre gedaan en hoefde niet meer narigheid te zoeken.

De vader stond nu 's-morgens nog vroeger op dan gewoonlijk om de hof goed te verzorgen. Op de voor-avond van het feest - terwijl de schaduwen snel neerdaalden - lette hij op de tuinjongens, die de bloemen afsneden. De kleurrijke bossen, gedrukt tegen hun donker gezicht, brachten zij bij Sjon Agatha en Amethysta. Een grote vracht werd door de koetsier naar de Synagoge gebracht. De overblijvende bloemen schikte Rachel in vazen om de Pinksterstemming, die van het oogstfeest, teweeg te brengen.

De geur der rozen, die José 's-avonds bij het betreden van de grote zaal opsnoof, werkte kalmerend. Hij genoot van het samenzijn der familie om de Pinksterdis. De feesten waren voor hem altijd de zuilen geweest waarop het jaar rustte. Nog vóór zonsondergang reed hij met zijn vader en broers terug naar de feestelijk versierde Synagoge. Na de dienst lazen de mannen in het huis van Sjon Moïs tot diep in de nacht de Thorah. Zij zaten op de achtergalerij, met

gezicht op de zee. Af en toe wachtte een der meiden hen op met sterke koffie. De kaarsen flakkerden in de glazen bollen der windlichten, en achter het groene latwerk van dit prieeltje ruiste de stem van de oceaan. Terwijl de laatste sterren aan de hemel verbleekten, fristen zij zich in de badkamer op vóór de terugkeer naar de Synagoge.

Gods woord had José het geestelijk evenwicht van de vorige avond doen bewaren. Onder het lezen van de tekst van de voorbereiding van Mozes en de openbaring op de berg Sinaï werd het hem duidelijk dat zijn vader gelijk had. De Joden hadden hun leer rechtstreeks van de Allerhoogste ontvangen. Adonaï had immers tot Mozes gesproken. Hij voelde geen behoefte zich verder te verontrusten.

Het zeilschip 'De Verwachting' was na Pinksteren binnengelopen. Elias zou voor zijn studie in de rechten naar Leiden vertrekken. De koffers waren al aan boord. Die avond reed Sjon Abram wat eerder dan gewoonlijk naar huis, want de kapitein werd verwacht. Hij had het kleurrijke stadje achter zich. Hier en daar stond een schamele hut van vrijgelaten negers tussen grijs zand en dorens. Hoge pilaren van stekelige 'kadoeshi' stonden langs de weg. Slechts af en toe kwam hij een neger op een ezel tegen. Met moeite trokken de paarden het rijtuig de heuvel op. Achter hem rees een hoge stofwolk omhoog. Maar boven op de berg Altena woei een frisse wind. In een bocht van de weg zag hij omlaagkijkend het brede Waaigat en daarachter de open zee. Een ogenblik later keek hij aan de andere kant op het Schottegat neer. Zoals altijd werd hij door dit uitzicht ontroerd. Hij dacht: 'Wat ben je toch mooi, mijn eiland! Nergens ter wereld kan het mooier zijn.'

Ook zijn broer zou vanavond komen. Hij moest zien hem alleen te krijgen, om te horen wat er zoal over José en Manchi werd gekletst. Zelf zag hij beiden ernstig aan het werk, maar het kon geen kwaad na te gaan wat anderen van

hen wisten. En van de laatste kletspraatjes was niemand zo goed op de hoogte als Sjon Rebecca, die iedere middag met een handwerkje in een kring van dames doorbracht. Zij was zeer gezien, niet alleen vanwege de vooraanstaande positie van haar man, maar ook om haar radde tong, zodat alle vrouwen wedijverden haar in de intiemste geheimen van het eiland in te wijden. Wanneer Sjon Sarah zich goed voelde, verkoos zij thuis te blijven en de zusters waren veel te toegewijd om hun tijd in andere huizen te verbabbelen. De kennis van zijn schoonzuster kwam Sjon Abram vaak te pas.

Nu waren reeds de windmolen en het groen der mango- en mispelbomen van zijn 'koenoekoe' zichtbaar. Aan het eind van de brede palmenlaan lag het landhuis, wiens dikke muren koelte beloofden. Tot zijn verbazing zag hij onder een wit parasolletje een tenger vrouwtje, luchtig gekleed, de treden van de stoep aftrippelen. Waarachtig, het was Sarah! Toen het rijtuig stilhield haastte hij zich om haar een arm te kunnen geven. 'Ben je alweer goed genoeg voor een wandelingetje, lieve?'

'Ja, ik wilde je verrassen.'

'Kom dan mijn nieuwe roos bekijken. Ik zal die naar jou noemen.'

'Moet je je nog niet eerst verfrissen?'

'Als ik jou zie, zo koel en uitgerust, is het of ik een bad heb genomen. Laten we meteen gaan. Er is niet veel tijd voordat onze gasten arriveren.' Terwijl zij de bloemen bewonderde, nam hij haar van terzijde op. In weinige dagen al opgeknapt, kleurde een lichte blos haar wangen. Geur van oranjebloesem dreef hen tegemoet, zacht-groene en gele vruchten glansden tussen het donkere blad.

'Kijk, er zijn er al voldoende rijp om geplukt te worden. De schillen, die nog sterker geuren dan 'bay-rum', zal ik onder je raam laten drogen. Dit jaar wil ik proberen zelf de vermaarde likeur volgens een oud recept te destilleren. Dat zou een goed bijbedrijf voor José kunnen worden.

Al babbelend bereikten zij de achterstoep. Binnen zeeg Sjon Sarah in de eerste de beste armstoel neer. Een negermeisje nam haar de parasol af en droeg haar waaier aan. Sjon Abram ging zich verkleden.

De tweelingzusters waren bezig. Hun leven had veel overeenkomst met het heuvellandschap dat vanuit het raam te zien was. Nauwelijks hadden zij een hindernis genomen, of zij moesten weer een ander kopje op. En zo zou het wel blijven tot hun dood toe. Toch dankten zij God dagelijks voor het voorrecht zich naar beste krachten verdienstelijk te mogen maken.

In de laatste dagen waren bezoekers gekomen om Elias vaarwel te zeggen. Vele geschenken, die voor hem onbruikbaar waren, werden opgeborgen om bij een andere gelegenheid hun dienst te doen.

Sjon Sarah kon haar tranen niet inhouden toen haar man aan tafel enige afscheidswoorden sprak.

De kapitein genoot van deze gastvrijheid. Hem was een ere-plaats tussen Sjon Sarah en Rachel toegewezen. Vandaag was het jongemeisje geboeid door zijn verhalen over Oost-Indië. Hij kon zijn ogen niet van haar fiere schoonheid afhouden. Geel batist accentueerde haar donker haar. In haar . trekken en haar manier van optreden herkende hij de wilskracht van haar vader, getemperd door vrouwelijke manieren. Zelfs de sterke stem bekoorde hem.

‘Wat een vrouw!’ dacht hij. Terwijl zijn blik door de wijde zalen gleed, kwam hem plotseling het kleine kamertje van zijn moeder voor de geest in een huisje aan de Overtoom te Amsterdam, dat zij zelf als een toonbeeld van properheid onderhield. Het koper was altijd glimmend gepoetst, niets van zijn plaats, en de koekjes precies afgepast als er bezoek kwam bij de thee. Zijn vader was schoolmeester geweest, maar hij zelf was als een vogel uit de benauwenis losgebroken. Zijn vlucht had hem over de hele aarde en nu in deze kring der Sjon's gebracht. Wanneer hij thuiskwam, zou hij

weer in de enge alkoof slapen. Hij zou de jongeman, die met hem meereisde, niet durven uitnodigen. Als zijn moeder Rachel of een der andere meisjes zou kunnen zien, zou zij denken dat deze uit haar Bijbel waren gestapt. Voor-hij het wist brak hij bij het neerzetten de voet van zijn wijnglas. Onbeholpen hield hij de kelk nog in zijn hand en dronk die toen in één teug leeg. Een bediende nam hem het glas dadelijk af. Sjon Sarah, die zijn verlegenheid zag, verzekerde hem dat zoiets gemakkelijk kon gebeuren. Maar Rachel moest denken: 'Wat ruw en onbeholpen! Dat zou geen van ons kunnen overkomen.'

Na tafel geleidden de jongelui de kapitein door de schemering van de tuin. Hij moest de bedwelmende 'dama de noche' zien, die alleen deze nacht zou bloeien. De vrouwen dronken koffie in de grote zaal.

De broers zaten op de achterstoep van het huis en namen telkens een snuifje tabak. Zij bespraken de gebeurtenissen van de dag. De expeditie die de koning van Spanje wilde uitzenden, was door een opstand verhinderd uit te zeilen. Nu kon men een overeenkomst met Simon Bolivar verwachten. Naar men zei, zochten de Spaanse generaals een basis voor onderhandelingen. Sjon Abram had de opstandelingen nog wel een flinke les toegewenst, maar zijn broer hoopte dat er eindelijk rust en vrede zou komen. Dan kon zijn zoon naar Venezuela om hun belangen te behartigen.

Hij deed de snuifdoos open.

'De kinderen maken een wandeling', nam hij na een poos het gesprek weer op. 'Jacob komt tegenwoordig vaak bij jullie. Hij vindt Rachel zeker aardig. Onze wens schijnt in vervulling te gaan, Abram!'

'Wat zou ik graag zien dat ook José zijn besluit nam. Maar ik vermijd het, over Rosa te praten. Hij moet naar eigen inzicht handelen.'

'Je bent verstandig, broer. Het zal wel in orde komen. Hij was met Pinksteren niet bij de Padre. Je moet het hem niet

zo zwaar aanrekenen, wat hij met Pasen deed.' Zij zaten weer een poosje in gedachten voor zich uit te kijken. Toen begon Abram weer:

'Heb je nog iets gehoord over Manchi?'

'Wat zal ik zeggen. Hij doet zijn praktijk. En dan is hij veel in gezelschap van de Hollandse zeeofficieren in de kroegjes bij de haven. Als hij 's-nachts bij een patient moet komen, blijft hij vaak wat lang uit.' Sjon Moïs haalde zijn schouders op.

'De laatste tijd word ik bang dat hij naar onze oudste broer Mordechai aardt. Weet je nog, alleen met de Gezaghebber wilde hij omgaan. Een blanke adjudant moest meneer hebben om zijn wandelstok en snuifdoos achter hem aan te dragen! De nalatenschap van zijn moeder ging op aan drank en vrouwen, inplaats van ons, zijn halfbroers, te helpen. Maar we zijn er gekomen, zonder hem!'

Moïs dacht: 'Hij heeft gelijk. Wat ben ik blij met een zoon zo vitaal en energiek als Jacob! En mijn dochter is bereid met José te trouwen. Hij is een beetje stil en teruggetrokken, maar een losbol als Manchi zou een dure schoonzoon worden.' Hardop zei hij tegen zijn broer: 'Ik zag Estella bij jullie.'

'Ja, Gracia en zij zijn onafscheidelijk. Estella is heel intelligent, maar komt weinig onder mensen. Daardoor is zij erg schuw geworden.'

'Maar dat meisje ziet erg bleek. Zij is vast niet gezond.'

'Dat ligt aan haar leeftijd. Zij groeit zeker te hard, net als Gracia. De dokter raadt voor mijn dochter verandering van lucht aan, niet minder dan een reis naar Europa. Maar daar kan ik niet aan denken. Er is niemand om haar te vergezellen. Wat is het toch een getob met kinderen! Elk kind brengt zijn zorgen mee, en des te meer naarmate zij ouder worden. Ik ben soms terneer gedrukt door de last die op mij rust. Jij hebt nog een gezonde vrouw om de zorgen met je te delen.'

‘Abram, ik wil als een broer met je spreken. Neem me niet kwalijk, als ik vrijmoedig ben. Sarah knapt nu op. Ze ziet er goed uit. Zorg ervoor dat zij geen kinderen meer krijgt. Zoek verstrooiing... misschien vind je afleiding.’

Sjon Abram knipperde met de ogen, hij wilde niet vragen wat de broer bedoelde. Zijn kopje, dat de negermeid bijschonk, bleef onaangeroerd. En Moïs sprak niet meer vóór hij afscheid nam.

In de slaapkamer hing de brede ‘hamaca’, waarin de huisvader vanwege de hitte sliep. Op een mat daaronder lag de kleine Maria, de voedster van zijn jongste kind. Een stevig meisje dat vroeg moeder was geworden. Haar gespannen borsten vloeiden over van melk, maar omdat ze nog speels en vol streken was als een veulen, had Sjon Abram bevolen dat zij onder zijn hangmat moest slapen, zodat hij haar bij het voeden in het oog kon houden. Sarah had een ongestoorde nachtrust nodig. Toen hij binnentrad stond Maria op, haalde het kind uit de wieg en legde zich weer onder de ‘hamaca’ neer, met het kind aan de borst. Sjon Abram kwam in zijn nachtgewaad van de badkamer terug. Hij haalde de kleine Bijbel uit zijn broekzak en lag nog een poos te lezen. Af en toe keek hij op haar neer. De volle borsten van het meisje waren in zijn bereik. Was dat nu wat zijn broer bedoelde?

Maar neen, hij kon niet. Hij zag Sarah, zoals hij haar voor het eerst had ontmoet. Zij was na de dood van haar ouders van het nabije Deense eiland overgekomen naar een ver familielid. Het was hem geweest of een engel uit de hemel was nedergedaald, toen hij het jonge meisje zag. De beide wezen voelden zich onweerstaanbaar tot elkander aangetrokken. Een andere vrouw had nooit voor hem bestaan. Hij vermocht niet de eenheid van zijn leven te verbreken. Maar de nacht was warm en onhoudbaar het verlangen naar de eigen vrouw.

IX

Elias was vertrokken, door alle mannelijke familieleden uitgeleide gedaan. Weemoedig had Sjon Abram tussen de twee oudste zonen in, het zeilschip nagekeken totdat het uit het zicht was. In de laatste tijd had hij vaak aan de doelmatigheid getwijfeld om nog een tweede zoon naar Europa te sturen. Maar voor dat doel had hij zo hard geploeterd. En nu tobde hij nog!

Op een avond toen hij alleen op de achterstoep bij het flakkerende licht de bijbel zat te lezen, kwam Jacob zachtjes bij hem. Geruisloos plaatsnemend wachtte de neef totdat zijn oom het boek zou sluiten. Toen het gebed geëindigdwas, nam hij zijn hoge hoed af en het viel Sjon Abram op dat hij zijn beste kleren aan had. Hij begreep de bedoeling.

Zij begroetten elkaar plechtiger dan gewoonlijk. En na langdurig de gezondheidstoestand der verschillende familieleden te hebben besproken, voelde Jacob zich genoodzaakt op het doel van zijn bezoek te komen. Sjon Abram kreeg medelijden. Hij was nog niet te oud om zich in de gemoedstoestand van de ander in te denken. Hij had immers ook zijn eerste schoonzoon op streek geholpen. Toen hij over Rachel begon te praten, sneed Jacob hem bruusk de woorden af:

‘Oom, ik kom om de hand van uw dochter vragen.’

‘Dat begreep ik direkt, Jacob, zodra ik je Sabbathkleren zag. Aan geen ander zou ik haar eerder willen toevertrouwen.’

‘Zij is nog erg jong, oom. Ik vreesde uw bezwaren. Maar u hebt zeker opgemerkt hoe lief ik haar heb.’

‘Ongetwijfeld, voor ons ouders bestaan geen geheimen. Ik weet stellig dat ze veel van je houdt.’

‘Zou het waar zijn, oom? Daar ben ik juist niet zo zeker van. Ik denk soms dat ze zelfs niets van mijn genegenheid vermoedt. Het is nog zo'n kind.’

‘Je hoeft niet bang te zijn. Zij toont haar gevoelens niet.’

‘Mijn vooruitzichten zijn best, oom. Zodra zij zestien wordt kunnen wij trouwen.’

‘Wat zeg je... zestien? Zij is pas eenentwintig geworden!’

‘Gracia bedoel ik.’ Slechts stamelend kon Jacob het uitbrengen.

Sjon Abram hield zich aan zijn stoel vast. ‘Zei je... Gracia?’ Hij wilde zich vergewissen. Schuldbewust knikte Jacob.

‘Maar dat is toch een schoolmeisje! Waarom wil je niet met Rachel trouwen? Die is toch veel mooier en verstandiger. Zij zal een zeer bekwame huisvrouw worden.’

‘Oom, hoe zal ik het u uitleggen! Zij is me té volmaakt, in karakter zowel als uiterlijk. Verstandig, bekwaam ben ik zelf. Ik heb een vrouw nodig die dwaas kan zijn en lachen om niets. Dat is Gracia. Die avond op het bal viel het mij op. Ik kon haar niet vergeten. Iedere keer kwam ik om mezelf te overtuigen dat ze geen meisje voor mij is. En als ik naar huis ging, wist ik dat ik geen ander wilde.’

‘Maar ik kan de jongere dochter niet vóór de oudere weggeven! Gracia is nog te jong. Zij kan niet trouwen!’ weerde Sjon Abram beslist af.

Jacob keek verschrikt. Zou hij evenals de Patriarch zeven jaar moeten wachten? ‘Ik oktober wordt ze zestien. Bent u dan vergeten hoe het ging toen u vrijde?’ Hij begon te pleiten. ‘Iedereen zei: ze is te jong. Een arme wees. Je hebt zelf geen geld en geen vader om voor je te zorgen. Kijk liever naar een ander meisje. Maar u zette door. Toen tante Sarah zestien was, trouwde u.’

De oom was ontwapend. Hij wist zich gewonnen, maar probeerde nog tegen te stribbelen. ‘Zij is nog in de groei. De dokter wil dat zij een tijd uit de tropen komt. Zo'n kind kan niet huwen.’

‘Ik wil alles voor haar doen, oom. We zullen voor haar gezondheid naar Europa gaan.’

Verbaasd luisterde Sjon Abram. Een natuurlijke oplossing deed zich voor. Misschien was deze schikking door de Almachtige bedoeld. Dan mocht hij toch zeker de jongeman niet weigeren. En nu Jacob zo vastberaden bleek, zou het dwaas zijn een goede partij af te slaan. ‘Ik geef je toestemming met Gracia te spreken,’ zwichtte hij tenslotte.

Dankend verliet Jacob hem. Verslagen ging Sjon Abram naar de slaapkamer van zijn vrouw om haar het nieuws te vertellen. Zij was geheel ontzet. ‘Hoe moeten wij het Rachel vertellen! Zij zal het zich erg aantrekken. Ook haar trots zal gekrenkt zijn.’

‘Ja, nu pas denk ik daar ook aan. Het zal een zware slag voor haar worden. In de laatste tijd loopt ook alles anders dan wij hadden voorzien, vrouw!’

‘Wij moeten ons leren buigen voor de wil van de Allerhoogste, man.’

Jacob kwam Gracia in de zaal tegen op weg naar haar ouders om de zegen voor de nacht te ontvangen. ‘Ga je mee voor een wandeling?’ vroeg hij.

‘Ik zou graag willen. Het moet buiten heerlijk zijn! Maar het mag vast niet van vader.’

‘Hij heeft mij zijn toestemming gegeven. Kom maar!’

Juist toen zij door de huisdeur wilden, stond Néné achter hen met een ragfijne fichu van witte wol in haar handen. ‘Sjon Gracia moet dit omdoen als zij de tuin ingaat. De dauw is koel. Mijn benen zijn te oud om zieke mensen op te wachten.’ Liefderijk legde ze de doek om de smalle meisjesschouders.

Buiten klonk het oorverdovende getjirp der krekels. Door

een waas van dunne doornboomtakken en fijne palmbladeren zag Gracia de sterren helder fonkelen. Stil onder de grootsheid van de tropische nacht, liep zij naast Jacob voort die haar een arm had aangeboden.

‘Alsof ik hier niet iedere steen kende!’ dacht zij. ‘Maar dat hoort zeker bij de tover van deze avond. Vader vindt het goed dat ik uitga, en Jacob behandelt mij als een dame. Hij ziet er ook zo netjes uit!’

De geur der oranjebloesems was sterk. Alles leek op een fijne zwart-witte ets. Beiden pasten er goed in, zij in haar witte jurk, hij in zijn donker pak.

‘Hoe moet ik beginnen?’ martelde Jacob zich af. ‘Wat zal ik haar zeggen? Zij is zo licht als een elf uit “Midzomernachtsdroom”, en de ezel loopt naast haar. Ik zal moeten spreken in een taal die zij kan verstaan!’

Hij begon haar de sterrebeelden aan te wijzen en zijn kennis verraste haar.

‘Op mijn reis naar Venezuela werd mij dit aan boord uitgelegd. De zeelui oriënteren zich door middel van de sterren. Zou jij de kleine ster willen zijn waarnaar ik mijn koers kan richten? Toen ik je laatst op het feest zag, was je zo luchtig als een wolk. Wil je de zon voor mij afschermen als het te warm wordt in mijn leven?’

‘Waarom niet, Jacob! Ik zal alles doen wat je wilt! Jij bent ook goed voor mij!’

‘Is het werkelijk, kind? Wil je naast mij door het leven gaan? Mag ik altijd op je genegenheid rekenen?’

‘Ja zeker, Jacob. Wat jammer, we zijn nu weer bij het huis. Ik zal deze wandeling nooit vergeten.

‘Werkelijk, meisje? Ik dank je duizendmaal voor wat je mij wilt geven.’ Op de stoeptreden kuste hij haar hand.

In het portaal stond Sjon Abram. Na een haastig afscheid verdween Jacob in het duister, naar het wachtende rijtuig.

Binnen vroeg de vader zijn dochter: ‘Heeft hij met je gesproken?’

‘Ja, een boel dingen. Het was heel verward en onsamenhangend. Ik heb er geen woord van begrepen.’

‘Maar kind, hij wil met je trouwen!’

‘Met mij?... Waarom niet met Rachel?’

‘Hij wil jou nu eenmaal tot vrouw en zal je mee naar Europa nemen.’

‘Wat zegt u daar? Naar Europa? Vindt u het goed? Mag ik werkelijk naar Euorpa?’

Toen Sjon Abram bevestigend knikte, begon zij rond te tollen. Dat was nu het slot van deze merkwaardige avond! Zij had zich zo'n geluk nooit kunnen dromen. Nu moest zij het ook mededelen. Haastig omhelsde zij de vader. Hij had nauwelijks tijd haar te waarschuwen dat moeder sliep. Onder de zegenende hand door was zij weggeglipt.

In haar slaapkamer flakkerde de kaars in de glazen bol van het windlicht. De gordijnen van het grote bed stonden nog open. Deborrah, die op haar gewacht had, was in slaap gevallen. Lange donkere krullen golfden over de meisjesrug, die zich duidelijk onder het laken aftekende. Gracia gaf haar een klap op het achterwerk, waarvan ze overeind schrok. ‘Ik ga naar Europa!’

Deborrah keek de zuster met grote ogen onwezenlijk aan.

‘Je gelooft het zeker niet! En toch is het zo! Jacob gaat met me trouwen en dan neemt hij me mee naar Europa!’

‘Gracia, maak nu geen grappen en ga slapen! Doe eindelijk dat licht uit!’ Zij gooide zich weer voorover in het kussen en was meteen weer in slaap.

Gracia trok aan haar. ‘Ik houd je niet voor de gek, het is heus waar! Eerst had hij met vader gesproken en toen mocht ik met hem wandelen in plaats van naar bed te gaan. En hij gaf mij een arm en hij heeft mijn hand gezoend! Kijk, hier! En vader heeft me verteld dat hij me meeneemt naar Europa als we getrouwd zijn.’

De andere werd niet meer wakker. Gracia walste nog even rond. Dan liet zij de kleren van het lijf vallen die in een

kring op de grond bleven liggen voor Néné om op te ruimen, trok de nachtpon over zich heen, stapte bij het ondereind op het bed, deed een paar passen en plofte neer. Ook zij sluimerde dadelijk.

In de kamer daarnaast lag Rachel wakker. Moeder had haar voorzichtig het nieuws medegedeeld. Zij kon het onmogelijk verwerken! De mooie gave tanden beten in het kussen, maar haar ogen bleven droog. Iedere hoop was vervlogen! Jacob was de enige die ze begeerde. Een man waar ze tegenop kon zien, die ze kon bewonderen! Een ander zou ze niet nemen. Er was niet één die hem evenaarde. Als ze hem maar had weten te boeien voor het te laat was! Dom was zij geweest niet te merken dat zijn bezoeken de jongere zuster golden! De negers zouden zeggen dat Gracia hem met een drankje behekst had. Ja, met de betovering van haar charme. En zij zelf had toegekeken, terwijl haar de man ontglipte voor wie zij op gloeiende kolen had willen lopen. En haar leven zou worden als dat van Agatha en Amethysta, van een ongetrouwde vrouw die niet telde. Zij de mooie, de trotse, zou in zijn huis op de kinderen moeten passen! Zij kon zich niet voorstellen dat zij ooit kon berusten. Zo gingen haar gedachten door... de hele nacht.

Gelukkig dat hier buiten geen groot verlovingsfeest nodig was; met een intiem diner in familiekring kon worden volstaan. Zelfs de beide getrouwde dochters van Sjon Moïs bedankten omdat de een vlak voor een bevalling was, de ander deze pas achter de rug had. Maar het nieuws had zich al lang verspreid en dagelijks kwam bezoek.

Sjon Agatha en Amethysta die haar handen vol hadden gehad met naaiwerk, omdat Gracia in haar schoolkleren belachelijk zou zijn, waren druk bezig met het eten. Voor deze gelegenheid was een bijzonder lange spijskaart samengesteld.

Een beetje duizelig van de drukte en de warmte der laatste dagen, zich telkens aan een stoel vasthoudend, schuifelde

Sjon Sarah langzaam de zaal binnen. Toen zij even in profiel tegen het licht stond, knikten de tweelingzusters tegen elkaar. Te preuts om er over te spreken, begrepen zij echter zonder woorden. De verwrongen gelaatstrekken voorspelden, dat het deze keer zeker een meisje zou worden.

Beide tantes keurden voldaan Gracia in de nieuwe geborduurde japon. Wat had het een moeite gekost de al te schrale meisjesgestalte met strookjes over de borst op te vullen. Andere ruches vielen over de ellebogen en moesten het hoekige van de arm bedekken. De vers gesteven rok stond wijd uit, terwijl ze als een tol voor de bewonderende moeder begon te draaien, en vóór iemand het wist was zij de huisdeur uit. Het geluid van naderende wielen werd hoorbaar.

Jacob, waar ben ik? Zoek me!' klonk het tussen de houten potten vandaan.

Verbaasd liep de jongeman de stoep op, achter het machtige plissé van een waaierpalm ontdekte hij het jonge gezicht, even gaaf als het groene blad. Met kloppend hart bracht hij de kleine hand naar zijn lippen. Nadat het meisje de familie van oom Moïs en haar vriendin Estella had begroet, geleidde hij haar aan de arm de tuin in.

Sjon Sarah gaf aan de jongemeisjes een wenk de verloofden te volgen, want dat vereiste de welvoegelijkheid. Estella voelde zich verlegen naast Rosa, die er in een geruite porcelein-blauwe taftjapon piquant uitzag. Haar eigen erwtengroene jurk had haar thuis zo mooi geleken en nu vroeg zij zich af of de woorden waarmee tante Rebecca haar toilet had geprezen, niet sarcastisch bedoeld waren. De nicht sloeg een arm om haar heen, de andere om Deborrah's middel. Beide meisjes waren veel jonger dan Rosa en zij was niet bijzonder op hen gesteld. Maar haar moeder had haar geleerd genegenheid en gevoeligheid aan de dag te leggen, vooral bij zulk een gelegenheid, nu zij beide neven op korte afstand achter zich aan wist. Het bevallige groepje in pastelkleurige japonnen trok de aandacht der jongelieden.

‘Kijk, de drie gratiën lopen voor ons uit,’ schertste Manchi, en ook José genoot van het schouwspel.

Nauwelijks waren beide vrouwen alleen, of Sjon Rebecca hield haar zuster bij het binnenlopen van de zaal aan één hand staande. Haar kritisch van terzijde opnemende, zei zij: ‘Wàt, alweer?’

‘Ja, alweer!’ Een berustende glimlach was op Sjon Sarah's lief gezicht. ‘Heb je het gezien?’

‘Het was het eerste wat me opviel. Ik moest me voor de jongemeisjes inhouden. Hoe voel je je nu?’

‘Heel moe en slap. Maar Abram is één en al zorg voor me.’

‘Wat zal je blij zijn als het achter de rug is!’

‘O, ik verlang er naar het kind in mijn armen te houden. Het heerlijkste voor een vrouw is kinderen te schenken aan de man die zij lief heeft. Ik dank de Almachtige dat hij me vruchtbaarder heeft gemaakt dan andere vrouwen.’

Trots weerhield Sjon Rebecca de ontrouw van haar man die ze oogluikend duldde, te verraden.

‘Je wilt zeker dat het een jongen wordt. Het leven is immers zo veel gemakkelijker voor hen.’

‘Ongetwijfeld is het een voorrecht een man te zijn. Maar je mag niet zeggen dat zij het beter hebben. Ik heb vaak te doen met Abram als hij door de hitte van de dag moet om voor ons te zorgen. Dan kan ik in de koelte van het huis blijven rusten.’

‘Met je pijnen en migraines zeker! Maar Sarah, wat weet een man eigenlijk af van het lijden van ons vrouwen?’

Op dit ogenblik zette een negermeisje de tuindeur open en een verfrissende bries woei binnen. In de schemering lichtte het kleurige bouquet van de japonnen der jongemeisjes tegen het donker groen der heesters. Van nabij wiegden, als rode vogels met een lange bek, de bloesems van Hibiscusstruiken in de wind.

‘Gracia viel me geweldig mee in het nieuwe toilet. Mis-

schien lukt het nog een aardig bruidje van haar te maken. Maar wat is Estella toch lelijk! Vandaag merkte ik het weer op. En zag je dat fletse groen van haar japon?' Fel fladderde Sjon Rebecca's waaier.

'Zeg dat niet, Rebecca! Zij is alleen onvoordelig gekleed. Een bleek meisje mag dat tere groen niet dragen. Maar de arme Hannah gaat te weinig uit om dat te weten. Trouwens, van hier uit doet dat groen het helemaal niet slecht!'

'Een meisje moet er vooral van nabij goed uitzien!'

'Zij is heel intelligent,' vergoelijkte Sjon Sarah. 'Misschien haalt Gracia haar vanavond over te deklameren.'

'Hebben Rosa en Gracia die liederen goed ingestudeerd?'

'Ja natuurlijk, daar heb ik voor gezorgd. Het domme kind had geen idee dat ze haar verloofde moest voorzingen. Dat heb ik, toen we geëngageerd waren, uit mezelf voor Abram gedaan.'

'Ja, jij was op die leeftijd veel vrouwelijker dan zij!'

Ondertussen zaten de beide broers weer samen op de stoep. Abram presenteerde de snuifdoos. Hij betreurde nog steeds dat hij Jacob niet Rachel, de mooiste en verstandigste van zijn dochters, mocht geven. Moïs troostte hem, in hoofdzaak maakte het niet veel uit. De boedel zou ongescheiden kunnen blijven. Toen stelden zij de bruiloft na het Slotfeest vast. Het jonge paar zou voor de wittebroodsweken deze 'koenoekoe' kunnen krijgen en in December naar Europa vertrekken. Bij hun terugkeer konden zij bij Jacob's ouders wonen, want Sjon Rebecca had zich er al op gespitst haar schoondochter in het huishouden in te wijden.

'Wat zal het stil worden bij ons!' zuchtte Abram. 'We missen Elias al erg genoeg.'

Om hem af te leiden begon Moïs over de politiek. De onderhandelingen in Venezuela vlotten niet. Sjon Abram wenste dat Spanje de tanden zou laten zien, de broer was meer voor een vergelijk. In de grond van hun hart liet het hun onverschillig wie zegevierde. Als er maar rustiger tijden mochten aanbreken!

Uiterlijk fris kwam Rachel aan tafel. Onder het voorwendsel de tantes te helpen, had zij op haar kamer flink de sterke geur van het reukflesje opgesnoven. Niemand zou mogen vermoeden hoe scherp die hoofdpijn brandde. Zij was zelfs een beetje té vrolijk en liet haar glas niet leeg staan, hetgeen in de algemene luidruchtigheid niet opviel.

Beide vaders spraken hun kinderen toe en Jacob dankte voor de heilwensen. Bewonderend keek hij Gracia van terzijde aan. Zij, die vroeger aan het verste uiteinde van de tafel had gezeten, voelde zich geweldig nu plotseling het middelpunt te zijn. Estella zat naast Manchi. Toen Sjon Abram's blik op beiden viel, bedacht hij dat zij een geschikte vrouw voor de tweede zoon zou zijn. Weliswaar had Mordechai zich minder goed tegenover beide broers gedragen, maar daar kon zijn kind niets aan doen. Eens moest de rancune worden begraven. Tenslotte was ook zij een Montalto en haar bruidsschat niet te versmaden. Een intelligente vrouw zou goed bij een dokter passen, en een beetje ernst kon Manchi niet schaden. Tegen de tijd dat Estella in gezelschap uitkwam, zou de zoon net aan trouwen kunnen denken. Hij moest het plan met zijn echtgenote bespreken.

Na tafel in de grote zaal, toen de koffiekoppen leeg waren, gaf Sjon Sarah het teken. Gracia voelde haar hart luid bonzen terwijl Rosa aan de piano de partituur voor haar open sloeg. Ze had nog nooit zoals de oudere meisjes, voor volwassenen gezongen. Maar plotseling vatte zij moed, en haar stem klonk zuiver. Haar aankijkend, kreeg Jacob tranen in de ogen. Zijn kleine wolk bracht hem koelte toe. Na luid applaus, speelden beide meisjes nog quatre-mains.

Het gesprek was geanimeerd. Maar Gracia liet Estella geen rust. Eindelijk gaf het schuwe meisje toe. Een rode vlam sloeg over haar ene wang tot diep in de hals, het bleke gezicht ontsierend. Maar onder de voordracht vergat zij haar gehoor en gaf zich geheel aan de extase van de poëzie. Zij schrok toen zij geëindigd had, want zij meende een smalende

lach om Manchi's lippen te zien. Het zou niet hinderen wanneer die voor haar bedoeld was, als hij maar niet met haar lievelingsdichter spotte! Enthousiast klapte Gracia en de anderen vielen beleefd bij. Estella bleef in onzekerheid, of zij zich niet vergist had, want nu bukte Manchi zich over de muziek, die hij uit Leiden had meegebracht. Hij haalde zijn cello, José en Rachel de violen, en Rosa begeleidde hen bij een kwartet van Mozart.

De blijde muziek goot zich uit over de nachtelijke tuin, waar de negerkinderen met verrukte gezichten stonden te luisteren. Zij dachten dat dat verre Holland toch mooi moest zijn als de mensen daar zo onbezorgd muziek konden maken. Daar waren ook allen blank, geen heer en geen knecht.

Sjon Abram zat hand in hand met zijn vrouw, die geheel van haar toestand afgeleid, zich zeer plezierig gevoelde. Beiden dachten terug aan hun verlovingstijd, aan de zoon op zee, en wisten het elk met zekerheid van de ander. Bij het wegsterven der klanken viel hun blik op de verzamelde kinderen, ze wisten zichzelf gelukkig. Op zo'n avond voelde Sjon Abram zich voor de gedurige moeite voor de opvoeding der kinderen beloond.

X

Met het sterven van de passaatwind zette de grootste hitte in. De cisternen waren haast leeg, bij mondjesmaat werd het water afgepast. Tijdens de rit naar kantoor drong het stof zelfs de gesloten koets binnen. De heren moesten bij aankomst in de stad hun kleren laten borstelen, de doorweekte boorden wisselen.

Bovendien werd het eiland door een wespenplaag geteisterd, van alle kanten kwamen zij aangevlogen zodra er verversingen werden geschonken. Gillend sprongen de vrouwen dan op.

Néné schuifelde lusteloos door het landhuis, niet enkel vanwege de hitte nog slomer dan anders de voeten slepend. Neen, ze was niet tevreden, de tekenen waren niet goed. Iedere ochtend streek een ‘chuchubi’ op de stoep neer. Deze vogels spraken haar moedertaal, wanneer men goed luistert zijn ze te verstaan. Maar Néné wilde niets horen, want iedereen wist dat zij onheil voorspelden. Dan had zij ook nog bij het afstoffen dode nachtvlinders gevonden, die op een stukje verfrommeld papier gelijken. Dat waren briefjes uit een andere wereld, die dood aankondigden.

Het verbaasde haar niet toen de kleine David, wiens tandjes net begonnen door te breken, ziek werd. Overdag moest Maria het kind proberen te sussen door ermee op en neer te drentelen. En, bang dat het Sarah's slaap kon ver-

storen, overwon Sjon Abram 's-nachts zijn vermoeidheid. Ook deed het hem goed een stuk eigen vlees en bloed in zijn armen te houden.

Een avond viel hem op dat het kind klaaglijker dan gewoonlijk huilde. Op de hele ‘koenoekoe’ was Maria niet te vinden. En het heette dat Manchi naar een patiënt was. Pas diep in de nacht werd geknars van wielen hoorbaar. Néné, die haar troetelkind dadelijk bij de huisdeur had opgevangen en drank in zijn adem had geroken, wist hem naar zijn kamer weg te werken. Toen bereidde zij in de keuken een papje voor het kind, volgens eigen beproefd recept. Sjon Abram, die heel goed begreep dat de hoofdpijn van de jongeheer een voorwendsel was, bracht de nacht in sombere gedachten bij het schreeuwende kind door.

De volgende ochtend deed Maria hem in het stadshuis huilend een verhaal van ‘Zoembi's’ die haar hadden gelokt en in de cactus gegooid, zodat ze met gekneusde armen en benen hier was aangeland. Lange stekels moest Manchi uit haar achterwerk trekken. Beiden begrepen dat ze van het huilende kind was weggelopen naar haar minnaar in de stad. Door de opwinding en vermoeienis was haar zog weggebleven. Het hielp Sjon Abram niet haar door het Gouvernement te laten afstraffen. Zelfs ezelinnemelk nam het kind nu niet meer.

Doodsbleek in de armen van zijn moeder, hield het zijn vuistjes in elkaar geklemd, de donkere pupillen begonnen te draaien, het lichaampje te trillen en schuim kwam op de kleine lippen. Het mosterdverband en de koude compressen, die de oude dokter had voorgeschreven, hielpen niet meer. Tegen de avond snikte David, nog steeds in Sjon Sarah's armen, zijn laatste adem uit. Het kostte Sjon Abram veel moeite zijn vrouw te bewegen het bundeltje, dat ze krampachtig tegen haar borst bleef aandrukken, alsof de slagen van haar hart het zijne weer aan de gang vermochten te brengen, prijs te geven en haar naar bed te geleiden.

Toen hij in de middaghitte van de begrafenis terug kwam, trof hij haar in weeën aan. Zijn mond werd kurkdroog, nauwelijks kon hij slikken.

Het was in de vasten vóór de Verwoesting van Jeruzalem. Hij miste het voedsel niet. Andere jaren had hij slechts voor de vorm getreurd, want al was Jeruzalem gevallen, al hadden de voorouders op deze dag Spanje moeten verlaten, het bleek toch zonneklaar dat de Almachtige in Zijn wijs raadsbesluit deze rots met zijn natuurlijke haven midden in de Oceaan had geschapen als een schakel tussen drie vastelanden, om er eens de uitverkorenen van Zijn Uitverkoren Volk heen te geleiden en hen bovendien slaven had gegeven om de ongemakken van de Sabbath op te heffen. Maar die avond was het of de voorzanger met zijn klaagliederen uiting gaf aan zijn eigen verdriet.

De hele nacht zat hij op bij Sjon Sarah, om de vliegen van haar af te houden, haar af en toe te laten drinken... en bad. Tegen de ochtend stootte zij de vrucht uit... een kleine jongen. Zij had koorts. Opnieuw in de Synagoge, worstelde hij met God, zoals Jacob eens met de engel had geworsteld. Bij het verlaten van het bedehuis meende hij een toezegging te hebben ontvangen.

Diezelfde avond werden de gebeden niet meer klagend gezongen. Toen hij thuis kwam, was haar koorts gedaald.

En nu kondigde zich Nieuwjaar aan. Nauwelijks merkte hij dat hij vastte. Zijn vrouw was gewoonlijk op wanneer hij van zijn kantoor kwam, maar vóór de maaltijd aan de drukke tafel bracht hij haar weer naar bed. Hoewel zij nooit klaagde, spraken de kringen onder de ogen van haar vermoeidheid. Jammer genoeg, moesten zij met het oog op de komende feesten naar de stad terugkeren. Het aanbod van Sjon Rebecca de jongemeisjes bij zich te nemen had hij vanwege Gracia's verloving met Jacob, zonder aarzeling afgewezen. Ook wilde zijn vrouw graag het Loofhuttenfeest thuis vieren.

Na deze vacantie zagen zij allen er veel slechter uit dan tevoren. Niet enkel Sarah en hijzelf... ook Rachel, om niet te spreken van José.

De jongeman was de zuilengalerij der feesten met tegenstrijdige gevoelens binnengegaan. De rouw om de Tempel zou overbodig zijn wanneer de Almachtige reeds een groter Heiligdom bezat.

Juist in die dagen vierde de Padre Maria Hemelvaart, een feest vol licht en blijdschap. Als José afgemat van zijn werk en de hitte 's avonds door de bedauwde tuin liep, kwamen hem de woorden van het ‘Weesgegroet’, een kleinood van poëzie, dat hij in het gebedenboekje had ontdekt, vanzelf over de lippen.

Zelfs in de dagen van ziekte en dood, nog toen zijn moeder's leven in gevaar was, hadden die gedachten hem niet losgelaten, wilde hij het wezen van Christus doorgronden. En nu zat hij urenlang bij haar, gekweld door zijn vermeende onverschilligheid. Die verontrustende gedachten zouden wel verdwijnen wanneer hij ernstig en nauwgezet de komende plechtigheden volgde. Hij vastte vele ochtenden, hoewel zijn uitgeput gestel er slecht tegen kon. Met moeite sleepte hij zich voort. De gedachte troostte hem, dat hij meer rust zou vinden wanneer de vermoeiende ritten na de verhuizing wegvielen. Maar de eerste nachten vielen tegen in de stad, tussen muren, die de hitte van de zomer hadden vastgehouden. Een wolkbreuk spoelde het stof in de straten weg, maar bracht slechts een korte verademing.

Zoals vanouds gewoonte was, bezochten de mannen de begraafplaats Beth Haïm, het ‘Huis des Levens’. Bij het uitgaan kwamen zij langs vele oude zerken. Voor een mooi stuk renaissance-werk, uit Italië besteld, bleef Sjon Abram zoals altijd staan - het droeg immers zijn eigen voor- en achternaam. Ook de voorstelling in reliëf boeide hem: de

aartsvader Abraham, op het punt Isaac te offeren. Sommigen der voorouders waren uit Nederland overgekomen, anderen uit Brazilië. Eén hunner had zelfs deelgenomen aan de verovering van het eiland op de Spanjaarden. Uit de inscripties zouden interessante lotgevallen zijn af te lezen en in de meeste huizen hingen stambomen met wapens. Aan de Heer de zonden der vaderen te wreken en de weldaden te belonen. Zij konden niet langer blijven, de zon brandde alweer moordend en Manchi werd ongeduldig.

De dag van het Bazuingeschal zette met langgerekte Schofartonen in. Terwijl de drie boeken voor de Allerhoogste openlagen, bad José vol overgave om voorlichting en leiding. Gedurende de tien dagen van boete en inkeer martelde hij zich nog meer af om zijn twijfel te overwinnen en de God der Vaderen te dienen.

De rouw verschoonde Sjon Abram van de bezoeken vóór Grote Verzoendag, maar telkens kwamen de armen om voor de dienbladen vol gaven te bedanken. In de avond ontstak hij de twee kaarsen, één bestemd voor de Synagoge, de andere om in huis de hele Verzoendag te branden. De grootste Sabbath was waardig voorbereid, zelfs Sjon Sarah zat aan bij deze maaltijd, de laatste voor degenen die zouden vasten. Terwijl de vader het brood zegende en vervolgens zijn kinderen, bad hij vurig voor zijn twee oudste zonen.

Schril stond in de Synagoge het wit der dekkleden in het felle licht der vele kaarsen. De mannen waren in gebedmantels gehuld. ‘De Poort des Hemels is geopend’, neuriede de Voorzanger en aan het einde vielen allen in: ‘En het zal vergeven zijn aan de gansche Gemeente der kinderen Israëls.’ ‘Want immers gansch het Volk verkeerde in dwaling’.

Door de woorden getroffen vroeg José zich af wie bedoeld was. Hij had gemeend zelf te dwalen, maar nu heette het ‘gansch het volk’. Hij moest oppassen de zin niet te verdraaien. Het volk Israëls had in het verleden niet enkel het Gouden Kalf, ook vaak andere afgoden aanbeden.

De deuren der Arke gingen open en werden na het Lof aan den Heer der Wereld weer gesloten. Voorzanger en Gemeente reciteerden in beurtzang.

‘God is met mij, ik vrees niet’ hoorde José aan het slot; de gebeden had hij door zijn verstrooidheid verzuimd. Terwijl hij met zijn vader de nacht in de Synagoge doorbracht, overwoog hij de laatste woorden. Als het hem maar gegeven was God te blijven dienen, deed het er niet toe, hoe.

De volgende morgen opende de dienst weer met de psalm: ‘Heer der Wereld’. Na iedere bidstond de Belijdenis der Zonden. Opgeroepen mannen lazen uit de Heilige Wetsrol voor.

Pas met de schemering begon de hitte langzaam te wijken. Met het gebed der mannen: ‘Hoor Israël! Adonaï is onze God! Adonaï is één!’ werden na een lange Schofartoon de deuren der Arke weer gesloten.

Een hele poos wachtte Sjon Abram op José, die met het voorhoofd op de grond lag, voor hij begreep dat de zoon in zwijm lag. Gelukkig dat alleen nog Manchi aanwezig was. Vanuit de voorhof drong het gemompel der gebeden, die bij het licht van de volle maan werden gedaan tot hem door. - Deze gemeente was trots wellicht de enige op de hele wereld te zijn, die dit oude gebruik in stand had gehouden. - Lang duurde het vóór José weer bij kwam. Pas nadat het laatste ‘Sjalom Alechem!’ was uitgesproken, brachten zij hem in de koelte van de avond. Terwijl hij tussen vader en broer in, voetje voor voetje naar huis schuifelde, ging het hem nog door het hoofd: ‘Adonaï is één!’...

In de hof stonden de kleintjes vol bewondering voor de Loofhut, uit palmtakken en bananenblaren gevlochten, met dadels en rozijnen behangen. Zelfs tijdens de brandende middaghitte gebruikten de mannen daar hun maaltijden. Donna Esther kwam pas wanneer de sterren al uit waren en de lucht koel. Beide echtgenoten poogden tijdens dit feest

hun rouw te overwinnen. Slechts de naaste familie kwam op bezoek.

Voordat zij er voor het laatst in ontbeten, had een week lang iedere ochtend in de Synagoge een plechtige ommegang met de Wetsrol plaats, onder het telkens wederkerende refrein: ‘Och help toch, Heer!’

Vurig was het gebed om regen.

De avond na ‘Vreugde der Wet’, terwijl de beide broers, Abram en Moïs, na het eten de politiek bespraken, kwam Jacob bij hen. De koffiekoppen waren leeg en een poos bleven ze stil. Dan vroeg Jacob tenslotte wanneer hij Gracia zou mogen huwen. Eerst dankte de oom dat hij de gevoelens van de beide ouders had ontzien door niet eerder te spreken. Ook hij had zijn gedachten er over laten gaan en wilde Jacob verzoeken vanwege de rouw nog een half jaar te wachten.

‘Maar dat meen je niet in ernst! Wij hebben Chita al uitgehuwelijkt!’ Moïs was verontwaardigd, Jacob schoot het bloed naar het hoofd. Hij bracht in het midden dat ‘De Verwachting’ begin januari naar Europa zou vertrekken. Dit argument liet Sjon Abram onverschillig, hij gaf pas toe nadat zijn broer hem erop had gewezen dat de mensen schande zouden spreken wanneer de jongelui zo lang verloofd bleven, ze zouden menen dat de broers het niet eens konden worden over de bruidsschat, dat Jacob zich wilde terugtrekken.

‘Laten zij dan maar begin december trouwen, als er maar niet wordt gedanst.’ Toen Jacob dit opgetogen aan Gracia vertelde, zag hij teleurstelling op haar gezicht.

‘Hoe jammer! Ik had mij er zo op verheugd op mijn bruiloft voor het eerst onder grote mensen te dansen. Maar het is heerlijk om zo gauw naar Europa te gaan.’

Ontroerd door haar naïveteit, kuste hij innig de kleine hand.

XI

Na de plechtigheid traden Jacob en Gracia door een haag van negerkinderen uit de Synagoge. Binnen was het drukkend warm geweest en verlicht ademden zij de avondlucht in. Twee schimmels met witte oleanders in het tuig trokken de wagen voor. Tegenover het bruidspaar zaten Deborrah en Jacob's zusje Bella, in roze tule jurkjes waaronder de lange broek met stroken om hun enkel sloot. Gemakkelijk achterovergeleund nam de bruidegom de geborduurde waaier over en wuifde zijn bruidje koelte toe. ‘Zo gaat het wel, kleine meid. Na de drukte der laatste dagen zul je moe zijn. Je had meer tijd voor de naaisters dan voor mij. Maar dat wordt anders nu je mijn vrouw bent. Nog een paar weken op de “koenoekoe”... en we zeilen weg als de wolken daarginds.’ Hij wees naar een luchtige toren van grillig formaat, gloeiend rood in de ondergaande zon. Gracia vertelde hoe bang ze was geweest dat het huwelijk moest worden uitgesteld. Want terwijl zij uit nieuwsgierigheid in de provisiekast neusde was een schaal vol eieren, bestemd voor de vulling der bruidstaart, van een plank gevallen.

De meisjes tegenover haar begonnen te proesten: ‘En je zag er uit, plakkend over je hele lichaam.’

Gelukkig hadden de kippen op de ‘koenoekoe’ in de tussentijd weer gelegd, vertelde Gracia verder. ‘De taart is heel lekker geworden, er zit van alles in: gedroogde pruimen,

rozijnen, amandelen en zelfs rode wijn,' smulde Deborrah.

'En we krijgen kalkoen en heel veel dragées en nog meer dingen, die ik niet mag verklappen,' lichtte Bella in.

'De eierdooiers deden mijn haar ook goed. Vind je niet, Jacob, dat het vandaag beter zit dan anders?'

'Inderdaad,' en met twee vingers streelde de bruidegom een lokje onder de oranjebloesem. Hij had van het gesprek genoten. Nu was het avontuur, dat een huwelijk met Gracia voor hem betekende, begonnen. Voor het huis dromden negers. Toen bij haar uitstappen een bewonderend gejuich opging, had Gracia van plezier in de handen kunnen klappen. Ook het rijtuig achter hen was tot stilstand gekomen. Aan weerskanten opgesteld, lieten beide ouderparen bruid en bruidegom voorgaan.

Binnen brandden de kaarsen; zonder overgang waren ze de nacht ingegaan. Het duurde een half uur vóórdat alle rijtuigen waren voorgereden.

De menigte verdrong zich in de ruime ontvangstkamers, waarvan de deuren openstonden. Overal stonden grote bouquetten; port werd rondgebracht. De Gezaghebber en zijn vrouw, vele officieren en Padre Pablo kwamen gelukwensen. De vrouwen gingen keurend langs de tafels, waarop de geschenken waren uitgestald. 'Kijk, wat is die goed voor de dag gekomen! Had je dat van hem verwacht?'

'Ja, hij heeft geld van Sjon Abram nodig om zijn huis te bouwen! Maar deze had toch iets beters kunnen sturen! Zonder zijn steun was hij er nooit gekomen.'

De één geneerde zich over zijn geschenk, de ander zag dat hij het ook minder had kunnen doen. Het gesprek van de dag was de bruidsschat van Gracia. De notaris had losgelaten dat ze evenveel als Mirjam had gekregen. De mannen gisten hoeveel Sjon Abram moest bezitten, daar hij bovendien zijn zonen in Europa kon laten studeren. Als je dát bedacht, leefde de familie in het dagelijkse doen betrekkelijk sober. De vrouwen vroegen zich af, wie nu voor Rachel zou komen.

De moeders van de jongemannen, die een blauwtje hadden gelopen, hadden spijt dat deze goede partij hun zoon was ontgaan.

Niet alleen door de port was de stemming opgewekt, het gerucht van de wapenstilstand tussen Simon Bolivar en de Spanjaarden was bevestigd. Nu zou er wel gauw vrede komen. Dat mocht dan ook wel. Op het ogenblik werkten ze maar voor de belasting.

Toen degenen, die niet bleven dineren, waren vertrokken, begaf een lange stoet zich naar de balzaal. Een honderdtal, de naaste familieleden - het was moeilijk geweest uit te zoeken wie er toe behoorden - namen plaats.

Gracia zat in het midden van de hoofdtafel. Zij hield zich voor, dat ze moest genieten. Dit was háár dag, het eerste feest met grote mensen, waarop zij zich zo lang had verheugd. En nu was zij nog wel het middelpunt! Toen ze eenmaal zat, voelde ze pas hoe moe ze was. Terwijl de vader de wijdingsspreuk over de wijn uitsprak, moest zij met geweld de ogen openhouden. Haar kleine gestalte was ineengedoken, terneergedrukt door het zware roomkleurige satijn van de bruidsjapon. Door de tantes voor Ruth's trouwdag met zilverdraad geborduurd, was het toilet voor alle toekomstige bruiden van de familie bestemd. Zij hadden hun best gedaan zonder de japon te verknippen deze over de buste in te nemen. De plooien werden niet door de nauwelijks ontloken knoppen van Gracia's borsten opgevuld. Om de hals droeg zij een parelsnoer, een geschenk van Jacob.

Nadat ze met een geweldige honger op de spijzen was aangevallen, voelde zij zich beter. Doch de wijn, waaraan zij niet was gewend, maakte haar slaperig. Als door een nevel drongen de toespraken en het geroezemoes van stemmen tot haar door. Ze had het liefst haar hoofd op de tafel gelegd, er kwam geen einde aan de maaltijd. Zo voelde zij het feest langs zich heen glijden, onmachtig ervan te genieten.

Jacob, aan wie haar vermoeidheid niet was ontgaan, kneep

af en toe in haar hand en dankbaar drukte zij zijn vingers.

‘Kijk ze eens verliefd doen,’ fluisterden de dames in de verte.

‘José zit naast Rosa en Manchi bij Estella. Dat heeft Sjon Abram goed voor elkaar gebracht. Geld moet bij geld blijven!’ merkte een arm familielid afgunstig op.

Rosa had een zalmroze taftzijden japon aan, haar ogen schitterden verleidelijk. José kwam het voor, dat de roos verder was ontloken. Ja, zij zou de juiste vrouw voor hem zijn! Hij zou met zijn vader spreken. Nu mocht hij het niet langer uitstellen, want de ogen van menige jongeman gingen haar kant op. Zijzelf was voldaan door zijn grotere aandacht, maar ze keek toch vaak naar Manchi aan de overkant.

Deze keurde Stella van terzijde. Vandaag zag zij er wat beter uit dan bij het verlovingsdiner. Haar bleke teint stak teder af tegen de grijsblauwe ripszijde. Doch de vrouw zijner keuze zou zij niet zijn. José, die geluksvogel! Hij zat naast Rosa. Al sprak dat meisje ook sloom, temperament straalde uit haar ogen.

Estella deed haar best de schuwheid te overwinnen en praatte met Manchi over Leiden. ‘Wat lijkt het me stimulerend, een leven onder studenten! Ik zou het heerlijk vinden mij onder bevoegde leiding nog meer in de letterkunde te verdiepen.’

‘Dat zou iets voor je zijn, Estella,’ riep hij met een zweem van ironie uit. ‘Weet je dat er in Engeland stemmen opgaan om vrouwen tot de Universiteit toe te laten? Maar daar zijn ze ook zo gek de slavernij af te schaffen!’ Hij dacht: ‘Ze is niet alleen lelijk, een blauwkous is ze ook. Vader kan doen wat hij wil, dit huwelijk gaat niet door!’

Haar ogen zochten José. ‘Wat ziet hij er bleek en interessant uit! Niet zo oppervlakkig als Manchi. Hij zou meer begrip voor mijn liefhebberij hebben.’

Sjon Hannah, Estella's moeder, was meegekomen, toen zij had gehoord, dat Sjon Sarah de zwaarste rouw binnen het

jaar zou afleggen. Er hing van deze uitgang immers veel voor het levensgeluk van haar dochter af. Het conventionele zwart dat zij jarenlang om een weinig beminde echtgenoot had gedragen, was vervangen door grijze faille, in dezelfde dreigende kleur als het peper-en-zout van haar haar. Sjon Sarah naast haar, in parelgrijs taft, verheugd dat de verzoening eindelijk tot stand was gekomen, overstelpte de gast met attenties. Al kon zij de gedachten aan de verloren kinderen niet geheel van zich af zetten, op deze dag wilde zij haar verdriet niet tonen. Haar aankijkend moest Sjon Abram denken: ‘Mijn duifje, zo licht en vergankelijk als een dauwdruppel! De parels staan mooi op het grijs.’ Hij dacht terug aan de avond van het bal. Zij zag er nu minder goed uit. Het afgelopen halfjaar had haar gevoelig geraakt en hij mocht zich nog gelukkig prijzen dat zij hem gespaard was gebleven. Toen kwam hem in herinnering dat hij ook tijdens het vorige feest door sombere gevoelens was geplaagd. Dit moest hij verjagen op de trouwdag van de vrolijke Gracia! Hij dwong zich naar Rebecca te luisteren. Als een vlam stonden haar haren boven de donkergroene japon. Terwijl ze naar de zoon keek, welfde haar boezem zich vol trots. Ze rekte haar kin nog meer omhoog, toen haar blik op Rosa viel. Met José kwam het dus in orde.

Zij had er vaak aan gewanhoopt. De laatste weken was Rachel vaak bij hen gekomen om eenzelfde taftzijden japon als die van haar nichtje te passen. 's-Middags, terwijl beide meisjes op Rosa's kamer rustten, was de moeder vaak op blote voeten tot voor de deur geslopen om de gesprekken af te luisteren. Dan waren haar haren te berge gerezen, telkens wanneer zij Rosa's lijzige stem Manchi's naam hoorde noemen. Het had Sjon Rebecca veel zelfbeheersing gekost niet naar binnen te gaan om de dochter te verbieden. Gelukkig dat Rachel's aanwezigheid haar hiervan had weerhouden!

Zij had er met Moïs over gesproken en voor deze keer zijn raad opgevolgd er niet onder vier ogen met Rosa over te

praten. Zij moest maar geduld hebben, had hij gemeend. Wat was hij toch wijs geweest! Geen wonder, dat hij in zaken geslaagd was, een man met zoveel mensenkennis! Kijk José werk van Rosa maken. Achter de waaier fluisterde hij haar iets toe! Bij zo'n meisje was hij stellig de Padre en zijn school vergeten.

Rachel had met zich laten sollen. Het stond haar tegen hetzelfde toilet als een ander te dragen; ook de kleur beviel haar niet. Maar haar was geen kracht gebleven haar wil tegen die van de heerszuchtige tante in door te drijven. En tenslotte kwam het er niet op aan hoe zij er uitzag. Zij had een onbenullige tafelheer. Was die Hollandse kapitein er maar geweest! Die bezat meer pit dan al deze jongelui bij elkaar!

Het was middernacht toen Gracia de taart aansneed. Zorgvuldig bracht ze de marsepeinen duiven op haar bord in veiligheid. Jacob had fier, zoals de gewoonte het voorschreef, een wijnglas tegen de grond gegooid. In kleine scherven was het uiteengespat. Een goed teken, dat op voorspoed duidde.

Zij hadden geen tijd hun portie op te eten. Sjon Abram gaf het teken dat zij onopgemerkt moesten verdwijnen. Maar aller ogen waren op hen gericht, handen grepen naar de zilveren schalen om hen met bruidsuikers te bekogelen. Aan Jacob's arm vluchtte Gracia onder de hagel door, de marsepeinen duiven tegen haar borst gedrukt.

De schimmels voor het rijtuig hadden verse jasmijn in het tuig. Een smalle maan zeilde als een glanzend schuitje door de nacht. Néné had nog net tijd de bruid in een doek van Japanse zijde te wikkelen; de koetsier joeg de negers al uiteen. De nachtlucht was verrukkelijk koel.

Buiten de stad sloeg Jacob een arm om zijn bruid en kuste haar voor het eerst op de mond. Zij schrok ervan. Zij was al bijna in slaap gevallen. Zij beet het hoofd van een duifje af en hield hem het andere voor de mond. Zich tegen hem aan nestelend, dommelde zij in, om pas, toen de paarden bij

de oprijlaan van de ‘koenoekoe’ hun gang vertraagden, wakker te worden. Spookachtige schaduwen gleden over de weg. In het buitenhuis brandde nog licht. De kleine Maria, haar als kamenier toegedacht, geleidde het paar naar het bruidsvertrek. ‘Goedenacht,’ zei Gracia in de deur tegen Jacob.

In de kamer stond een groot bed met een hoog baldakijn, even breed als dat van haar moeder. Van haar verbazing bekomen, zei ze tegen Maria: ‘Vlug, kleed me uit, ik ben zo moe!’ Haastig deed het negermeisje de haken van achteren los en hielp haar in het geborduurde nachtgewaad.

‘Doe de kaarsen uit, ik wil slapen!’ riep ze vanuit het bed.

‘Maar Sjon Gracia,’ de mondhoeken van de jonge negerin trilden spottend, ‘Sjon Jacob zal dadelijk bij U komen.’ Onderzoekend keek Gracia haar aan. Daar had je weer die merkwaardige glimlach, die ze de laatste tijd bij de negers had opgemerkt, wanneer over de bruiloft werd gesproken. Het moest iets betekenen.

‘Ga dan maar,’ beval zij. Toen Jacob uit de aangrenzende kamer kwam, was zij in slaap. Zich naast haar neervlijend, zoende hij haar wakker.

‘O Jacob, laat me nu rusten. Wat kom je toch doen?’ klonk het slaapdronken. Verbaasd over haar onwetendheid, bleef hem niets anders over dan teleurgesteld naast haar te blijven liggen. Buiten de deur luisterde Maria. ‘Wat een domme meid toch, zich aan zo een Sjon te weigeren!’

In de nacht brak een onweer los. Ondanks al het geweld - hoge golven die tegen de rotsen in de diepte beukten, paarden die in de stallen hinnikten - had Gracia rustig geslapen. Pas toen ze in de ochtend de lichtgele Anglo's op de heuvels zag, begreep ze dat het geregend had. Verfrist na het bad wachtte ze Jacob aan het ontbijt. Weer schrok zij toen hij haar mond kuste. Tijdens de wandeling, die hij, om haar een genoegen te doen, maakte, zeilde haar wijde rok als een witte wolk vóór hem uit. Hij had moeite zijn hartstocht te

bedwingen. De volgende dagen bleek dat hij minder behoefte aan lichaamsbeweging had dan zijn jonge vrouw. Ook miste hij zijn werk. Dikwijls dacht hij aan de nachten in Caracas... met Mercedes!

Gracia, nog te veel gewend aan haar schoolrooster, verveelde zich een beetje, zich afvragend wat de tantes de hele dag uitvoerden. Het huishouden liep zo òòk wel. Als nu maar gauw het kind kwam, dat hij haar had beloofd!

Terwijl hij vaak, opgelucht dat de regen hen binnenshuis hield, de courant zat te lezen, moest hij die neerleggen om een spelletje pluimbal met haar te doen. Dan was hij weer blij, zodra het droog werd, de tuin in te kunnen. Hij genoot van de overgave waarmee Gracia haar witte tanden in het sappige vruchtvlees van de rijpe mango's en mispels kon zetten. Soms scheerden bonte parkieten langs hen heen of spreidde een opgeschrikte turpial zijn oranje-vlerken uit.

En op een avond zong zij hem ongedwongen liedjes voor, begeleidde zijn vioolspel. In de deuropening stonden de negers met aandachtig gebogen hoofden te luisteren.

XII

Thuis had José de vader bijgestaan in de strijd tegen de elementen en had daarna niet kunnen slapen. Het bruiloftsmaal was zwaar geweest, zijn zenuwen waren door het onweer opgezweept. In het donker zag hij het gezicht van Rosa met de glanzende zwarte ogen. Zij had die avond zo vol toewijding naar hem geluisterd. Zeker zou zij een begrijpende vrouw worden, plooibaar als zijn moeder. Daar kwam het tenslotte op aan.

De volgende morgen sleepte hij geradbraakt zijn voeten over de fijngetrapte bruidsuikers, die in de gang naar het kantoor lagen. Zijn vader zou het druk genoeg in huis hebben. Hij kon nu bij hem niet met zijn trouwplannen aankomen. Na de middagrust zou hij zelf ook in een betere stemming zijn om dit belangrijke onderwerp aan te snijden.

Maar die avond schoot hem te binnen dat hij eigenlijk aan de ‘Otrabanda’ moest gaan kijken of het nieuwe schoolgebouw onder de storm had geleden. Een innerlijke glans verlichtte het gezicht van de Padre, terwijl hij op een brief wees. Binnen enkele weken zouden drie nonnen met ‘De Verwachting’ aankomen. Hij raakte in opwinding over alles wat er nog te regelen viel. José beloofde ook te helpen. Vol geestdrift maakte de Padre hem deelgenoot van zijn verdere plannen. Zodra de zusters het godsdienstonderwijs van hem konden overnemen, wilde hij met de zorg voor het leprozen-

gesticht beginnen. Hij zou dan meer tijd hebben zich te wijden aan de zieken.

Terwijl zij samen de bouw van de school inspecteerden, was José blij dat op zijn vaders advies iets stevigs was opgetrokken. Geen schade was te bespeuren. Van de oude kerk waren vele dakpannen afgewaaid, die de metselaars direct konden vervangen, want er was nog wat geld over voor een paar kleine reparaties.

Op de pont naar de 'Punda' overwoog José de taak, die hij met de Padre wilde delen: de restauratie van de kerk, de zorg voor het Leprozengesticht. Toen pas dacht hij eraan, dat hij die avond over zijn trouwplannen had willen spreken. Thuis hoorde hij van Néné dat de vader al vroeg naar bed was gegaan.

Het weer bleef koel en regenachtig. Na maanden ademde José op. Met het Inwijdingsfeest ontstak hij iedere avond ter herinnering aan de tempelwijding het pitje van zijn zilveren kandelaar. En in het vlammetje kijkend, mijmerde hij over het feest van licht, dat de Padre ging vieren: Kerstmis, de geboorte van het goddelijk kind. Een mysterie! En na zijn avondgebed las hij in bed heimelijk de gebeden van de Adventtijd, zo boordevol van verwachting.

Voor de priester was het een dubbele Advent, hij zag reikhalzend uit naar de komst van zijn medewerksters. Op een dag vertelden de bedienden buiten adem aan José dat zij de Hollandse nonnen aan land hadden zien gaan. Pas in het schoolgebouw maakte de jongeman kennis met de zusters Veronica, Angelica en Agnes. Hun namen klonken als een melodie, de zachte tongval van het Zuidelijk Nederlands bekoorde hem. Zij konden nog niet goed met de kinderen praten, maar zij zouden spoedig de landstaal leren.

Hij volgde de schare naar de kerk. De nonnen uit de verte gadeslaand, zag hij hoe zij knielden voor de Allerhoogste Majesteit. Weer vroeg hij zich af wat deze jongevrouwen bezield had de geborgenheid van hun eigen land prijs te geven.

Het was Kerstmis, de nacht waarin Gods zoon verondersteld werd op aarde te zijn geboren. Koste wat het wil, hij moest de Mis bijwonen. De wolken hingen laag terwijl hij zich naar de 'Otrabanda' liet overzetten. Het licht van de kathedraal trok de gelovigen van alle kanten aan. Vanuit de doopkapel, waar maar één kaars brandde, kon hij het altaar goed overzien, terwijl hij hoopte ongemerkt te blijven. Bij het aanhoren van het Evangelie van de Eerste Mis speelde het gebeuren van de Kerstnacht zich in hem af. Maria, die haar kind in een stal ter wereld brengt, dan de engel die de herders verkondigt: 'Heden is U een Zaligmaker geboren.' Hij hoorde de hemelse heerscharen God loven en zingen: 'Gloria in Excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis.' Hij verkeerde in extase. Toen kwam het breken van het brood, zoals de Joodse ritus het voor iedere Sabbath voorschrijft.

En de tweede mis... de herders die het Goddelijk kind aanbaden.

De derde mis verpletterde hem door de diepe mystiek van de woorden van Johannes: 'In den Beginne was het Woord, en het Woord was bij God.' Met ingehouden adem volgde hij de tekst. 'En het licht scheen door de duisternis, en de duisternis heeft het niet aangenomen.' Het ging verder: 'In Zijn eigen goed kwam hij en de Zijnen ontvingen hem niet.' Dat slaat op de Israëlieten. Welk een verantwoording voor hem, die deze woorden hoorde!

De koster, die de kaars kwam uitblazen, maakte een einde aan zijn gedachten. Buiten was het nat, hij had nog nooit in de regen gelopen. De Padre nodigde hem uit te komen schuilen, maar hij kon nu niet praten, hij wilde alléén zijn gedachten ordenen. De priester had zijn verwarring bemerkt - het was gegaan zoals hij had verwacht. Welk een genot hadden hem de debatten gegeven. Nooit had hij vermoed in dit afgelegen oord een geest te vinden, die zich met de zijne kon meten. Hij had gepopeld van verlangen deze bloem te

plukken. Nu het zo ver was, vreesde hij de krachten, in José's ziel ontketend. De Padre besefte hoe de jongeman streed. Nu mocht hij zelf niet zwak zijn. Om het Evangelie te verkondigen was hij immers uitgegaan. Dagelijks bad hij God om kracht voor hen beiden.

Evenals de vorige maal werd Sjon Abram de volgende morgen van de uitgang van zijn zoon op de hoogte gebracht. Zeker had de Padre er de hand in.

Sjon Moïs raadde hem aan de zoon het toezicht op de school te ontnemen. Maar daar wilde de broer niet van weten. Niemand zou dit zo goed kunnen doen, het werk was nu al ver gevorderd. Sjon Abram wilde het bijgeloof der negers uitroeien. Hij wist een beter plan: José moest trouwen. Vandaag nog zou hij hem daarover spreken!

Beschaamd maakte de zoon nederig zijn excuses. Toen Sjon Abram hem over Rosa sprak, zei hij: 'Vader, sedert de bruiloft was ik van plan met U over haar te praten. Ik begrijp zelf niet hoe ik het kon verzuimen. Maar andere dingen namen me te zeer in beslag. U heeft gelijk. Nu Manchi zelfstandig is kan ik aan trouwen denken. Ik zal zeker veel van haar houden.'

Diezelfde avond werd zijn aanzoek door Sjon Moïs geaccepteerd. Dolgelukkig maakte Sjon Rebecca plannen. Na het Christelijke Nieuwjaar moest de verloving met een intiem familiefeest gevierd worden. Inwendig hoopte zij, dat de rouw haar niet zou beletten in de Poerim-tijd een groot bal te geven. Dan zouden de andere moeders eens opkijken!

Toen Jacob op een avond in de Synagoge kwam, merkte hij een zenuwachtige stemming op. De mannen zaten op hun banken te schuifelen. Zijn vader fluisterde hem toe buiten te wachten. Nauwelijks was de dienst beëindigd, of kleine groepen vormden zich in de voorhof. Hem terzijde nemend vertelde Sjon Moïs dat het volgens geruchten aan de over-

kant weer smeulde. In Maracaïbo zou een opstand zijn uitgebroken. Het nadeel van het landhuis was, dat hij hem niet eerder had kunnen bereiken. Jacob was buiten zichzelf. Als de vijandelijkheden maar niet verder om zich heen grepen! Hij had grote belangen in Venezuela. Hij zou er heen moeten om zelf beslissingen te nemen, en van dichtbij de kansen te volgen! Die nacht sliep hij niet. Hij had Gracia beloofd over een paar weken naar Europa te vertrekken en hij wilde zijn woord houden. Maar was het verantwoord op reis te gaan en alles in de steek te laten? Als hij niet oplette kon zijn toekomst vernietigd zijn. Hij wist dat hij niet de jongeman was die met zijn vrouw ging spelevaren, terwijl er zóveel op het spel stond. De volgende ochtend had hij zijn besluit genomen. Het gerucht werd in de stad bevestigd. Simon Bolivar had de wapenstilstand opgezegd. De vader was het met Jacob eens. Ook de oom kon hem geen ongelijk geven. Als de toestand gevaarlijk werd, zou er altijd nog tijd zijn terug te komen.

Toen hij de overtocht op ‘De Verwachting’ ging afzeggen, hoorde hij van Cornelis Lang dat over een paar maanden voor de eerste keer een stoomschip de oceaan zou oversteken. Jacob en zijn jonge vrouw leken hem voortvarend genoeg daarmee de reis te ondernemen. Lachend wees de jongeman het voorstel af.

Aan Gracia's gezicht kon hij zien dat zij meer over het uitstel van de plannen, dan over zijn vertrek teleurgesteld was. Teneinde haar op te fleuren vertelde hij van de stoomboot. Zich tegen hem aanvlijend bedelde zij later daarmee te gaan.

Hij ging nu elke dag weer naar kantoor. De geregelde bezigheid deed hem goed. Zo veel viel er te regelen, dat hij weinig tijd had zich met José's kerkbezoek bezig te houden. Wat maakte die jongen zich het leven toch onnodig moeilijk!

Op de avond van het Christelijk Oudejaar nam hij Gracia mee naar haar ouderlijk huis. Zij was in-gelukkig voor het

eerst te mogen opblijven om de vrolijke stoet der negers te zien. Andere jaren had zij vanuit haar bed het steeds terugkerende refrein ‘aña nobo, bida nobo’, ‘een nieuwjaar, een nieuw leven,’ dat de coupletten afsloot, kunnen horen.

De hele familie verzamelde zich op het balcon en keek tussen de buikige pilaren neer op de straat. Van verre klonk de trom, die de cadans voor de ‘tumba’ aangaf. Na een poosje kwamen de dansers met koddige sprongen de hoek om. In dubbelzinnige bewoordingen werden de gebeurtenissen van het afgelopen jaar gehekeld. Voor hun huis verhieven zij hun stemmen.

‘Zij deed een wandeling zonder stok,
Pas later kwam de stok te pas.’
Aña nobo, bido nobo.’

Schallend gelach ging op van beneden en van de vensters der buurhuizen. Een ieder had onmiddellijk begrepen dat dit op de escapade van Maria sloeg. En toen hoorden zij:

> ‘Haar heer kwam naar de stal, hij kwam naar onze Heer! Aña nobo, bido nobo.’

Schijnbaar onschuldig, moesten de woorden een diepere zin hebben. Sjon Rebecca had het dadelijk door. Zij nam haar zwager terzijde, en men zag hoe het bloed hem naar de wangen schoot. Die brutaliteit! In één adem met de misstap van die meid een toespeling op het gedrag van zijn zoon!

Jacob had de zorgen tijdelijk van zich afgezet. Die avond werd besloten, dat Gracia met Sjon Hannah en Estella op de ‘koenoekoe’ kon blijven. Die twee zouden de invitatie maar al te graag accepteren. Want het jongemeisje had buitenlucht nodig. Sjon Rebecca was ingenomen met deze regeling, want Rachel had ervoor gezorgd dat het verhaal van de gebroken eieren haar ter ore was gekomen. Ze had het nu druk genoeg met Rosa's uitzet. En dan het bal, waarvan zelfs Moïs nog niets afwist...

Het verlovingsfeest van Rosa en José werd tegelijk Jacob's

afscheid. In het laatste onderhoud onder vier ogen met de schoonzoon drukte Sjon Abram hem op het hart vooral niet op een overwinning van de opstandelingen te rekenen. Spanje was zich aan het herstellen en koning Ferdinand zou een expeditie uitsturen! Zij moesten loyaal blijven aan de politiek der Hollandse regering, die eerder de Royalisten begunstigde. Dat waren zij aan hun vorst verplicht.

Jacob beloofde hem goed uit te kijken. Onder zijn hemd droeg hij het zeemleren zakje, dat Gracia voor hem had genaaid, gevuld met zilveren rijksdaalders.

XIII

De meid Paulina had de luiken opengezet. Een zachte zeebries streek naar binnen; met het binnenvallende middaglicht was de kamer ontwaakt. Rosa stond voor de spiegel. Haar door de crinoline nog meer uitkomende middel deed aan dat van een porceleinen figuurtje denken. Sjon Rebecca en de naaister, een mulattin, keken toe.

‘Ik snak naar nieuwe kleren.’ Lijzig als altijd klonk de stem van het meisje.’

‘Maar lieveling, verleden week heb je pas twee nieuwe japonnen gekregen.’

‘Dat was ook nodig. Iedereen geeft feesten ter ere van mijn verloving en dan kan ik toch niet altijd hetzelfde dragen. U zegt zelf dat ik José steeds weer opnieuw moet boeien.’

De moeder zuchtte. ‘Kind, wat staat die mousseline met de rozeknoppen je goed! Het is of de ontwerper jou voor ogen had. Kijk maar in de spiegel, mi doesji. Ik zou je zo kunnen opeten. Voorzichtig, Emilia, je prikt haar.’

‘Maar mijn kapsel is weer in de war. Paulina draai nog eens mijn pijpekrullen in. Anders krijgen we geen goede indruk.’

Een blozend poppegezichtje keek haar aan. Ze strikte haar zwart fluwelen bandjes om hals en polsen. Sjon Rebecca was in een stoel neergezegen.

‘Ach, wat ben ik moe! Het is gisteren ook erg laat geworden. Een goed teken, dan hebben de gasten zich geamuseerd. Af en toe moet ik wel zo'n feest geven. Dat zijn we aan onze positie verplicht. Zag je hoe afgunstig de andere moeders keken toen jij met José het bal opende?’

‘Ik had geen oog voor oude dames. Wel zag ik, dat alle jongemannen me bewonderden. Het was een heerlijke avond! Gelukkig sloeg José geen enkele dans over.’

‘Als jij je maar geamuseerd hebt! Voor jou heb ik alles over. Maar ik sta nu eenmaal alléén voor die dingen. Sarah heeft geen last van zo'n ontvangst. Die krijgt de volgende morgen rustig haar ontbijt op bed. Iedereen spaart haar. En dan heeft ze Agatha en Amethysta! Dat heeft Abram destijds toch maar goed bekeken. Zelf blijft hij de ochtend na zo'n feest thuis om alles te controleren. Daar hoef ik bij je vader niet mee aan te komen. Dan woont Mirjam er ook nog met man en kinderen in. Aan haar heeft Sarah veel hulp. Nu ja, ik mag God danken dat mijn schoonzoons hun gezin kunen onderhouden. Maar Gracia, de wildebras, heb ik voorlopig op de hals! Ik verzeker je dat zij geen stofdoek van een pannelap kan onderscheiden!’

‘Kon ik u maar helpen, moeder! Maar u weet, mijn nagels breken zodra ik iets aanraak.’

‘Neen, niet jij, lieve kind. Je mag die mooie handjes niet bederven! Je zult later nog genoeg te doen krijgen, wanneer je getrouwd bent. Het zou je nu te veel vermoeien. Je ziet me er niet fris genoeg uit.’

‘Het keurs moet strakker, Emilia. Al die spelden kunnen er weer uit. Het décolleté behoort veel lager.’

‘Denk er om dat je een ingetogen jongmeisje bent. Het is niet nodig je bloot te geven. Wat ik wilde zeggen, je moet melk drinken. Niets is zo goed om roze wangen te krijgen. Denk eraan hoezeer José je teint bewondert!’

‘Och José,’ zuchtte Rosa. ‘Ik vraag me wel eens af of hij wel oog voor mij heeft. Zou deze nieuwe jurk hem bevallen?’

Bewonderend schepte zij met beide handen in de luchtige mousseline van de rok die als een dons omlaag zweefde.

'Als Sjon Rosa nu even stil wil staan voor de lengte,' merkte de naaister verlegen op.

'Die is helemaal verkeerd. Dat ligt niet aan Sjon Rosa maar aan jou. Je zult je de moeite moeten getroosten neer te knielen.' Geprikkeld klonk de stem van de moeder, ze beet haar dochter toe: 'Spreek Spaans, alsjeblieft. Muren hebben oren.'

'Zou zij het dàn niet verstaan?'

'Daar is zij veel te dom voor. Je had het daarnet over José. Hij is toch altijd attent voor je. Merk je niet hoe verliefd hij is? Tot over beide oren, zeg ik je.'

'Als wij niet uitgaan, zit ik 's-avonds vaak vergeefs op hem te wachten. Dat is toch geen manier om zijn verliefdheid te tonen! Ik kan het merken aan de wijze waarop u de koekjes in de trommel gooit, dat u zelf teleurgesteld bent. Toen Jacob verloofd was, vocht hij zich iedere avond vrij om naar Gracia te gaan. Waarom wilde u hem eigenlijk tegenhouden?'

'Maar hartje, wat hadden de mensen er wel van moeten zeggen. Het komt toch ook weer niet te pas al te vaak je meisje te bezoeken. Misschien voelt José dat beter aan. Je weet, hij is niet zo uitbundig als je broer, maar hij denkt dieper over de dingen na.'

'Och, voor mijn part kon hij wel wat minder ernstig zijn! Moeder, er is niets vervelender dan zijn gesprekken over de school en de nonnen. Ik heb moeite mijn gapen in te houden. De enige die luistert, is Estella.'

'Ik wou dat je in één opzicht haar voorbeeld volgde. Je vader heeft gelijk. José zou vaker bij je komen als hij meer belangstelling voor zijn liefhebberijen ondervond. Dat is het enige waarmee Gracia van nut is, ze kan jullie gezelschap houden. Ik heb mijn handen vol, van 's morgens vroeg tot 's-avonds laat. Je vader wil na kantoortijd rustig de courant lezen. Deborrah heeft haar huiswerk. En om Gracia komt Estella. Die houdt de conversatie aan de gang. Zij is vol-

komen ongevaarlijk; gisteren danste zij maar weinig. Draai je eens even om, liefje! Zie je niet dat de rok daar langer is, Emilia? Je moet heus zorgvuldiger kijken. Sjon Rosa heeft op het bal een hele strook van de roze tafzijden japon afgetrapt. Neem die straks meteen mee.'

'Moeder, dat was niet mijn schuld. Manchi zette onder het dansen expres zijn voet er op om me langer vast te houden. Hij zei dat het zijn enige kans was me te genaken. Want nu mag ik nog alleen met José dansen. Toen ik Manchi liet zien wat hij gedaan had, lachte hij maar. U kent dat ontwapenende lachje van Manchi wel! Ja, Manchi is een ondeugd, moeder. Als alles wat zijn zuster van hem vertelt, waar is!'

'Ik hoop dat Rachel en jij geen onbehoorlijke dingen bepraten.'

'Maar iedere jongeman doet tenslotte die dingen. Ik weet vóór Jacob getrouwd was...'

'Ssst! Dit is geen gesprek voor een jongmeisje! Eén ding kan ik je verzekeren, José doet het niet!'

'Daarom is hij ook zo saai! Manchi is heel anders. Niemand zou zeggen dat ze broers zijn, José en Manchi. Viel Manchi's nieuwe costuum u niet op? Zag u hoe Manchi zijn bakkebaarden nu knipt?'

'Noem die naam niet zo vaak. Zij verstaat je.' Met haar kin wees de moeder de naaister aan, toen viel haar blik op Paulina.

'Wat sta je daar te grinniken bij het raam?'

'Enrique groet me.'

'Brengt hij een boodschap?'

'Neen, hij ment de paarden. Sjon José zit in het rijtuig.'

'Uilskuiken, had dat meteen gezegd! Hij zal zeker wat vroeger van kantoor bij je komen, Rosa. Hij kon het gewoon niet langer uithouden! En dan mopper je nog. Vlug, Paulina, help Sjon Rosa aankleden!'

'Het rijtuig rijdt door, Sjon Rebecca.'

'Ziet u wel, hij gaat verder,' zei Rosa gelaten. 'Emilia,

doe me nu die rose glasbattist aan. Ik ben ervan overtuigd, dat hij een vracht boeken van de Padre bij zich heeft. Mijn vriendinnen zeggen dat hij rare dingen leest.'

'Wat weten die gansjes ervan? José heeft je vader een paar van die geschriften laten inkijken. En die kan er beter over oordelen. Emilia, ik geloof dat het genoeg is voor vandaag. Sjon Rosa is moe van het staan.'

'Neen moeder, het gaat nog best. Ik heb haast met die kleren.'

'Je zult vanavond kringen onder je ogen hebben. Kom morgen terug, Emilia. Werk er eerst één behoorlijk af, maar behoorlijk, versta je, niet zo dat alle haken en ogen meteen afspringen.'

'En vooral snel, Emilia, zo snel als de wind.' Haar stem was sloom gebleven, in tegenstelling met de woorden. De naaister deed de spelden uit de mond, pakte haar benodigdheden bij elkaar en met een kleine buiging verliet zij achteruitlopende de kamer.

'Ze werkt helemaal niet slecht, maar je mag het haar niet zeggen, anders gaat de prijs meteen omhoog. Ik heb haar naar huis gestuurd. Ze mocht tòch het een en ander verstaan. Och, Paulina, ze heeft weer de baljurk van Sjon Rosa vergeten. Neem die mee en help haar met het dragen.

'Zie zo, de meid heb ik ook weggewerkt. Er zijn dingen die moeder en dochter onder vier ogen moeten bespreken. Als jij bij José zit, dan is hij toch lief voor je?'

'Ja moeder, hij houdt mijn hand vast, waaiert me lucht toe, en als ik mijn zakdoek laat vallen, raapt hij die altijd op.'

'Ja, ja, dat weet ik. Ik gluur toch ook wel eens om de deur. Maar zegt hij niets bijzonders... eh, over de toekomst?'

'Niet dat ik weet.'

'Ik bedoel zo, heeft hij het niet over de bruiloft? Heeft hij ooit bij benadering een dag genoemd?'

'Waarom vraagt u mij dat telkens weer, moeder? Het beste zou zijn dat vader het met hem regelt.'

‘Rosa, je vader en ik zouden liever onze tong afbijten dan erover te beginnen.’ Sjon Rebecca zuchtte diep. ‘Ach kind, de tijden zijn slecht. Simon Bolivar...’

‘Noemt u vooral niet die naam.’ Rosa hield beide oren dicht, ‘dan word ik meteen misselijk. Niemand schijnt over iets anders te kunnen praten. Komen de heren bij elkaar, dan hoor je: Simon Bolivar. Wilt u een bal geven, dan is het weer: Simon Bolivar... Vraag ik om nieuwe kleren, dan is het weer: Simon Bolivar. Ik wou dat die goeie man eens ophield met zijn revolutie en ons geen last meer bezorgde!’

‘En toch is het allemaal zo vreselijk belangrijk wat er in Venezuela gebeurt, meisje, we kunnen ons niet van de wereld afsluiten. De handel is ons brood. Je vader heeft heel veel zorgen. Een verloving die lang duurt is heel kostbaar - ik wil toch ook, dat je er aardig uitziet om José te blijven boeien - afgezien van het feit dat ik alles beter zou kunnen regelen wanneer ik een datum wist, een houvast had.

En vooral, Roosje, luister niet naar wat je vriendinnen over José vertellen. Vreemde mensen fluisteren dit, ze fluisteren dat. Ze zien hem naar de Padre gaan, ze zien hem met boeken er vandaan komen. Hun bekrompen verstand kan er niet bij wat José eigenlijk wil. Van een mug maken ze een olifant. Je moet niet vergeten, dat de andere meisjes jaloers zijn. Waar is er ook op de wijde aardbol een partij als José te vinden? Jacob natuurlijk uitgezonderd, maar die is je broer. José zal net zo'n model-echtgenoot worden als zijn vader. Je zult nog aan mijn woorden denken. Ik maak me sterk dat je, eenmaal getrouwd, hem om je schattige pinkje zult winden.’

Die middag zat Sjon Esther met haar kleindochter bij het raam. ‘Och, schuif je mijn stoel wat dichter bij, Estella. Estella, hoor je mij wel!’ herhaalde ze harder. Pas toen de tweede keer haar naam werd genoemd, schrok het meisje op. ‘Ja oma, wat zei u ook weer?’

‘Hoor je dan helemaal niet wanneer ik tegen je praat? Altijd zit je maar achter een boek weggedoken in die fauteuil. Ik heb je al honderd keer verteld dat jongedames voor hun rug rechtop behoren te zitten.’

‘Ja oma, ik zal een andere stoel nemen.’

‘Je moest helemaal uitscheiden met lezen, een beetje rondlopen door het huis, je moeder en mij behulpzaam zijn.’

‘Maar oma, er valt niets voor mij te doen. Er zijn immers zoveel bedienden en u beiden hebt ruim de tijd hen te controleren. Iedere keer wanneer ik wil helpen, is alles al gedaan. En dit boek is zo spannend, oma! Die Walter Scott is boeiend! Heus, u moest het lezen.’

‘Och, waarvoor zou ik mijn oude ogen nog zo veel last bezorgen? Dat is me de moeite niet waard.’

‘Kan ik het u niet voorlezen?’

‘Neen liefje, dat kan ik niet van je vergen. Op mijn leeftijd heb ik heus niet zo veel nodig: mijn handwerk, een kopje koffie en dan dit plaatsje bij het raam. Dat had ik zo juist willen vragen, “doesji”, zou je oma's stoel wat willen verschuiven? Neen, niet zelf bedoel ik. Roep Magdalena maar. Zo even was zij nog hier. Die stomme meid heeft me ook zo in het zicht gezet. Iedereen kan van de straat uit zien dat ik naar buiten kijk. Weet zij nu nòg niet, dat de poten van de stoel tussen deze twee vloerplanken in moeten komen te staan. Doe je het nu zelf, lieve kind? Dat is te zwaar voor je.’

‘U bent heus erg licht, oma.’

‘Dank je, mijn schat. Wat zou er van grootmoeder terecht komen als zij haar engel niet had? Daar komt je moeder aan. Och Hannah, doe nog een schepje suiker in mijn koffie! Maar over één ding moet ik vrij uit met je spreken. Helaas heeft je verblijf op de “koenoekoe” niet lang genoeg geduurd. Je bent maar matig opgeknapt. En nu komt het zeker niet in je op, dat je bleek wordt en kringen onder de ogen krijgt, als je voor het inslapen nog stiekum in bed ligt te lezen. Maar ik zal er voor zorgen dat er 's nachts geen kaars meer

op je kamer is. Het is waar, poëzie en muziek horen bij een jongmeisje. Die verlenen haar een zekere sfeer en bekoring. Maar er zijn grenzen! Hoe vaak heb ik je niet verteld dat gedichten alleen maar goed zijn om in gezelschap voor te dragen. Dat geeft je een aureool van romantiek. Met je bloedeloze teint moet je er op aansturen interessant te zijn. Van je zwakte kun je gebruik maken. Als je door declamatie de aandacht weet te trekken, heb je best kans een jongeman te bekoren.'

'Oma, ik vind het juist vreselijk wanneer iedereen naar mij kijkt wanneer ik voordraag. Ik doe het trouwens nooit in gezelschap. Maar één keer heb ik me er toe laten overhalen... dat was met Gracia's verloving. Ik kon me er toen onmogelijk aan onttrekken, omdat zij er zo dringend om vroeg. En toen was ik niet zeker of de mensen niet spotten... over de gedichten die ze niet verstaan, bedoel ik. Wat ze van mij denken, raakt me niet eens zo zeer.'

'Dat begrijp ik niet, wat kan het je schelen of ze het werk van een of andere dichter die misschien al lang dood is, waarderen of niet? Jou moeten ze aardig vinden, of tenminste begaafd. Daarvoor hebben wij je die dure lessen laten nemen.'

'U begrijpt me niet, oma, moeder trouwens ook niet. Verzen zijn me zo na aan het hart. Ik ving toen een blik op, van Manchi...'

'Wat is er verkeerd aan Manchi?' liet Sjon Hannah horen. 'Hij is een dokter, een gestudeerd man. Hij houdt ook veel van boeken. Me dunkt jullie behoorden dezelfde smaak te hebben.'

'Zie je, Estella,' leidde de grootmoeder nu wereldwijs het gesprek in andere banen, 'als je zó zit kun je uitkijken zonder gezien te worden, en aan de andere kant is de plaats van je moeder. Jij schijnt er niet om te geven wat er buiten voorvalt. Voor een meisje stel je heel weinig belang in die dingen. Je kunt toch niet altijd in jezelf opgesloten zijn. Je behoort je blik te verruimen.'

‘Ja, oma.’ Estella was alweer over het boek gebogen. Haar gedachten hadden hun vlucht genomen.

‘Nou Hannah, jij het andere kopje. Andere vrouwen gaan bij elkaar op visite om de laatste nieuwtjes te horen. Maar als je zo een middag stilzit voor je raam, weet je ook wat er in het stadje omgaat. Een kwestie van waarneming en combinatievermogen. Zie je, daarom is dit huis zo ideaal gelegen. Vanuit deze hoek bestrijken we twee belangrijke straten. Dit huis mag je, wanneer wij komen te overlijden, nooit van de hand doen, Hannah. Maar wie komt daar? Het lijkt Sjon Haïm wel.’

‘Ja, hij is het, moeder, hij komt vandaag laat op kantoor. Zou dat kleintje vóór de tijd...’

‘Pssst,’ met haar hoofd wees de grootmoeder naar Estella.

‘Och, zij hoort vast niets.’

‘Neen, wat je daar net veronderstelde kan niet, ik heb de dokter niet langs zien komen. Misschien heeft Sjon Haïm weer ruzie gehad met zijn schoonmoeder. Men zegt dat het tussen die twee niet botert, al spelen ze mooi weer voor de wereld.’

‘Van de andere kant komt nu het rijtuig van Sjon Abram.’

‘Kun je uitmaken wie er in zit? Misschien is het Manchi op weg naar een patient, of naar de “koenoekoe” waar hij zijn liefje ontmoet. We moeten kijken welke richting hij uitgaat.’

‘Neen moeder, ik zie het nu duidelijk, het is José.’

‘José, zeg je? Hij is anders nooit zo vroeg klaar met zijn werk.’

Merkwaardig genoeg was die naam, die niet eens hard werd uitgesproken, dadelijk tot in de verre sferen van Estella's gedachtenwereld doorgedrongen. ‘Wie ziet u daar?’

‘Wordt je ook al wakker?’ vroeg de grootmoeder. ‘Leg het boek nu eens neer en kom wat dichterbij, maar niet zo ver dat ze je buiten kunnen zien.’

‘Het kan zijn dat hij Rosa gaat opzoeken. Een geëngageerde jongeman krijgt wel eens verlof van zijn vader om

wat eerder naar zijn meisje te gaan,' veronderstelde Sjon Hannah.

'Als ik Sjon Abram was zou ik het nooit toestaan. Niet eens in de avond gaat hij geregeld naar haar toe,' wist de grootmoeder.

'Neen, neen moeder, het rijtuig buigt af naar de kade,' merkte Sjon Hannah met scherpe blik op. 'De koetsier houdt de leidsels al in.'

'O zo, de jongeman gaat alweer naar de Otrabanda! Naar die Roomse Padre! Je zult zien, over een uur komt hij er met een rijtuig vol boeken vandaan. Meestal kijkt hij er onderweg al in, en dan ligt mijnheer hele nachten wakker om de rest uit te lezen. Iedereen weet het al.'

'Maar oma, waarom zou José niet naar de Padre gaan en diens boeken lenen? Daar steekt toch geen kwaad achter?'

'Omdat de hele stad er al over praat.'

'Waarover dan, oma? Hij heeft toch meegewerkt om de school in te richten en nu zijn ze met de kerk bezig. Geen wonder dat hij veel bij Padre Pablo komt.'

'O jij onnozel kind! De school is al lang aan de gang, de kerk alweer hersteld. Met het Kerstfeest der negers heeft José hun plechtigheden bijgewoond.'

'Waarom zou hij dat niet mogen doen, oma? Hij is toch volwassen, in staat in zijn eigen onderhoud te voorzien. Dan kan hij toch komen en gaan waar het hem belieft.'

'Maar toch niet naar een Katholieke kerk! Dat doet toch niemand!'

'Ze zeggen... ik weet niet of ik het uit betrouwbare bron heb. U weet wel, moeder, we gaan nooit uit...' begon nu aarzelend Sjon Hannah, 'maar ik heb gehoord dat Sjon Abram José gedwongen heeft de verloving publiek te maken, om hem op andere gedachten te brengen.'

'Zou Abram werkelijk zelf iets hebben gemerkt! Ik dacht al dat hij ziende blind was. Maar misschien is hij slimmer dan wij allemaal denken. Het is gek, mensen groeien hier

onder je ogen op, je volgt nauwkeurig hun levensloop en meent hen door en door te kennen. Maar hier en daar kom je voor onverwachte gebeurtenissen te staan. Doch één ding kan ik jullie voorspellen, dat huwelijk tussen José en en Rosa gaat niet door.'

'Wat zegt u daar, oma, dat huwelijk gaat niet door?' Estella was van haar stoel opgesprongen.

'Maar kind, wat wind je je toch onnodig op! Je wangen zijn helemaal rood. Het gaat niet eens om personen uit een van je romans,' merkte de moeder spottend op.

'Let op mijn woorden!' zei Sjon Esther. 'Het leven is spannender dan het boeiendste boek. Daarom lees ik nooit. Ik zou willen neerschrijven wat ik nu zeg: dat huwelijk gaat niet door! Ik ben een oude vrouw. Ik heb veel verliefde paren gezien. Een beetje ondervinding heb ik wel. Als een jongeman zo lang aarzelt om de hand van een meisje te vragen, als hij haar zelden opzoekt en bovendien nog alle mogelijke vreemde ideeën naloopt... dan kan zijn vader op zijn kop gaan staan, maar zijn wil kan hij niet doordrijven. Och, ik heb al zo veel van die gevallen gezien!'

'Maar zou u heus denken dat José niet van Rosa houdt? Ik ontmoet hen vaak samen. Iedereen zegt dat zij zo verliefd zijn.' Fluisterend had Estella deze woorden uitgesproken. Voelend dat het bloed haar naar de wangen steeg, had zij zich naar het donkere gedeelte van de kamer teruggetrokken.

'Loop nu niet weg, kind. Ik was juist zo blij dat je het boek had neergelegd. Je verliest je verstand nog met al dat lezen! Schuif je stoel wat dichter bij, dan kun Je ook kijken. Sjon Rebecca is vandaag laat voor haar kransje. Zeker druk bezig met de uitzet van Rosa. Maar wat ik je wil leren, Estella, je moet je nooit door de schijn laten misleiden. Mensen die uitgaan kunnen lang niet zo goed conclusies trekken als toeschouwers uit de verte; die hebben de benodigde afstand.'

'Ja oma.' Estella zat nu vlak naast de grootmoeder, met

ogen die plichtmatig uit het raam keken zonder de beelden te registreren. Voor zich uit starende, kon ze ongemerkt haar gedachten verder uitspinnen...

XIV

Het zat al lang in de lucht. Niemand wist precies hoe het was begonnen. Had de zoevende middaghitte het de vrouwen in de slaap ingegeven? Of was hun onder het aankleden ingefluisterd wat de wasvrouwen van de spelende golven hadden afgeluisterd? Hadden de heren het uit het ritselen der palmblaren opgevangen, wanneer ze in de ochtendkoelte in hun hof rondstapten? Hadden de tuinjongens het uit het lied der vogels opgemaakt?

Niemand had het kunnen zeggen. Eerst was het maar een vaag vermoeden geweest. Toen... onmerkbaar was het tot een gerucht aangegroeid. Niemand was aan te wijzen die er het eerst uiting aan had gegeven, de oorsprong niet na te gaan. Maar opeens was het op Oudejaarsavond in het hekeldicht uitgesproken. Zoals de tropische nacht voor je het weet in de dag is overgegaan, was het gekomen.

Aanvankelijk werd er maar onder vier ogen over gesproken, schuw omkijkend of niemand in de buurt was. Dan kon wie zijn oor te luisteren legde, kleine groepen heren op de kade het horen bepraten. De een wist dit er van, de ander dat, een derde had weer zijn eigen uitleg. In de naaikransjes deed het al lang de ronde... natuurlijk zolang geen der Montalto's aanwezig was. Maar op een middag - vlak na het grote Poeriembal van Sjon Moïs en zijn vrouw - lekte in haar bijzijn iets uit. Geprikkeld spitste Sjon Rebecca de oren.

‘Wat doen jullie toch geheimzinnig! Ik houd van oprechtheid!’

‘Lieve,’ fleemde een stem, ‘we hadden uit kiesheid dit onderwerp niet in je tegenwoordigheid willen aanraken. Maar nu je zó praat voel ik dat wij je moeten waarschuwen. Het gaat tenslotte om je neef en aanstaande schoonzoon.’

‘Zo, dan ben ik toch zeer benieuwd. Wat is er met José aan de hand? Wie heeft er iets op hem aan te merken?’ Haar hoge boezem hijgde.

‘Het is niets, lieve,’ wilden de anderen sussen. ‘We hebben altijd gezegd, dat het niet waar is.’

‘Wàt is niet waar? Er moet dan toch wel iets zijn. Wat bedoelen jullie eigenlijk? Abigaïl, je hebt A gezegd, nu moet je ook het hele alfabet door. Zeg eens op! Wat is er verkeerd met José?’

‘Het zal maar een loos gerucht zijn. Maar ik dacht dat het beter was er vertrouwelijk met je over te praten.’

‘Vertel dan maar meteen waarvoor je mij hebt willen waarschuwen.’ De stem sloeg over van woede.

‘Maak je niet boos, alsjeblieft. Ik ben er zeker van dat het niets is. Ik weet zelf niet hoe ik het zou moeten formuleren. Er is iets vreemds in het gedrag van je neef. Misschien gebruik ik niet het juiste woord... Hij en de Padre? Is dat in orde? Hij wordt er vaak gezien, een beetje al te vaak. Tenslotte zijn we toch Joden. Wat doet hij bij een katholiek priester? Ja, Don Pablo is een uiterst sympathiek man. Wij hebben zelf geld bij elkaar gebracht voor een school. Maar nu is die gebouwd, de kerk is weer hersteld, wat doet José nu nog dagelijks bij hem?’

‘Als dat alles is, lieve Abigaïl! Je doet me lachen. José is een hele oppassende jongen. Menige moeder zou zichzelf feliciteren als zij zo'n schoonzoon kreeg! Er valt niet dít op hem aan te merken.’ En duim en wijsvinger maakten een knippend gebaar.

‘Maar hij komt er altijd beladen vandaan met katholieke

boeken. Ik vraag je, behoort een Joodse jongeman die te lezen?'

'Waarom niet? Ik zeg niet Jan en alleman, mensen zonder opvoeding en verstand. Maar José is ontwikkeld, hij houdt van studie. En hij komt er veel met Rosa over praten. Zij stelt er ook heel veel belang in.' De dames keken elkaar even ongelovig aan, maar vlug keerden de blikken op het handwerk terug.

Alleen Sjon Abigaïl bleef haar tegenstandster recht in de ogen kijken. 'En ik weet niet of het waar is, maar er doet onder sommige negers een merkwaardig relaas de ronde. Ze fluisteren, dat hij geregeld 's morgens naar de kerk gaat. Eén is er zelfs die beweert dat hij José heeft zien knielen. Maar naar hun zeggen verdwijnt hij even vluchtig als een schim, zodra iemand binnenkomt. De bedienden van Sjon Abram daarentegen spreken dat tegen. De oude Néné zweert dat José rustig in bed ligt wanneer zij zijn schoenen naar boven brengt. Nu maken ze er van dat het zijn geest is die, betoverd door de Padre, in de kapel verschijnt. Je ziet, het is allemaal bijgeloof en laster. Maar zo praten de mensen! Ik denk bij mezelf, er is geen rook of er moet ergens een vuur branden en geen koe wordt bont genoemd of er zit een vlekje aan.'

'Wat wil je dus zeggen?'

'Ik wil helemaal niets zeggen. Ik herhaal alleen maar wat er in het algemeen wordt gefluisterd. Kijk toe dat José geen besmetting oploopt!'

'Belachelijk.' Nijdig vouwde Sjon Rebecca haar handwerkje op. 'Lieve vriendinnen, daar schiet me net te binnen dat de naaister me thuis wacht om Rosa's uitzet te bespreken. We mogen geen dag verliezen. José is al ongeduldig.'

'Is de trouwdag al vastgesteld?'

'Lieve Abigaïl, ik dank je dat je zo loyaal was me over te brengen wat er achter onze rug om wordt gekletst. Maar je ongerustheid is heus overdreven. Je moet niet vergeten dat

de afgunst bij dergelijke praatjes een grote rol speelt. Adios, lieve.' De dames omhelzende, ging zij de kring rond.

Op hetzelfde ogenblik legde zich een arm om Sjon Moïs' schouder: 'Beste vriend, ik wil je nadrukkelijk verklaren dat ik persoonlijk niets van al dat geroddel geloof. José is een patente kerel. Dus de koopwaar wordt te Caracas geleverd, dat blijft afgesproken. Adios dan!'

En voor Sjon Moïs het wist, was Sjon Salomon al de deur uitgestapt, hem met het raadsel achterlatend.

Wat had hij bedoeld? Waar was hij van overtuigd? In wat was José gemoeid? De jongen had zeker geen schulden. Hij dronk niet, hij keek geen vrouw aan. Zou hij toch in het geheim een concubine hebben, een gezin misschien? Bracht hij daar zijn avonden door onder het voorwendsel dat hij naar de Padre ging? Toonde hij daarom geen haast de trouwdag te bepalen? Ja, nu had hij het! Er was zeker een vrouw in het spel. Hij kneep de kat in het donker. Wie had dat van José verwacht! Rebecca, Rebecca zou het stellig weten.

Hij liet zijn hoge hoed brengen en liep een paar passen naar zijn huis. Onderweg dacht hij: och ja, een vrouw, dat was toch natuurlijk bij een jonge man. Daar was toch niets ongewoons aan. En, bedeesd van aard, had José er met niemand over willen spreken, geen eind aan die affaire durven maken. Wat was de jeugd nog onervaren! Geld bracht altijd uitkomst, vooral in zulke gevallen. Hij wist dat zijn broer het ervoor over zou hebben.

Onderweg in het rijtuig hapte Sjon Rebecca herhaaldelijk naar lucht. 'Onzin, onzin!' bleef zij herhalen, de waaier telkens opnieuw na kleine rukjes driftig toeklappend. Maar ja, daar zag je weer wat er allemaal kwam van die dwaasheid de negers een opvoeding te willen geven, hun kerk te herstellen. Het had Moïs een flinke duit gekost ook nog! En had je er iets aan? De bedienden werden met de dag brutaler. Op het laatst zouden ze niet eens meer in huis willen

werken. En het resultaat van de hele historie was dat José, die zijn tijd had geofferd, verdacht werd van... het was te dwaas er aan te denken! Maar zij had het altijd gezegd. Een jongeman uit hun kringen behoorde zijn avonden niet bij een Katholieke priester door te brengen, vooral niet als hij verloofd was. Moïs had het haar nog uit het hoofd willen praten.

Toen zij uit het rijtuig stapte, stond hij voor haar. 'Waarom kom je naar huis?' vroeg zij in de gang.

Hij liet haar de grote kamer binnen en keek eerst goed of er niemand in de buurt was voor hij de deur achter zich sloot. Toen vertelde hij haar van de orakeltaal die hij gehoord had en gaf er zijn commentaar bij. Als de situatie niet zo ernstig was geweest, had zij in lachen kunnen uitbarsten.

'Wat zijn jullie mannen toch primitief, natuurlijk moet je weer aan een rok denken. Zoals de waard is vertrouwt hij zijn gasten! Was het dat maar, Moïs! Dan zou de zaak veel eenvoudiger zijn. Och neen, het is heel anders. Je zou er niet met je eigen schaduw over willen praten. Er kan natuurlijk niet iets gewoons met José aan de hand zijn, hij is zo ondoorgrondelijk. En wie kwaad wil kan natuurlijk een verkeerde uitleg aan zijn beste bedoelingen geven. Ik ben ervan overtuigd dat ze het allemaal mis hebben.'

Aarzelend fluisterde zij haar verhaal. En met ieder woord dat zij uitsprak voelde zij dat het gerucht door het overbrengen al vaste vormen begon aan te nemen.

Alsof haar man die indruk teniet wilde doen, hoorde ze hem na enig nadenken zeggen: 'Natuurlijk is er niets aan de hand! José is een gehoorzame zoon, een vrome Jood.'

'Dat zeg ik ook. Enkel jaloezie! Laten die lui zich met hun eigen zaken bemoeien.'

'Maar ik heb te waken over de goede naam van mijn dochter. Ik zal hem erover spreken.'

'Niet met hemzelf! Hij zou beledigd kunnen zijn, Moïs. Als het engagement maar niet afspringt!'

‘Dan met zijn vader. Abram en ik zijn tenslotte broers!’

‘Niet zo direct man. Denk er om wat je begint. Neen, ik zal heel voorzichtig polsen... misschien dat ik Sarah...’

‘Neen, je mag er met haar niet over praten, denk aan haar gezondheid. Trouwens, in bed kan zij niet weten wat José doet.’

‘Dan de zusters Agatha en Amethysta. Ze wonen er in huis. Misschien hebben ze meer gezien. Laat dat maar aan mij over. Wij vrouwen weten zo iets handiger aan te pakken.’

Maar uit de tantes Agatha en Amethysta was niet veel nieuws te krijgen. Ze hadden José wel vaak horen zeggen dat hij naar de Padre ging. Hij was met eigenaardige boeken naar huis gekomen.

Ja, dat hij die leende wist de hele stad al. Hij had Moïs zelfs enkele boeken laten zien. Ze hadden ze op zijn kamer gevonden en wel eens ingekeken zonder er veel van te begrijpen. Verleden week had hij een boek vol plaatjes met vreemde voorstellingen: mannen aan een martelpaal, vrouwen met een lichtkrans om het hoofd.

Wat jammer, dat ze haar niet hadden gewaarschuwd. Sjon Rebecca had dat graag willen zien! Maar hadden ze verder niets bijzonders opgemerkt?

O ja, Amethysta was een keer heel laat in de nacht, omdat ze een der kleintjes hoorde, langs José's kamer gekomen. Het was haar opgevallen dat er nog licht brandde. Maar toen ze terugkwam was het uit. Ze had gedacht dat hij zo laat nog was blijven lezen.

Maar waarom had zij dan niet door het sleutelgat gekeken? Dan had zij het zeker geweten. Het zou ook kunnen zijn dat hij om een andere reden even licht had aangedaan. Dus naar de kapel hadden ze hem 's morgens vroeg nooit zien gaan?

Neen, de mensen moesten wel die ene keer bedoelen, met het Kerstfeest der negers, toen Abram zo boos was geweest. O ja, was het al eerder gebeurd? Dat konden ze zich niet

herinneren. Maar in ieder geval zou José het stellig niet meer doen, als hij wist dat zijn vader er zo op tegen was.

Ze konden niet nalaten die avond, terwijl ze Sarah naar bed hielpen, over de achterdocht van de schoonzuster te praten.

Neen, dat was niet mogelijk, niet in een gezin waar de vader zo'n voorbeeld gaf. En toch bleef er een huivering in de moeder achter.

Haar man sprak die avond met haar over Manchi die geld verkwistte en zich aan zijn gezag onttrok. Toen kon zij hem ook niet langer de geheime onrust verzwijgen die in haar was blijven natrillen.

'Och mijn duifje, je laat je ook altijd zo gemakkelijk uit het veld slaan.' Hij kuste haar zachtjes op het voorhoofd. 'Voor José hoef je niet te vrezen. Dat is een jongen uit één stuk. Wat zou ik moeten doen als ik hem niet had!'

'Ik weet, hij aardt naar jou, liefste. Maar hoe vaak hebben ouders verdriet van de kinderen waar ze dat het minst van verwachten!'

'Maak je niet onnodig bezorgd, vrouw. Ik zal er met José over praten. Hij mag voortaan geen voedsel meer aan zulke dwaze geruchten geven.'

Hij zette zijn kalotje op, sloeg de bijbel open en begon haar de Psalmen voor te lezen.

XV

En José streed met zichzelf. Hij benijdde Jacob en Gracia die op het buiten hun verloving hadden gevierd en door de rouw geen uitnodigingen hadden kunnen aannemen. Nu voelden alle verwanten zich geroepen feesten voor het verloofde paar te geven. Waren zij toevallig een avond vrij, dan nog vond zijn moeder het nodig dat hij Rosa ging opzoeken. Er bleef hem haast geen tijd voor de school.

Wanneer hij er overdag kwam, hoorde hij al uit de verte het gedreun van het gebed der kinderen. De nonnen hadden de kleintjes bij Jezus gebracht, zij leerden hem jong kennen. Welk een voorrecht! Of neen, misschien was het heerlijker Hem op latere leeftijd zelf te zoeken en te mogen vinden. Ja, als hij zijn twijfel kon overwinnen, dan pas zou zijn hart tot rust komen!

Tegelijkertijd schonken de gesprekken met de Padre, die zijn gemoed zo in onrust brachten, hem evenveel voldoening als de geestelijke. Iedere keer moest hij zich haasten, wilde hij niet voor een gesloten huisdeur komen.

Poeriem naderde en hij zag op tegen het bal, waarvan Sjon Rebecca zich zoveel voorstelde. Hij kon niet begrijpen wat het te maken had met de toekomst, die hij met Rosa wilde ingaan. Liefst had hij zo teruggetrokken mogelijk geleefd en zijn krachten besteed aan het werk, dat hem nuttig leek.

Christus was het, wiens wezen hij moest doorgronden.

De waarheden, helder en krachtig door het Nieuwe testament verkondigd, konden alleen door de Heilige Geest zijn ingegeven! Zoveel mensen, bijvoorbeeld de Padre en de nonnen, vermochten toch niet op drijfzand hun leven te bouwen. Dit alles wees erop dat Christus de Messias moest zijn, die de Profeten door de eeuwen heen hadden aangekondigd. En Hij was lang geleden op aarde gekomen, miskend door de Joden, die Hem hadden verwacht.

José huiverde bij de gedachte dat velen van zijn voorouders met Hem in aanraking waren geweest. Ze hadden hem kunnen spreken en ondervragen. Velen hadden zich tot Hem bekeerd, maar dat waren de verdrukten: de Montalto's niet. Die waren zeker toen ook al heersers geweest, de partij der Hogepriesters en hijzelf was een der Sjons, zijn hele familie.

Hij liet het feest over hem heen gaan. Nu kwamen er weer rustige avonden waarop hij met Rosa in het priëeltje zat dat op de oceaan uitkeek. De frisse zeewind bracht verkoeling na de warmte van de dag. In plaats van Deborrah hield Gracia hen gezelschap. Zijn zusje had weer kattekwaad uitgehaald op de ‘koenoekoe’. Zij was bij een Mulattin - een bakkersvrouw - door het raam naar binnen geklauterd en had een paar koekjes gesnoept. Het voorval had veel opschudding teweeggebracht en het jonge vrouwtje moest bij de schoonouders komen inwonen. Sjon Hannah en Estella waren toen niet te bewegen geweest nog langer gastvrijheid aan te nemen. José had weinig aandacht besteed aan dit relaas, hem door Sjon Rebecca gedaan. Wel verkwikte hem de hartelijkheid waarmee Gracia bij ieder bezoek hem spontaan om de hals vloog. Ook zat Estella dikwijls bij hen. Wanneer hij vertelde over het liefdewerk van de Padre, viel hem dikwijls haar koortsachtige blik op, die getuigde van een innerlijke spanning. De ogen brandden fel in haar spierwit gezicht. Wat een verschil met zijn van levenslust bruisend zusje en de lieflijk bloeiende Rosa. Toch had hij er wat om gegeven als

zijn meisje slechts één keer zoveel belangstelling had getoond.

Van Jacob kwam bericht binnen, een lieve brief aan Gracia, waarin hij haar geruststelde. De rit te paard van de kust naar Caracas had hij goed afgelegd. Zij hoefde om hem geen angst te hebben. Van belang was dat zijzelf fris en gezond bleef.

Aan zijn vader en oom stuurde hij zakelijke brieven. De opstand te Maracaïbo was onderdrukt. De Spanjaarden hadden op een vredesverdrag gerekend, maar Simon Bolivar had de wapenstilstand goed benut; zijn overwicht overal goed geconsolideerd en hij had de vermoeide troepen door verse eenheden laten vervangen. Het leek Jacob dat hij voor de nieuwe strijd er goed voorstond. Een agent van Luis Brion had Jacob voor een lening uiterst gunstige voorwaarden geboden. Hij meende zijn vader en oom deze belegging ten zeerste te kunnen aanbevelen. Er was natuurlijk een zeker risico aan verbonden, maar de winst was groot, wanneer de onderneming slaagde.

De beide broers pleegden overleg. Wie er op het vasteland aan het bewind was, deerde hen niet, slechts de uitslag was belangrijk. Ze konden niet besluiten de sprong te wagen. De zaak leek hen te gewaagd. Spanje was nog altijd machtig, en stellig zou het een expeditie uitsturen. Zij moesten zich er buiten houden. Als de zaak mislukte, hadden zij het contact met hun oude relaties verknoeid.

Sjon Abram beriep zich weer op de houding van het Nederlands gouvernement. Zij moesten staan aan de zijde van de Koning, wien het had behaagd Zijn aandacht op het eiland te laten vallen. Een Gibraltar van het Westelijk halfrond wilde hij ervan maken.

José werd bij zijn vader geroepen, die van de hoge kantoorkruk was afgedaald. Op gelijke hoogte met de zoon, gaf hij opdracht aan Jacob afwijzend te berichten, hem te ontraden zich te compromitteren.

José verdedigde flauwtjes het voorstel van de neef. Er zou een kans kunnen bestaan die de vader over het hoofd zag. Een ogenblik wilde hij voorstellen zelf naar Caracas te gaan. Maar hij dacht aan de Padre die hem moeilijk kon missen, omdat hij nu zelf bezig was met de verpleging van de leprozen. Sjon Abram sloeg de tegenwerpingen in de wind. Zij ouderen hadden toch meer ondervinding. Toen de zoon al in de deur stond, riep hij hem terug en vroeg wanneer hij de datum van zijn trouwdag wilde vaststellen. De bruiloft moest nog vóór begin mei plaatsvinden, want later werd het te warm. Zij konden dan een paar weken alleen op de 'koenoekoe' blijven, totdat de familie kwam en in september hun intrek bij José's schoonouders nemen. In gedachten ging José heen. Het denkbeeld bij Sjon Rebecca in te wonen, was hem weinig sympathiek. Hij zou daar niet de nodige rust hebben. Zo gauw mogelijk moest hij zijn eigen huis bouwen. Maar wat een beslommeringen! Hij vergat dat hij aan de oprichting van de school graag zijn krachten had gewijd. Maar dat was ook heel iets anders!

De vader, denkend aan Jacob die op een spoedig huwelijk had aangedrongen, schudde het hoofd. Jacob had nu eenmaal een andere aard. José zou echter ook een goed echtgenoot worden en geheel in zijn gezin opgaan.

Jacob had een brief van Gracia ontvangen waarin hem haar avontuur bij het hutje van de oude Nana verteld werd. Zij had hem zo zeer tijdens de wandelingen door de 'koenoekoe' gemist - Estella was daar te zwak voor geweest, had altijd met een boek in een 'hamaca' gelegen - dat ze uit pure verveling tot deze streek was gekomen, en zij had gemeend de schade te zullen vergoeden. Ook het bal bij Rosa was voor haar een teleurstelling geworden. Eerst had zij, omdat haar echtgenoot op reis was, niet eens een uitnodiging gekregen. Doordat zij bij de schoonouders inwoonde, mocht zij er wel bij zijn, maar had zich belachelijk gemaakt in de witte japon

uit hun verlovingstijd naast Mirjam en haar nichten, die allen stemmig waren gekleed. En zo had zij de hele avond in een hoek gezeten en net als vroeger niet kunnen dansen, omdat Jacob er niet was. Zij besloot de brief met de hoop dat hij haar nooit meer door lange afwezigheid gelegenheid tot zulk een schandelijke daad zou geven. Hoewel zij het helemaal niet verdiende, had zij één wens: zij wilde een paard hebben om op de 'koenoekoe' te kunnen rijden. Dan zou zij zich ook zonder gezelschap kunnen bezig houden. Jacob had intens van haar brief genoten. Haar frisheid was er in te lezen, zij stond hem weer springlevend voor de geest.

Er was hem gisteren iets overkomen, dat als schijnbaar vergeten kon worden beschouwd. Geen wonder, het bruisende leven had hem, na de sleur van het eiland, in zijn greep gekregen.

De eerste weken was hij na zijn werk vaak naar een muziek-uitvoering gegaan. Er was genoeg keuze. Deze stad, die slechts op bergpaarden langs een smal paadje te bereiken was, bezat niet minder dan vijf orkesten. Gisteren was het anders gelopen. Na een goede transactie had een zakenrelatie hem meegenomen naar een danslokaal. De zeden waren sedert de revolutie erg vrij. Vrouwen bezochten daar openbare gelegenheden - rookten zelfs op charmante wijze kleine sigaren! De correctheid van het eiland was van hem afgegleden en hij werd geheel in deze losse sfeer opgenomen. Terwijl ze een inheemse 'chicha' dronken, zag hij Mercedes, zijn vroegere vriendin, op de dansvloer. Verrukkelijk stak haar olijfkleurige teint af tegen de witte mantilla, de ogen flonkerden, even donker als het git van haar lange oorbellen. Haar hakken en castagnetten klikten even temperamentvol als vroeger. Zij had hem herkend. Van achter de waaier wierp zij hem een kushand toe. De toeschouwers begonnen te dansen en Mercedes voerde hem mee. Zijn zuidelijk bloed kreeg de overhand. Zonder ophouden dansten zij.

Zij dansten de ‘Mariola’, zij dansten ‘El Rapon’, zij dansten ‘La Zapa’ en hoe al die dansen nog meer mogen heten. Van zijn huwelijk repte hij niet, want in dit land waar de mannen het zo ruim namen met de echtelijke trouw, zou hij zich slechts als een insulair bestempelen.

De volgende morgen wist hij niet meer hoe het was gebeurd toen hij naast Mercedes wakker werd. Maar dit incident van één nacht had toch niets met Gracia te maken, was zuiver een uiting van zijn lichamelijke mannelijkheid! In de verste verte raakte het niet aan de genegenheid die hij voor zijn vrouw koesterde. Gracia stond op een heel ander plan. En wanneer hij iets misdaan had, had hij nu gelegenheid het weer goed te maken. Er waren hier genoeg mooie rijpaarden te koop, hij zou zich met een der ‘Llaneros’ in verbinding stellen.

De brieven van zijn vader en José bezorgden hem een grote teleurstelling. In de laatste dagen had hij juist zo veel over de goede kansen der Republikeinen gehoord, dat voor hem hun overwinning vast stond. Verouderde denkbeelden moesten toch altijd voor nieuwe het veld ruimen! Was hij maar zelf in de gelegenheid deze zaak af te sluiten, dan zou hij een fortuin maken! Opeens dacht hij aan de bruidsschat van Gracia waarover hij het volle beheer had. Was het wel verantwoord dat te wagen? Wanneer het mis liep had hij haar bezittingen verspeeld. Maar kom, hij was toch een man die voor haar kon werken! Tot nu toe was hem alles gelukt. Hij moest de kans grijpen. Zo behoorde iedere jongeman te beginnen. Hij zou de agent opzoeken en zijn handtekening onder een wissel zetten. De naam der Montalto's was voldoende bekend om hem waarborg voor de uitbetaling te bieden, de rest kon hij dan thuis regelen.

En zijn vrouwtje zou haar rijpaard krijgen!

XVI

Het liep tegen Pasen en overal waar José kwam, was de schoonmaakwoede aan de gang. Thuis plensden negerinnen met hoog opgeschorte rokken en doeken om het hoofd lustig emmers water over de vloer om dan als furies te gaan schrobben. Hij moest uitkijken om niet een straal over zijn voeten te krijgen. Bij Sjon Rebecca liep hij in de gang tegen stoelen of struikelde over een opgerold matje.

Hij kwam tot de ontdekking dat de Christinnen dezelfde gewoonte uit de Joodse eredienst hadden overgenomen. Zelfs onder zijn gesprekken met de Padre werd hun rust door het geklop en geschuier der nonnen verstoord.

En hij liep met een hoofd vol problemen. Zo veel was hem de laatste tijd duidelijk geworden: het bloed van het Paaslam dat voor de Uittocht uit Egypte aan de deurposten der Joden gesmeerd werd opdat de Engel des Verderfs hen mocht sparen, dàt was het bloed van Christus, Die immers tot redding der mensheid de zonden der wereld op zich had genomen. Nu pas begreep José de diepe symboliek, de ogen waren hem opengegaan.

En hij was vastberaden Christus bij het komende feest te ontmoeten. Hij wist nog niet hoe hij het moest aanleggen. Dit besluit uit te voeren zou onmogelijk zijn zonder met zijn vader en verloofde te spreken; dat was zijn plicht. Hij moest hen op de gevonden waarheid wijzen, tot het inzicht brengen

dat het Heil gekomen was, het Heil waarop Israël eeuwen gewacht had, waarvan de Profeten hadden gesproken. Het zou niet moeilijk zijn hen te overtuigen, slechts een verruiming van visie was daarvoor nodig. Zij waren geen onredelijke mensen en hij zou zijn best doen duidelijk uitleg te geven. Dat zou zeker lukken. Met Rosa zou hij een gezin vormen dat in Christus geloofde, goed levend, goed handelend, om door hun voorbeeld anderen over te halen. Hij spon zijn gedachten verder uit: wie weet kon de boodschap van dit kleine eiland uitgaan. De Joden, over de hele wereld verspreid - waarvan velen het minder goed hadden dan zij - zouden voor het Evangelie, bestemd voor de verdrukten, moeten openstaan.

Aldus droomde José. Het werd Pasen, voor de Christenen Witte Donderdag. Terwijl de familie bijeen was, waren José's gedachten bij Christus, die aldus het feest met Zijn jongeren had gevierd. Nadat de handwassing was geschied, de ceremonie met de Sederschotel beëindigd en de laatste heilwens uitgesproken, maakte Sjon Abram aanstalten op te staan, doch iets weerhield hem. José recht in de ogen kijkend, zei hij onverwachts: ‘Dit feest vier je nu met ons en niet met vreemden. Binnenkort trouw je, en dan hoor je thuis in het gezin.’ Verbaasd keek José op:

‘Vader, ik had deze vermaning niet verwacht, niet op dit ogenblik, noch in deze kring. Ik had u onder vier ogen willen spreken, uitleggen, waarom ik wél naar de kerk zal gaan. Want bij het offer, dat daar gebracht wordt, moet ik tegenwoordig zijn. Gij allen moet er heen, om uzelf te overtuigen dat de Joden gedwaald hebben door Christus te verwerpen. Hij, en geen ander, is onze Messias!’ Hij had verder willen gaan, er viel nog zo veel te zeggen, maar hij werd door een krakend geluid onderbroken. Het damasten tafelkleed in beide handen, scheurde Sjon Abram dit met kracht doormidden. Met het geweeklaag van het steunende linnen rinkelde brekend glaswerk en porselein. Vorken en messen

vielen kletterend op de grond; als uit wonden gutste donkerrode wijn uit de neergevallen karaffen, stortte als stromen bloed over het witte linnen, dat het langzaam opzoog. Gillend sprongen de vrouwen opzij, kinderen huilden. Negers snelden toe om te redden wat nog mogelijk was. De vader rees overeind, klampte zich aan de tafel vast en riep uit:

'Wee mij, dat een zoon in mijn huis zulke taal durft te spreken! Heer, heb ik dit verdiend, ik die altijd meende U welgevallig te zijn?'

Toen zakte hij terug in zijn stoel, voorovergebogen, de ellebogen op het tafelblad, met zijn gezicht in beide handen. Sjon Sarah zag spierwit. Het was duidelijk dat zij zich onwel gevoelde. De tweelingzusters brachten haar weg. Rachel steunde haar vader, probeerde hem op te richten. Nog één keer hief hij zich op, zijn trillende hand wees naar de deur: 'Weg uit mijn huis! Ik geef je bedenktijd - maar als je naar de Padre gaat moet je daar blijven.'

José sloop uit de kamer. Deze uitbarsting had hij niet verwacht. De vader bleef nog een tijd ineengedoken zitten, dan liet hij zich door Rachel naar zijn kamer geleiden. De bedienden ruimden geruisloos op. Zij hadden hun meester nog nooit zo buiten zichzelf gezien.

Manchi stond met een ironische blik in de deur. In Europa was het al heel anders. Wanneer daar een Jood tot het Christendom overging, bekommerde niemand zich er om. Maar als deze storm was geluwd, zou hij de wind in zijn zeilen opvangen. Nu was de brave José, die hem altijd tot voorbeeld werd gesteld, in ongenade gevallen. De ouders zouden moeten inzien dat ze de andere zoon hadden miskend.

Toen het stil was in huis, sloop José bleek en ontdaan naar beneden. Een lichtschijnsel kwam uit de kamer van zijn vader. Hij klopte aan en werd binnengelaten. Sjon Abram zat in een armstoel, de Heilige Schrift voor zich. Hij leek een Profeet; in deze enkele uren was hij ouder geworden. José nam tegenover hem plaats, wilde uitleggen, pleiten,

overtuigen. Hij had zich voorbereid op een debat, maar de vader liet hem niet aan het woord komen. Ook hij wilde overhalen, al zijn kennis, het vuur van zijn geloof in de zoon overhevelen, hem voor zich behouden. Hij smeekte de zoon rustig te overwegen en zich de tijd te gunnen. Toen hij voelde, dat hij terrein verloor, kwam weer de dreiging. Wanneer José het opnam voor Christus - die de Allerhoogste had beledigd, mocht hij de vader niet meer onder de ogen komen.

José sloop naar boven. De gehele nacht lag hij op zijn knieën in gebed verzonken en smeekte God om voorlichting.

En in hem rijpte het besluit de stem van zijn geweten te volgen en de weg te gaan die hem werd aangewezen, wat er ook van mocht komen. Hij zou zijn ouderlijk huis moeten verlaten, en zijn ouders veel verdriet aandoen.. Maar hij kon niet anders, Christus had hem aangeraakt. Hij zou worden uitgewezen, verstoten, terwijl hij de zijnen goed had willen doen.

Hij begon voor hen te bidden, hij smeekte God hun het inzicht te geven, niet om zijnentwil, dat hij, José, het gemakkelijker zou hebben, maar om hunnentwil, dat hun ogen de waarheid mochten zien.

En beneden bad de vader. Hij ging niet naar bed. De hele nacht zat hij in de leunstoel. Hij bad tot de God zijner Vaderen, tot de God van Israël, om zijn zoon, zijn eerstgeborene en zijn trots, niet van hem weg te nemen. Hij vervloekte de Padre, die hij in zijn huis had ontvangen en vertrouwen had geschonken; die hem zijn volgzame zoon, de stut van zijn ouderdom, wilde ontnemen. Hij las de boetpsalmen, hij las in het boek Job. En steeds luisterde hij of hij voetstappen zou horen... van José.

Het werd ochtend. De bedienden liepen reeds door de gangen... maar de zoon bleef weg. Het was tijd naar de Synagoge te gaan. Hij nam een bad, kleedde zich aan, en verliet het huis.

In de vroegte had José zijn besluit genomen. Hij kon niet

langer wachten, hij moest naar Christus gaan, zijn ouderlijk huis verlaten, zijn werk, en Hem volgen. Hij wist niet wat te beginnen en hoe in zijn onderhoud te voorzien. Hij zou de Padre zijn diensten aanbieden bij het verzorgen der zieken. En Rosa zou hij vragen de moeilijke weg met hem te gaan. Zij zou moeten wachten tot hij haar een bestaan kon aanbieden. Mocht hij dat van haar vergen? Zou haar liefde deze beproeving doorstaan? Maar ze was een goed meisje, zij zou hem niet in de steek laten.

Hij legde zijn boeken bij elkaar, een paar kledingstukken, wat ondergoed. Straks zou hij het halen. En nu kwam het moeilijkste: de gang naar zijn moeder.

Toen hij het vertrek binnentrad vluchtten de tantes zonder hem aan te kijken verschrikt uit het vertrek, waarin de benauwde lucht van een ziekenkamer hing. De gordijnen van het bed waren open. Door de reten van de vensterluiken vielen stralen zonlicht over de handen en het lichaam van zijn moeder. Toen hij zijn ogen tot haar ophief, zag hij de ravage die deze nacht had aangericht. Haar gezicht was bleek als was en onder de rood-omrande ogen had ze wallen gekregen. Op zijn knieën viel hij voor haar neer. Zij streelde zijn haar.

‘Mijn zoon, je komt zeggen dat je bij ons blijft,’ smeekte zij.

‘Neen moeder, ik moet gaan en ik vraag u duizendmaal om vergeving.’ En opnieuw begon hij uit te leggen, probeerde te overtuigen. Het was zonneklaar: Christus was gekomen voor alle mensen; uit het Joodse volk geboren. Hij bracht niet een breuk, maar vervulling van hun leer. José vertelde haar over de Profetieën.

Met gesloten ogen luisterde Sjon Sarah. Hoewel het haar vermoeide, had zij de wil haar zoon te begrijpen, en nog te proberen hem van de dolzinnige stap te weerhouden en het gezin de schande te besparen. Doch zij was niet bij machte iets tegen zijn betoog in te brengen. ‘Maar José, je hebt je

ouders te volgen, denk aan het vierde gebod. Je vader is de priester van het gezin, die altijd de Heilige Schrift heeft gelezen. Wat hij je voorhoudt, kun je geloven.'

'Ik kan het niet meer, moeder. Het heeft me strijd genoeg gekost. Ik kan mezelf niet dwingen.' Zij besefte, dat verder aandringen tevergeefs zou zijn. Haar kind kennende, wist zij dat achter die ogenschijnlijke zachtheid een onbuigzame vastberadenheid zich schuilhield, evenals bij de vader.

Tranen beletten haar verder te spreken; er bleef haar niets anders over dan haar hand zegenend op zijn hoofd te leggen. Haar magere armen misten de kracht hem tegen te houden. Het was gebeurd. Zonder haar aan te zien, ging hij naar boven. Uit een kast nam hij de reistas, die Manchi had gebruikt. De broer was niet op zijn kamer. Hij had afscheid van hem willen nemen, ook hem willen overtuigen...

De gangen waren verlaten, het personeel hield zich schuil, de tantes en Mirjam waren blijkbaar in de Synagoge. In de grote kamer trof hij alleen Rachel aan met een boek voor zich. Naast haar plaatsnemende vertelde hij van zijn voornemen, motiveerde het, begon ook tegen haar te redeneren. Zij gaf geen antwoord. 'Rachel, luister je wel naar me?' riep hij tenslotte in wanhoop uit.

'Ja, José,' klonk haar harde stem, 'ik hoor je. Maar datgene, wat jij van plan bent te doen, is verraad. Wij Joden hebben bijna tweeduizend jaar voor onze godsdienst vervolgingen ondergaan. En nu geef jij het op. En niet alleen dat, je vernedert je door de godsdienst van negers te aanvaarden!'

'Rachel, er bestaat geen waarheid voor een enkel volk, doch er is één leer voor alle mensen, blank of bruin. En Hij, die haar bracht, heeft de nederigheid gepredikt en Hij kwam voor de bedroefden. Je houdt je flink, Rachel, maar iedereen weet van je verdriet.' In de war gebracht keek ze even op, zij had niet geweten dat anderen haar geheim kenden. 'En dan nog een ding, Rachel. Alléén hoogmoed belet jullie toe te geven. Jij vooral kunt je niet buigen. Je bent zelfs niet

van je voetstuk afgedaald om de man, die je liefhad, te veroveren, en je hebt hem door hooghartigheid verspeeld.'

De steek was raak. Zij veinsde verder te lezen, maar de haat, gisteravond in haar geboren, laaide nu fel op.

Gebroken stond José op. De uitgestoken hand nam ze niet aan, slechts haar trillende neusvleugels verrieden de emotie. Hij sloop het huis uit, de zon brandde scherp. Geen bediende was er om de tas, zwaar van de boeken, voor hem te dragen, geen rijtuig was tot zijn beschikking. Op straat kwam hij niemand tegen. Dit was het uur, dacht hij, waarop allen in de Synagoge waren. Maar van achter de luiken bespiedden hem vele ogen!

Als een zieke vogel zat hij ineengedoken op de pont; de veerman keek hem zwijgend aan. De kerk trok als een oase en binnen in het gebouw laafde de koelte zijn gemarteld lichaam. De dienst was al aan de gang. In de doopkapel knielde José neer, een zekere schroom weerhield hem het mysterie op het altaar te naderen. Hij zocht de tekst in zijn missaal. De profetieën waren al voorgelezen. De Padre was bezig met het Passie-verhaal van Johannes. Hij hoorde de woorden: 'Het is volbracht.'

'Ja, ook mijn bescheiden offer is gebracht, terwille van Uw kruisdood, neem het goedgunstig aan,' bad hij.

'Oremus,' hief de priester aan. 'Flectamus genua,' viel het volk aan het einde in. 'Levate,' nam hij weer op. Het regelmatig rhythme van de beurtzang deinde af en aan als golven die tegen de rotsen beuken, verhoring afsmekend. Vurig smeekte José om de bekering der Joden, 'opdat zij het licht Uwer waarheid, dat Christus is, erkennen en aan de duisternis onttrokken worden.'

Toen het kruis werd ontbloot, schuifelden de gelovigen door de kerk, knielden voor het kruis en kusten het. De fluwelige negerstemmen zongen: 'Sanctus immortalis, miserere nobis.' Gewend zich weg te cijferen, viel het de negers niet moeilijk Christus te aanbidden.

José voelde zich gedrongen de gang der nederigen mee te maken. Door zijn gedachten in beslag genomen, merkte hij niet dat alle ogen op hem waren gevestigd. Hij viel neer voor het kruis en Padre Pablo hief hem met beide armen op.

Na de plechtigheid begaven zij zich naar de Pastorie, de jongeman geheel bezweet, te uitgeput om te praten. De priester legde hem op zijn bed neer, waste zijn gezicht en handen met koud water, gaf hem een verfrissende dronk, waarop José onmiddellijk in slaap viel.

In het aangrenzende vertrek ordende de Padre zijn gedachten. De twist tussen José en zijn vader was hem al de vorige avond door de negers overgebracht. De zoon had de knoop doorgehakt. In de laatste tijd was het de priester duidelijk geworden, dat een uiteenzetting onvermijdelijk moest volgen, en de weerstand had hij niet onderschat. Tegelijkertijd had hij ook beseft, dat zijn Missie er onder zou lijden. Maar hij was naar den vreemde gegaan om mensen tot Christus te brengen en een ziel, die zo zeer naar ‘levend water’ dorstte, moest hij helpen. Hij had niet anders kunnen handelen. God had hem geleid, er moge komen wat wil. Hij viel op de knieën neer en dankte God voor de genade, die in de jongen was uitgestort, en beval het Missie-werk in Zijn handen.

XVII

Bij het betreden der Synagoge merkte Sjon Abram op dat de mannen vermeden hem aan te kijken. Sommigen waren overdreven voorkomend. Hij trachtte zijn hoofd even fier als gewoonlijk op te houden, maar hij voelde dat allen het reeds wisten. Langs onbekende kanalen had het nieuws zich door het stadje verspreid. Sommigen fluisterden dat de vader de zoon naar de keel was gevlogen, anderen wisten met zekerheid te vertellen dat er bloed had gevloeid, want één der bedienden had het met eigen ogen gezien.

Sjon Moïs, die vrij laat kwam, sloop zijn bank in. Ogenschijnlijk was hij in het Gebedenboek verdiept. Beide broers drongen tegen elkaar op, als om bescherming te zoeken. Sjon Abram voelde Manchi aan de andere kant en dat gaf hem een gevoel van geborgenheid. Maar in zijn binnenste kreunde een doffe pijn. Wat hij in die benauwende dagen van de vorige zomer had meegemaakt, leek hem nu licht te dragen. Van déze slag zou hij nooit meer herstellen. Hij was met blindheid geslagen geweest. Al lang had hij het kunnen vermoeden.

Na de dienst wachtten beide broers totdat allen uit de Synagoge waren. Samen slopen zij toen naar buiten. Sjon Moïs begeleidde de ander. Zij stonden in het woonvertrek. Een stilte, nog groter dan bij een sterfgeval, heerste in het huis. Zij beraadslaagden. José was weg, daaraan viel niets

meer te veranderen. Moïs lamenteerde en maakte zijn broer verwijten. Hij had eerder moeten inzien dat het zo ver kon komen. Hijzelf had Abram er allang op gewezen dat deze de zoon van de Padre moest weghouden. Had het belang, dat de negerkinderen onderwijs kregen? Zijn zoon was hij nu kwijt! En het huwelijk met Rosa moest ook worden afgelast, dat zag hij zeker wel in!

Verslagen liet Abram de stortvloed van woorden over zich heen gaan. Dit zelfde had hij zichzelf al voorgehouden. Toen hij alles wat hem hoog zat, had verteld, vertrok Moïs. Hij wist ook niet de oplossing van het probleem.

Langzaam ging Abram de trap op. Om zich heen spiedend of iemand hem zag, begaf hij zich behoedzaam naar de kamer van zijn zoon. Voorover stortte hij zich op het onbeslapen bed en in snikken uitbrekend, klampte hij zich vast aan het kussen, of het de zoon was die hij wilde vasthouden. Was José nog maar een kleine jongen, die hij kon verbieden weg te gaan. Had hij hem de kleren, de schoenen kunnen afnemen! Onzinnige gedachten gingen hem door het hoofd. Hij wist niet hoe lang hij zo had gelegen, toen hij stappen hoorde. Nog voor Néné in de kamer stond, was hij opgestaan. Zij kwam hem zeggen dat het eten gereed was. Met het antwoord dat hij niets nodig had, ging hij naar zijn kamer, waar hij zijn kleren uittrok. Hij nam zijn linnen hemd, zijn Sabbathhemd, en scheurde het in tweeën. Niet in woede, zoals de vorige avond, scheurde hij nu. Neen, thans vol droefenis, zoals dat gebruikelijk is bij een sterfgeval. De zoon was dood voor hem! Hij meende, dat de zaak hiermede voor hem was afgedaan!

Sjon Rebecca, die vol spanning op haar echtgenoot had gewacht, kreeg de bevestiging van het ongelooflijke gerucht. Nu had zij gelijk gekregen, zij die altijd de bezoeken bij de Padre had afgekeurd! Haar arme kind toch, haar Rosa! Hoe verschrikkelijk dat het huwelijk niet door kon gaan! Rosa zou onteerd zijn. Gelukkig dat zij zo flink was!

Aan Rosa was niet te zien, dat deze gebeurtenis haar aanging. Zij was opgelucht, dat die eigenaardige José haar niet meer zou bezoeken. De avonden van wachten behoorden tot het verleden. Heerlijk, dat zij haar nieuwe kleren al had gekregen! Wat zou er gebeuren met de bruidsjapon die reeds in de maak was? En met wie ging ze nu trouwen? De moeder had gezegd dat de kansen slecht stonden. Haar gedachten gingen uit naar Manchi. Als dat eens waarheid mocht worden!

Gracia wist niet hoe het nieuws op te nemen. Ze zag niet in waarom José schande over hun gezin had gebracht. Ze wist dat de ouders heel bedroefd waren en haar schoonmoeder in woede was ontbrand. Zeker had zij, nog maar een dom kind, ongelijk. De sombere stemming in huis drukte haar, er was niemand om mee te praten. Nu miste ze Jacob, die haar zeker uitleg had kunnen geven. Zijn thuiskomst zou een feest worden!

Toen de familie van Sjon Moïs na het middaggebed verslagen bijeenzat, kwam tot ieders verbazing Estella binnen, nog bleker dan anders. Zij omhelsde Gracia met grote hartelijkheid, maar werd verlegen onder de boze blik die Sjon Rebecca haar toezond, plotseling beseffend dat ze als een indringster werd beschouwd, die alleen maar was gekomen om te spieden. Haastig trokken beide vriendinnen zich terug. Estella trok de deur goed achter zich dicht. ‘Wat lief, dat je gekomen bent.’ Gracia sloeg een arm om de bezoekster. ‘Ik voelde me zo eenzaam, het was niet meer uit te houden. Hier kunnen we wat babbelen.’ Zij zaten op de bank in het priëeltje bij het water.

‘Arm kind toch!’ Estella trok haar hartstochtelijk tegen zich aan, zoende haar. Gracia voelde dat de wang van de ander nat was.

‘Wat heb je toch, Estella? Het gaat jou niet aan.’

‘Ik weet niet, waarom ik huilen moet. Mijn medelijden met José is groot. Is het werkelijk slecht wat hij deed?’

‘Dat vraag ik me ook af, maar ik durf het tegen niemand te zeggen. Dat we echte vriendinnen zijn zie je daaraan, dat we dezelfde gedachten hebben. Maar wij kennen het leven niet. Als Jacob komt, zal hij het me duidelijk maken.’ Opeens spitsten zij hun oren. Opgewonden stemmen drongen door de ramen van het woonvertrek. Het was José's stem, die zich mengde met die van Sjon Moïs. De ouders wezen hem af, wilden hem de toegang tot het huis ontzeggen. Sjon Rebecca's stem sloeg over van woede terwijl zij hem wees op de brutaliteit nog over de drempel te komen. Dan hoorden zij José smeken met Rosa te mogen spreken.

‘Het meisje heeft niets in te brengen,’ bulderde Sjon Moïs, ‘de vader moet beslissen.’

‘Neen,’ riep de moeder uit, ‘laat zij hem maar antwoord geven. Dan kan hij zich overtuigen dat zij zelf de keuze doet. Hij moet zich niet kunnen beklagen, dat we hem onheus behandelen.’

Met gebroken stem vroeg José Rosa hem niet alleen te laten. Hij zou hard werken, geheel op zichzelf aangewezen. Een nieuw leven wilde hij beginnen. Zij moest geduld hebben. De dag zou komen, waarop hij haar kwam halen, al was het dan ook om een bescheiden en eenzaam bestaan aan zijn zijde te voeren. ‘Rosa, je gezicht is zo lief. Jij zult me niet verloochenen! Zeg dat je mij wilt volgen, dat je Christus wilt zoeken. Ik zal je leiden.’

‘Neen José,’ klonk koel en onbewogen de slome stem van het meisje, ‘dat kan ik niet doen. Ik wil mijn ouders gehoorzamen. Als jij dat niet wilt, moet je het zelf weten.’

Estella had kunnen opspringen, om de deur open te trekken en hem toe te roepen: cals niemand bij je blijft, ben ik er nog, José. Tot het einde van de wereld wil ik je volgen en met jou Christus vinden! Wijs me de weg!’ Vrouwelijke schroom, vrucht van de opvoeding, weerhield haar.

Terwijl José's voetstappen in de gang weerklonken, vielen de vriendinnen elkaar snikkend om de hals.

XVIII

Opeens, zonder zijn terugkeer te hebben aangekondigd, stapte Jacob aan wal. Het geluk overrompelde Gracia. En dan was er nòg een verrassing. Een rijpaard werd voor het huis geleid.

Verwonderd hoorde hij wat er met José was gebeurd. Zijn vader had slechts geschreven dat de neef van huis weg was en de verloving verbroken. Hij had zich afgevraagd waarover twee zo bedachtzame mensen als zijn oom en neef ruzie hadden kunnen krijgen. Maar zijn zaken en het drukke leven in Caracas hadden hem weinig tijd tot nadenken gelaten. Ook kon hij niet met dezelfde felheid als zijn moeder het voorval veroordelen. Hij had medelijden met José. In de slaapkamer begon Gracia: 'Dus je bent het met me eens, we moeten het voor hem opnemen.'

'Och kind, wij alleen kunnen onmogelijk tegen onze vaders en de openbare mening van het eiland op. Het zal wel slijten! Kom, geef me liever een zoen, ik heb zo naar je verlangd.' En hij trok haar naar zich toe.

Hoewel voorbereid door Gracia, kreeg hij toch een schok toen hij zijn oom en tante zag. De oudeheer was diep gebogen en sleepte met zijn voeten. De haren van Sjon Sarah - voor zijn vertrek nog bijna zwart - waren grijs geworden, haar wangen geel. Het viel hem op hoe Sjon Abram schrok toen hij over de successen der Republikeinen sprak.

Hij vertelde maar niet dat hij op eigen verantwoording met hen had onderhandeld. De ander had al genoeg zorgen. En Sjon Abram verzweeg dat hij zich had laten bepraten om een aanzienlijk bedrag aan het Spaanse Gouvernement te lenen. Het zou te vermoeiend zijn dit allemaal uit te leggen. De hitte was al afmattend genoeg. Hij kon beter zuinig zijn met zijn woorden.

Bij die gelegenheid had hij zich ook zo slap gevoeld als nu. José, die hij anders had kunnen raadplegen, was er niet. Toen de onderhandelaars lang hadden gepraat, voelde hij zich duizelig. Om de heren kwijt te raken, had hij toegestemd. Maar de gedachte, dat Spanje nu spoedig een expeditie zou uitsturen, was hem een troost.

Jacob begon over de reis naar Europa. Ze zouden nog kunnen gaan, want Gracia was niet in verwachting, wél was het al laat in het jaargetijde. Hij vroeg de schoonvader of het plan van een stoomboot nog door zou gaan. O ja, binnen een paar weken werd die verwacht. De mensen praatten over niets anders, trots als ze waren dat hun eiland het eerste doel van de trans-atlantische reis zou zijn en de boot haar naam droeg.

José was er niet geweest toen Sjon Abram hem wilde raadplegen. Hij was er nooit meer. Het was de vader of hem de rechterarm was afgesneden, een stuk van zijn eigen vlees. Meer dan ooit besefte hij hoe innig de band met de eerstgeborene was geweest. Niet één ogenblik liet de gedachte aan de zoon hem los, bij iedere stap miste hij hem. Hij kon het werk alleen niet aan, zijn zaken gingen achteruit, misschien ook omdat hij alle belangstelling had verloren. Hij gaf niet langer om aanzien, zijn eer was immers bezoedeld... en nog wel door de oudste zoon! Als het maar gegeven was te sterven wanneer het leven ondraaglijk werd. Sarah stond nu helemaal niet meer op. Zelfs de lieve glimlach kwam niet meer op haar gelaat.

De bedienden gingen geruisloos door het huis en konden niet vatten dat het verdriet hun machtige meesters had bereikt.

Manchi was de enige die onberoerd bleef. Onbewust proefde hij een zekere voldoening, dat de zenuwslopende regelmaat op het eiland was verstoord, omdat een van de bijen zijn aard had verloochend. Niet te bedaren, bleven de anderen ongedurig gonzen. Bovendien was er het voordeel dat zijn gangen niet werden nagegaan.

Op een avond liep hij bij zijn oom en tante aan... hij zou vermijden over José te praten. Zodra Rosa hem had gehoord, schoot zij vlug in de mousseline japon met de rozeknoppen, en dreef het kamermeisje tot spoed aan. Zelf rangschikte ze zorgvuldig de lange pijpekrullen aan weerszijden van haar gezicht. Het lachende evenbeeld beviel haar.

Haar stralende schoonheid deed Manchi's stem stokken. Dit meisje was vrij! Zoals tegen andere jongedames, had hij op de vele bals ook tegen haar geknipoogd. Verder was hij niet gegaan om José niet dwars te zitten. Maar een ezel was hij wel geweest! Hij had het recht gehad om haar hand te dingen, toen de oudere broer zo lang besluiteloos was gebleven. Hij vertelde weer over zijn studententijd. En hoewel zij al die verhalen kende, bleef ze aan één stuk door giechelen!

Manchi keek in de donkere ogen, naar de kleine voet, die telkens coquet vanonder de wijde rok uit wipte. Haar middel zou hij met zijn gespreide handen kunnen omspannen. Wel pleitte het niet voor haar karakter dat ze José zo snel was vergeten. Maar och, een vrouw moest luchtig en mousserend zijn, niet diep zoals die onuitstaanbare Estella. Rosa's ouders leken hem welwillend genoeg. Met zijn vader zou hij dit onderwerp nog maar niet aansnijden.

Toen hij vertrokken was, zei Sjon Rebecca tegen haar dochter: ‘Het was toch verstandig van je, je op te knappen toen je hoorde dat er bezoek kwam. Het is niet goed langer

te tonen dat je om José treurt.' Voorzichtig om zich heen turende, zag ze Jacob en Gracia in het priëeltje: 'Jullie jonge mensen kunnen gerust naar bed gaan. Ik heb nog het een en ander in huis te doen.'

Toen de drie jongelui naar boven waren gegaan, zei Sjon Rebecca betekenisvol tot haar echtgenoot: 'Nu!'

'Wat dan?' Hij keek op van zijn krant.

'Is je niets opgevallen? Jullie mannen hebben nergens oog voor.'

'Waarvoor?'

'Manchi, natuurlijk. De ene vrijer is nog niet weg, of er komt een nieuwe opdagen.'

'Zoú je menen?' Nu legde Sjon Moïs zijn krant neer.

'Het is duidelijk, waarvoor hij kwam. Die twee zijn immers allang op elkaar verliefd.'

'En vroeger heb je me niet met rust gelaten, omdat ze aan geen ander dacht! Om je de waarheid te zeggen, zou ik haar niet graag aan die losbol uithuwelijken.'

'Maar je moet niet vergeten,' viel ze hem in de rede, 'dat een meisje, wier verloving - met een dwaas als José - vlak voor de trouwdag is afgesprongen, weinig kans meer heeft. Ik weet dat het niet háár schuld is. Maar de mensen kunnen heel onrechtvaardig en wreed oordelen!'

'Zou je menen?'

'Ja, natuurlijk. En heb je niet gemerkt hoe anderen zich om Manchi verdringen?'

'Als ik eraan denk, hoe we er vroeger tegen waren! Maar op het ogenblik moeten we water bij de wijn doen. Het zou wel een oplossing zijn voor de boedel... en misschien verliest hij zijn wilde haren nog wel!

'Geen betere echtgenoten, dan zij, die de kans kregen de wilde haren kwijt te raken!'

Rosa was dolgelukkig toen ze bemerkte dat haar ouders het huwelijk in de hand wilden werken. In dit huis bloeide weer wat blijdschap op. Manchi, die liever de zonnige kant

van het leven zag, kwam dikwijls. Na het bezoek besloot hij de dag met een glaasje, in de havenbuurt, soms in gezelschap van een vrouw.

Op een avond verscheen hij in het meest extravagante costuum, dat hij uit Leiden had meegebracht. Onder vier ogen vroeg hij Sjon Moïs om de hand van zijn dochter.

'Ik geef jullie mijn zegen, maar heb je al met je vader gesproken?'

'Neen, het valt me moeilijk erover te beginnen.'

'Ja, de wond is nog te vers, er moet tijd overheen gaan.'

'Als u toestemt, zal ik hem bij gelegenheid eens polsen.'

Voor Rosa naar bed ging, luisterde zij bij de deur het gesprek der ouders af. Op haar kamer zong zij. Wat ze nooit had durven hopen, een huwelijk met die knappe jongeman, zou werkelijk tot stand komen. Wat had haar leven een gelukkige wending genomen!

Toen Manchi zijn vader aarzelend over een verloving sprak, staarde Sjon Abram hem wezenloos aan. Dat de anderen zo snel konden vergeten! 'Je moet nog wachten. Eerst wil ik horen hoe je moeder erover denkt. Alléén kan ik niet beslissen.' Zo besluiteloos had de zoon zijn vader nog nooit gezien. De oudeheer had een flinke klap gekregen.

Sjon Sarah verweerde zich fel tegen dit voorstel: 'Deze verloving keur ik af. Ik ben overtuigd dat José terugkomt. Zijn broer mag hem niet verdringen.' Zo gedecideerd had Sjon Abram haar nog niet gezien, en er kwam weer hoop in hem op.

De ene teleurstelling na de andere was José te beurt gevallen. Behalve zijn moeder, had niet één der familieleden naar hem geluisterd. En ook haar had hij niet kunnen overtuigen, zoals hij had gemeend. Dagelijks was de Rabbijn bij hem gekomen, pogende een verzoening tussen vader en zoon tot stand te brengen. En hij, die had gemeend zo goed in de Christelijke dogma's ingewijd te zijn, werd ontwapend door

de kennis van de Schriftgeleerde. Maar zodra de Rabbijn vertrokken was, leek hem alles zo duidelijk, dat hij niet kon begrijpen dat de ander het niet zag. De Messias, om wiens komst het Joodse volk eeuwenlang had gebeden, was immers geboren. En Hem wilden ze niet erkennen!

De zenuwslopende hitte had opnieuw ingezet. Zij redeneerden steeds langs elkaar heen. Doch koppig bleef José bij zijn besluit. Nog éénmaal was hoop in hem opgekomen, toen de Rabbijn hem een brief overhandigde. Hij had woorden van troost en verzoening verwacht, doch in het duistere vertrek glansde een diamant... het was Rosa's verlovingsring.

Niets anders bleef hem over dan God te smeken zijn vader en moeder, ja, de gehele gemeente mét de Rabbijn, het juiste inzicht te schenken.

Overdag reed hij op een ezel naar buiten om de zieken te bezoeken. Iedere jongen van het eiland reed voor de pret op een ezel. Maar volwassen Sjons hadden een rijtuig. Aanvankelijk voelde hij zich vernederd, maar later dacht hij: ‘Och kom, niemand minder dan Christus reed op een ezel!’ Dan gaf hij het dier zo'n stevige klap, dat het op een drafje overging. Als hij zijn leven overpeinsde, bedacht hij dat dit vroeger zonder tegenspoed was verlopen. Maar dat betekende nog niet geluk. Hij kon het vergelijken met het nuttigen van een spijs, uit goede ingrediënten, maar zonder smaak toebereid. Sinds hij de Padre had ontmoet, was er zout aan het bestaan toegevoegd; in de laatste tijd was het zelfs te hevig gekruid. Maar beter zo dan het bestaan voorheen.

Onder de brandende zon reed hij voort. De zusters hadden hem een van de brede strohoeden gegeven, die ze uit Panama hadden laten komen om de negermeisjes te leren vlechten. Zodra de Negerkinderen José zagen, gilden zij van het lachen. ‘Kijk, een blanke op een ezel.’

‘Het is die malle José, de zoon van de rijke Sjon Abram.

Vandaag heeft hij ook nog zijn hoge hoed thuisgelaten!' Joelend tikten zij tegen hun voorhoofd. Hij had van zijn ezel willen springen om hun een lesje te geven, maar hij hield zich bijtijds in. 'De lelijke trots der Montalto's moet ik zien kwijt te raken,' dacht hij.

Aan weerszijden van de stoffige landweg verhieven zich de orgelpijpen der 'Kadoeshi' als zwarte armen, die regen van de hemel wilden afsmeken. Sjokkend bereikte hij eindelijk de top van de Berg Altena, waar een frisse wind woei. Vanuit dit punt had zijn vader altijd genoten van het vergezicht op het blauwe water. Hij placht dan uit te roepen: 'Zie onze voedster, de zee! Schepen die aandoen, handel met verre streken, dát is ons bestaan.' Weemoedig bedacht José dat van een ezelsrug het landschap uit een andere gezichtshoek werd bekeken dan vanuit een rijtuig. Trouwens, vandaag geen zeilen op het water, de zee was even verlaten als hijzelf. Hoe anders had hij zich alles voorgesteld! De vader zou hem ook missen bij het werk. Na lange tijd zag hij in de verte het gesticht. Kletsnat van zweet kwam hij aan, zijn tong klevend aan zijn verhemelte.

Aan de put waste hij zijn handen en gezicht, en vulde ook de aarden kruiken die hij weer over de rug van de ezel hing. Hij wilde de Padre, wiens regenbak bedenkelijk leeg begon te worden, zo min mogelijk last veroorzaken. Pas wanneer hij afgekoeld was, zou hij in het huis zijn dorst lessen.

Het viel hem op dat de leprozen niet zoals gewoonlijk naar buiten kwamen. Met afgewende gezichten scholen zij bijeen in de achterkamer. Op zijn vraag wat er aan de hand was, nam een der zieken het woord: 'Sjon, er is een "broeha" met u gemaakt. Wij zijn negers, afgezonderd om onze kwaal, waar jarenlang niemand naar heeft omgekeken, want de Protestantse broeder aan de overkant heeft zijn handen vol met de gekken. Nu komt u, een blanke, zoon van de machtigste Sjon van het eiland, onze stinkende wonden verzorgen. Daar is die arme Padre, die niets beters te doen heeft, goed

genoeg voor. Wij zouden ook nog behekst raken, wanneer u ons aanraakt. U behoort hiernaast, maar dan als verpleegde.' Door elkaar schreeuwend weigerden zij bij hem te komen. Stil beredderde José verder nog het een en ander en in de namiddag aanvaardde hij de terugweg onder de moordende zon. Geheel uitgeput kwam hij in de Pastorie aan. Vóór de Padre naar het Lof ging, dwong hij José rust te nemen. Op de sofa voelde de jongeman aanvankelijk nog het hobbelen van de ezelsrug. Een ogenblik later reed hij door het hete landschap. Daar in de verte was het gesticht. Bij de ingang stond een der leprozen. Hij strekte beide armen naar hem uit, omhelsde hem onder de brandende zon als een oude vriend. 'Het is goed, dat je van verre tot me gekomen bent, José. Neem plaats en rust, want je reis was vol ongemak en vermoeienis. Hier zul je dat alles vergeten. Ik ga water voor je halen.' En toen de zieke bij de put kwam, stond daar een vrouw met een aarden kruik, de Samaritaanse, en Hij, die tot hem gesproken had, was de Messias, want zijn kleren lichtten als op de berg Thabor.

Druipend van het zweet werd José wakker. De klamme kleren voelden kil aan. Nog een poos bleef hij liggen met een gevoel van gelukzaligheid. Het was donker, zeker lag de Padre al in bed. In de keuken waste hij zijn hele lichaam, trok zijn nachtgewaad aan en ging weer slapen. De volgende morgen vertelde hij zijn vriend wat er bij de zieken was voorgevallen en daarna van zijn droom en van de verheven gemoedstoestand bij het ontwaken. 'We moeten veel geduld hebben met die arme stakkerds, die zo weinig liefde hebben ondervonden. Maar ik zie dat je troost werd gegeven voor al de vernederingen, die je ondergaat. En nu zal ik niet langer aarzelen je bij het mystieke lichaam van Christus in te lijven.'

Met Pinksteren daalde de Heilige Geest over José neer. Zijn ziel jubelde; al het andere telde niet meer.

XIX

Met Pinksteren heerste er dit jaar geen vreugde in de woning van Sjon Abram. Zelfs zijn tuin had hij zo verwaarloosd, dat er maar enkele bloemen door de negers uit eigen beweging van de ‘koenoekoe’ werden gebracht, die Rachel weer naar de Synagoge stuurde. Hun huis behoefde geen tooi. Hoe langer hoe meer had ze de leiding in handen genomen. Vaak kwam zij in botsing met beide tantes, die zich niet wilden schikken naar de wil van een kind, dat zij in hun armen hadden gedragen. Als Sjon Abram er aandacht aan had besteed, had hij kunnen opmerken dat de oude dames vaak met betraande ogen in een hoek zaten. Rachel's voorstel hem op kantoor te helpen wees Sjon Abram zeer beslist van de hand. Dat was geen werk voor een meisje, zeker niet voor zíjn dochter. Ze begon haar sexe te verwensen. Kon ze maar een broek aantrekken om mannenwerk te doen!

Maar zij regelde de verhuizing naar de ‘koenoekoe’. De vader liet haar begaan. Toen hij van José's doop hoorde, had hij alle hoop verloren en gaf Manchi te kennen dat hij niet meer tegen een verloving gekant was, alleen nog Sjon Sarah. Hij had opgezien tegen het buitenleven, dat hij zich zo anders had voorgesteld... tezamen met twee jonggehuwden... Maar toch was het er aangenaam. De rust en de frisse lucht zouden Sarah goed doen. En hij kon zich nog meer afzonderen. Slechts zelden ging hij naar de stad.

Nu verschrikte de ‘chuchubi’ Néné niet meer, want het onheil was al gekomen. Zij kon niet vermoeden hoe zijn stem haar meester hinderde. Het leek of de vogel tegen hem zei: ‘Até, akí, katolíco, katolíco; hij is katholiek, katholiek!’

Onbegrijpelijk dat de zon nog kon stralen, de hemel blauw kon blijven, terwijl in zijn binnenste alles dood was. Zelfs het spel van zijn jongere kinderen, die zich hoe langer hoe meer voor zijn sombere figuur terugtrokken, hinderde hem.

Zo nu en dan sijpelden berichten uit de grote wereld tot hem door. De legers van de Republikeinen rukten van alle kanten tegen de hoofdstad op. Maar volgens hem waren dat loze berichten. Te zeer in beslag genomen door zijn verdriet, kon hij zich niet in de politiek verdiepen.

Jacob had verheugd de uitnodiging naar de ‘koenoekoe’ te komen, aangenomen. Daar zou Gracia haar paard kunnen berijden. Zij zag eruit als een plant die te lang in het donker had gestaan. Wat afleiding zou haar goed doen. Buiten knapte ze gauw op. Jacob had er schik in haar 's morgens bij het ontbijt in de nauwsluitende amazonedracht te zien.

Onder geleide van een stalknecht op een muilezel, genoot ze van de koele ochtendlucht. Een vrijheidsroes overviel haar onder het draven over de kale heuvels. Spoedig was zij gewend aan de merrie, die onder haar licht gewicht en aan haar soepele hand op de kleinste wenk gehoorzaamde. Zo zeker voelde zij zich in het zadel, dat ze op een morgen de stalknecht thuisliet. De nieuw verworven zelfstandigheid gaf haar zulk een kinderlijk genot dat ze uit pure overmoed het paard over een paar kleine rotsblokken liet springen. Toen spoorde ze haar aan een laag hekje te nemen. Jolanda aarzelde niet, hief haar voorbenen op en was er overheen... maar Gracia lag op de grond. Wat deden die stekels van de cactus zeer! En die akelige merrie, blijkbaar opgelucht dat ze haar last was kwijtgeraakt, was op hol geslagen. Jong en dartel als haar meesteres, wilde ook zij op haar beurt van de vrijheid genieten.

Er bleef Gracia niet anders over dan met een schrijnend lichaam naar huis te strompelen. Zij moest over het hek klimmen om op de landweg te komen. Moeizaam sleepte ze zich voort, de rijlaarzen knelden. Nu pas voelde ze de warmte. Af en toe ging ze aan de kant wat uitblazen.

Ze wist niet meer waar ze was, want op een heuvel ontwaarde zij een huis, dat ze nog nooit had gezien, een beetje al te eenvoudig voor zijn omvang. Opgelucht ving zij plotseling het geluid van hoeven op. Achter haar kwam iemand aan op een ezel, een grote strohoed op zijn hoofd. Deze neger of mulat zou haar de weg kunnen wijzen. Toen hij zijn hoofd ophief, zag ze dat het een blanke was, en even later herkende ze haar broer. 'José,' riep ze verbaasd uit.

'Gracia, wat is er met je gebeurd?' Hij stapte af en zij vielen elkaar om de hals. Wat was hij mager geworden! En die verbeten trek had zij vroeger nooit gezien.

'En hoe kom jíj hier?' José vertelde van de leprozen, die hij verzorgde. 'Ik vind het mooi wat je doet. Jacob is het met me eens. Ik begrijp niet waarom de mensen er kwaad over spreken.'

'Het zal wel luwen, Gracia. Ze kunnen het me op den duur niet kwalijk nemen dat ik volgens mijn overtuiging leef.'

'Toen ik bij Sjon Rebecca woonde, moest ik aan haar handwerkkransjes deelnemen. De vrouwen fluisterden en ginnegapten over je vriendschap met de Padre. Ik begreep er niets van en Jacob zei, dat het te smerig was om uit te leggen.' José, die de laatste tijd met moeite zijn moreel evenwicht had bewaard, was het of hij een klap in het gezicht kreeg. Hij duizelde en de stoffige weg begon te dansen voor zijn ogen. Na een poosje zei hij:

'Zo, zo. Daarvan verdenken ze me!' Al pratende hadden ze de top van de heuvel bereikt en waren nu dicht bij het huis. 'Hier mag je niet binnen, mijn zusje, hoe graag ik je ook een stoel had aangeboden. Maar ik zal wat water schep-

pen waarmee je gezicht en handen kunt wassen, en als je wat afgekoeld bent, mag je drinken. Ondertussen rusten we uit onder de schaduw van die palmboom. Wanneer je weer verder kunt, breng ik je tot vlak bij onze 'koenoekoe'. Zijn stem stokte, want achter gindse heuvel lag het ouderlijk huis waar zijn gedachten steeds weer naar uitgingen. Op de grond zittend, dronk Gracia het koele water uit de kruik, die José haar had aangeboden, volkomen onbewust van haar onconventioneel gedrag. Ze wist niet dat ze door de leprozen werd bespied, die zich in het duister van de kamer hielden om de blanke Sjon niet te doen schrikken. Met een vermoeden van wat zich daarbinnen afspeelde en bang dat de leprozen zich zouden vertonen, spoorde José zijn zuster aan.

'Je mag niet langer uitblijven, thuis zouden ze ongerust worden.'

'Waar zal Jolanda zijn?'

'Zeker al veilig in haar stal.' Terwijl zij opstond, kwam hem eindelijk de vraag, die hem op zijn tong brandde, over de lippen: 'Hoe gaat het met de ouders?'

'Slecht, José, heel slecht,' kwam aarzelend het antwoord. 'Vader ziet er oud uit en spreekt bijna niet meer. Toen hij van je doop hoorde, heeft hij iedere hoop op je terugkeer opgegeven. Moeder niet. Zij wil maar geen toestemming geven tot Manchi's verloving.'

'Wat heeft dat met mij te maken?'

'Rosa en Manchi zijn stapel-verliefd op elkaar. Maar moeder wil niet dat hij je plaats inneemt.' Zonder het te weten had ze hem opnieuw gekwetst. Nu wist hij zeker, dat Rosa nooit van hem had gehouden, terwijl hij nog niet over de verbreking van de verloving heen was. 'Het is maar beter, dat ik ben verdwenen,' dacht hij.

'Toen je met Rosa kwam praten zaten Estella en ik in het priëeltje en hebben alles gehoord. We vonden Rosa maar een lafaard. Estella was het met me eens en nam het voor jou op.'

‘Ja, zij is een lief kind, ik was haar bijna vergeten. Hoe gaat het met haar?’

‘Niet goed, José. De laatste tijd neemt haar bloedarmoede zo schrikbarend toe, dat ze heel veel moet rusten. Sjon Hannah laat een buitenhuis bouwen, waar ze kan opknappen.’

‘Ik herinner het me, ze was altijd bleek, maar haar ogen konden stralen van geestdrift over het liefdewerk.’ Nu zag José de palmen van de ‘koenoekoe’, wier brede bladeren wuifden als handen, die hem binnen noodden. Hij hoefde maar zijn geloof te verloochenen om weer in de kring der zijnen te worden opgenomen. Dan zou het leven van moeite en verdriet een einde nemen en thuis de gezelligheid herleven. Maar hij moest terug naar de leprozen, die nu nog meer zouden smalen, nu ze hem met een blanke vrouw hadden gezien. Hij moest naar het huis van de Padre, waar hij op de smalle sofa zou slapen.

‘Goedendag, mijn zusje, verder mag ik niet. Vertel maar aan niemand dat je me hebt gesproken.’

‘O ja, Jacob mag het weten,’ Met de armen om zijn hals, trok ze hem hartstochtelijk tegen zich aan. ‘Vaarwel, mijn lieve, lieve broer. Wie weet wanneer we elkaar weerzien. Jacob wil me binnenkort meenemen naar Europa.’

‘Goeie reis, dan!’ Zich vlug afwendend om de ontroering te verbergen, sprong hij op de ezel.

Het landhuis tussen de bomen beloofde Gracia rust en verkwikking. Het was onbegrijpelijk dat tussen deze muren, die vrede uitstraalden, zo'n groot verdriet heerste. Bestond er dan geen weg meer om de harten van haar ouders en broer, zo vol zuivere bedoelingen, tot elkander te brengen?

Jolanda stond in de stal en ongezien sloop Gracia via de achterstoep naar haar badkamer. Niemand had iets gemerkt. Maar bij zijn thuiskomst schrok Jacob toen hij het geblakerde gezicht, dat een beetje te wit gepoederd was, met de opgezette lippen zag. Toen ze haar verhaal had gedaan, zei de

vader niets, maar Jacob was heel ongerust. Zij had dood kunnen vallen of een zonnesteek oplopen tijdens die lange wandeling. Wat was het ondoordacht geweest die stalknecht thuis te laten! Hij rilde bij de gedachte wat er had kunnen gebeuren. Neen, dat paardrijden moest ze laten, al zou het een teleurstelling voor haar zijn. Het beste was nu naar Europa te gaan waar hij maandenlang ongestoord over haar kon waken. Het werd tijd zijn belofte in te lossen. Dat had zij verdiend! Morgen ging hij er werk van maken. Toen zij alleen waren vertelde Gracia van haar ontmoeting: 'Zijn kleren waren verwaarloosd en hij zag er moe uit, maar hij maakte niet een ongelukkige indruk. Jacob, stel je voor, iedere dag rijdt hij door de hitte over die stoffige weg naar de zieken. Nu weet ik goed wat dat betekent!'

'Maar hoe kon je dat doen, Gracia? Ik bedoel niet, dat het verkeerd was met José te praten. Integendeel, ik wenste dat ik een verzoening tot stand kon brengen! Maar hoe haalde je het in je hoofd zo dicht bij de leprozen te komen?'

'José heeft me niet toegestaan naar binnen te gaan. Bij de put gaf hij me water en liet me in de schaduw uitrusten.' Het duurde lang voor Jacob kon slapen. Het idee, dat zijn Gracia in de buurt van leprozen was geweest, was hem ondraaglijk! Als zij maar geen besmetting had opgelopen! Haar gezichtje verminkt, hij moest er niet aan denken! Ze was ook zo lichtzinnig! Het werd tijd dat ze zo vlug mogelijk van hier weg kwam. En er was immers de stoomboot! Die reis kon onmogelijk grotere gevaren behelzen dan die waarin ze zich hier begaf. Juist datgene, waardoor Gracia hem zo had geboeid, gaf hem nu zorgen. Maar hij had het zelf gekozen!

Toen hij de volgende middag Gracia vertelde dat hij een hut op de stoomboot had besproken, danste zij van blijdschap in het rond. Maar de schoonvader, wie hij aan tafel het plan mededeelde, keek nauwelijks op. Tegenwoordig deden de jonge mensen zo raar. Wat gaf het of hij zich verzette.

Ze gingen toch hun gang! Wilden die twee hun leven wagen, dan moesten ze het zelf weten. En na het eten trok hij zich terug om de Heilige Schrift te lezen. Ook Sjon Sarah nam het nieuws apathisch op.

Terwijl Gracia niet wist hoe aan de voorbereidingen te beginnen, wikkelde Jacob zijn zaken af. Hij zette door en verkocht Jolanda; de merrie moest nu een rijtuig trekken.

Nog juist voor zijn vertrek kwam het bericht binnen dat de Republikeinen Coro aan de kust hadden bezet. Hij kon met een gerust hart op reis gaan. Hij had alles op het spel gezet, maar zou winnen.

Vroeg in de morgen was de kade al vol rijtuigen. Het hele eiland deed het jonge paar uitgeleide. Gracia zag er verrukkelijk uit in een beige costuum, een sluier wapperde van haar hoed. Alle vrouwen benijdden haar om het stijlvolle toilet, maar weinigen hadden de reis aangedurfd. Tranen om het afscheid van moeder stonden haar nog in de ogen, want Sjon Sarah was heel bleek en stil geweest.

Aan boord fleurde ze weer even op bij het zien van de vele geschenken die haar hut vulden. Zij zou onderweg tijd hebben voor de boeken, die Estella had gestuurd. De vriendin was te zwak geweest om naar de kade te komen. En vader leek niet meer van deze wereld, zo wezenloos drukte hij haar in zijn armen. De angst, dat zij deze drie niet meer levend zou terugzien, overviel haar. Zij kon niet vermoeden dat de vader weer nieuwe zorgen had om de toestand op het vasteland. Heel bedachtzaam daalde hij met zijn broer en Manchi de loopbrug af. Toen werd een zware, koperen bel geluid, de machine begon te stampen en te dreunen. Het anker werd gelicht en de raderen aan weerszijden van de romp draaiden. De boot kwam in beweging. Vol bewondering stonden de toeschouwers aan de wal. Hoewel ze al bij het binnenlopen van de boot het wonder hadden aanschouwd, raakten ze niet uitgekeken. Schepen hadden zij hun leven

lang in en uit zien varen, maar nog nooit een zonder zeilen. En dan nog een vrouw aan boord! Die Jacob durfde wat! Die kon het leven wel aan!

De rijtuigen deden hen zo ver mogelijk uitgeleide. Een langgerekt geluid uit de schoorsteen maakte de paarden schichtig, deed de harten der toeschouwers krimpen; maar Gracia wuifde onbekommerd aan de reling.

Dan waren zij het fort gepasseerd en voeren de bolle wolken tegemoet. Zij viel haar man dankbaar om de hals.

XX

Deze gebeurtenis had tijdelijk de aandacht van José afgeleid. Wekenlang viel er genoeg te bepraten. Ook maakte de courant dagelijks melding van nieuwe vorderingen der Republikeinen. Gespannen volgden de kooplieden de berichten, want hun aller belangen waren er mee gemoeid.

Met Gracia was de laatste troost uit het leven van haar vader verdwenen. Het huis was nog stiller geworden. Hij werkte niet meer, verscheen vaak niet bij de maaltijden. De couranten lagen ongelezen op een stapel.

Toen de Spanjaarden in een grote veldslag waren verslagen, drong het nieuws pas na dagen tot de eenzame door. Het was Manchi die hem ervan op de hoogte bracht, op een avond terwijl ze op de achterstoep zaten. De hitte van de dag was geweken en een windje vanuit zee bracht koelte. Het vreedzame getjirp der krekels klonk in hun oren. Sjon Abram schrok niet eens; het eeuwige getob had hem bot gemaakt. Hij besefte het gevaar niet meer.

'Wacht maar,' zei hij, 'dit is slechts een voorspel. Nu worden de Spanjaarden wakker en laten het niet op zich zitten. Het moederland zal een vloot uitsturen.' Manchi was blij dat de vader enkele woorden had gesproken, interesse had getoond. Hij zou de laatste zijn de waan te verstoren door hem de situatie duidelijk te maken. De stad Caracas lag nu immers voor Simon Bolivar open.

Met de dag nam de warmte toe. Tijdens het Vasten om de Verwoesting van Jeruzalem voelde Sjon Abram geen ontbering. Zo vaak was hij al zonder eten gebleven.

Na lange tijd begaf hij zich naar de stad. De rouw in de Synagoge paste bij hem, wiens ziel geheel en al in droefenis was gedompeld. Het deed hem goed dat vandaag de hele gemeente mee treurde. Toen hij naar buiten kwam viel hem op dat het gesprek der heren drukkert was dan gewoonlijk. Hij meed hen, doch hoorde van Moïs dat Simon Bolivar Caracas was binnengetrokken. Abram nam het gelaten op. Twee keer al was de opstandeling uit de hoofdstad verdreven en twee keer had hij die weer genomen. Hij zou wel voor de derde maal worden verslagen. Het was nu eenmaal een woelig land aan de overkant, met een stel heethoofden op macht belust. Zij konden toch maar blij zijn dat de Hollanders door vast beleid rust en vrede wisten te handhaven. De Koning immers had plannen met hun eiland. De broer sprak hem niet tegen.

Nog eenmaal viel een lichtstraal in Sjon Abram's somber bestaan, toen hij op een goede morgen Gracia's linkse handschrift op een dikke brief herkende. - Zij hadden nog maar een kort bericht van hun goede overtocht ontvangen. - Met enige wrevel dat het de Engelse dames niet gelukt was haar de calligraphie bij te brengen, scheurde hij de envelop open.

Zij schreef uit Mariënbad. Haar enthousiasme stak hem aan. Als een platenboek had de wereld voor haar opengelegen, zij behoefde maar de bladeren om te slaan om telkens een ander boeiend tafereel te aanschouwen. Met het schudden van de bonte kaleidoskoop was een verscheidenheid van beelden aan haar oog voorbijgegaan. Een droom was voor haar Amsterdam's gordel van grachten geweest, waar statige huizen schuil gaan achter oude bomen, met malse bladeren over het groene water gebogen. De levendige Gracia was over de leuning van één der bruggen blijven hangen, had Jacob haar

niet gemaand om door te lopen. Nadat ze Elias in Leiden hadden opgezocht, waren zij door het sappige glooiende Limburg gereden tot aan de Rijn. Aan de oevers van de statige stroom wiens hellingen met vervallen burchten gekroond zijn, had zij voor het eerst wijnstokken gezien. De Dom van Keulen benam haar de adem en Frankfurt glansde in haar pracht van oude Keizerstad. Met een pijnlijk hart had zij de rivier vaarwel gezegd, maar München boeide weer en de rit door Bohemen bracht nieuwe wonderen: kronkelende landwegen door een heuvelland, aan weerszijden witgekalkte boerderijen waarvoor eenden in de vijvers zwommen, kerken met een uivormige koepel van oud verweerd koper. Dan doorkruisten zij dichte bossen van bomen wier harde naalden gemeen in je vingers konden prikken en waar het zelfs overdag duister was. Op de bodem lag een tapijt van lichtgroen mos, waarin hun voeten diep wegzonken en er groeiden hoge varens en grappige rode paddestoelen met witte moesjes. Zo bereikten ze Praag met haar vele paleizen, de mooiste stad die ze gezien hadden, waar de Moldau tussen de huizen door vloeit. Een brug was versierd met antieke beelden, en heel typisch was het Ghetto, waarvan zij het oude kerkhof nooit zouden vergeten. Daar waren de grafstenen even dicht naast elkander opgeschoten als de bleke paddestoelen in de wouden. Zij zouden voor een kuur in Mariënbad blijven en in het najaar over Wenen naar Parijs trekken, waar zij de wintermaanden dachten door te brengen.

Zij schreef hoezeer het haar verbaasd had dat de naam der Montalto's niet bekend was in Europa. Volgens haar zouden de ouders hier veel van hun opvattingen herzien. Verder had zij niet durven zinspelen op een verzoening met José. Zij eindigde met vele omhelzingen aan de ouders en alle familieleden, vooral aan Estella.

Telkens weer liet de moeder zich deze brief voorlezen. Sjon Rebecca had er met gemengde gevoelens kennis van genomen, vol trots om haar zoon die deze wonderbaarlijke

reis maakte. Niemand op het hele eiland had zo veel van de wereld gezien als het jonge paar, want de zonen die gingen studeren bleven in Holland. Maar Gracia had ook geschreven dat zij nog niet in verwachting was. Het zou haar niet verbazen als nageslacht uitbleef: eerst paardrijden en dan reizen en trekken als een jongeman. Daarbij kon de vrucht zich niet aanzetten! Weer kwam er wrevel in haar op dat Jacob een onmondig kind had gehuwd.

Rosa was vol afgunst, want naast zulke verhalen verbleekten zelfs Manchi's Leidse studentenjaren.

De brief ging van hand tot hand, op het laatste vel na dat over Gracia's toestand handelde. Maar deze geheimhouding was overbodig, want iedereen wist dat zij nòg niet zwanger was.

De pont raakte de wal en deinde nog even na. Met tegenzin was José van de bank opgestaan. Hij mompelde een afscheid tegen de roeiers en zijn medepassagiers - arme Protestanten en mulatten waartussen hij nu op Otrabanda woonde, de enigen die hem nog groetten.

De Joden in de ‘Punda’ lieten hun blik gewoonlijk een andere kant uit gaan of wisten hem nog dieper te kwetsen door dwars door hem heen te kijken, alsof hij van glas was. Hij zou dit een paar maanden geleden niet voor mogelijk hebben gehouden, toen deze mensen zich gevleid hadden gevoeld een paar woorden met hem te mogen wisselen. Al dat gegroet had hem toen maar lastig geleken. Nooit had hij kunnen denken hoe zeer het deed genegeerd te worden als een stuk vuil, een getekende.

Hij was maar vroeg op stap gegaan om de grootste drukte te vermijden. Deze boodschappen waren absoluut nodig, want hij had geen tehuis meer en zou wel bij de Padre moeten blijven. Zelfs in het Leprozengesticht mocht hij niet wonen, hoewel hij er werkte. Hij kon moeilijk nog langer op de sofa in de zitkamer blijven slapen en wilde het zolder-

kamertje van de Pastorie inrichten. Een bed, een stoel, wat linnengoed had hij nodig. Hij zou wel vlug klaar komen. Indertijd had hij zo vlot de school gemeubileerd. Met een bezwaard hart wenste hij dat iemand deze boodschappen voor hem had kunnen doen. Maar hij had het niet van Padre Pablo kunnen vergen, die het ook al lang niet gemakkelijk had. Van de pont af zag hij dat er al veel volk aan de wal was, maar hij bofte. De menigte stuwde plotseling een andere kant op toen een visserssloep aankwam, het dek glanzend van spartelende vissen, de kieuwen happend in stuiptrekking. Hun zilveren schubben vingen het zonlicht op, terwijl een donkere vuist hen ophield. Zwarte handen grepen er naar. De kokkinnen verdrongen elkaar, grissend en graaiend om een goede keuze.

José dacht dat hij ongemerkt de winkelstraat zou kunnen bereiken, toen zijn neergeslagen ogen juist een grote koningsvis in een mand zagen verdwijnen, die een negerin op het hoofd tilde. Haar beweging volgend, zag hij het gezicht van Catharina, de keukenmeid van het ouderlijk huis. Bij deze herkenning sprong er blijdschap in hem op, maar nauwelijks had haar blik in de zijne gerust, of zij sloeg een kruis en wilde zich verlegen afwenden. Haar de weg versperrend zei hij op zachte toon: ‘Goede morgen, Catharina. Je hoeft niet bang te zijn, ik ben geen geestverschijning. Hoe gaat het thuis? Vertel mij wat van mijn ouders.’

Zij vatte moed: ‘Wat een vraag, Heer! Als Sjon José mij toestaat hem ronduit mijn mening te zeggen, dan antwoord ik dat het tijd wordt dat hij terugkomt. Wat zoekt een blanke in onze kerk? Zo ver mijn geheugen reikt hoorde ik altijd in die vreemde onverstaanbare taal: “Adonaï, Adonaï!” Zo placht Sjon Abram te bidden en zo bad Sjon Moïs, zijn leven lang. Van kindsbeen af is Sjon José dat bijgebracht en nu is Adonaï hem niet goed genoeg meer. Adonaï maakt u, Heren Joden, rijk en machtig en is veel voornamer dan Christus, die zo veel van de armoede houdt dat hij ons maar zo laat.’

José was verontwaardigd over haar woorden: ‘Maar Catharina, weet je dan niet dat Adonaï de Vader ons Zijn Zoon heeft gestuurd? Ik heb de Drievuldigheid leren kennen. En onthoud: er bestaat maar één God voor ons allen. Laat je de catechismus nog eens uitleggen. En het beste verder!’

Een laatste blik naar haar mandje deed hem weemoedig bedenken dat de glazige oogballen van die vis dezelfde middag aan tafel zijn vader zouden aankijken, een voorrecht dat hem, de eerstgeborene, ontzegd was. Zich afwendend keek hij recht in twee spottende ogen. Blijkbaar had een Jood hun gesprek afgeluisterd. Vlug liep hij door. In de Herenstraat waren de kooplui nog bezig hun kraampjes voor de pui der huizen klaar te zetten. Hij trof het dat een winkelier, die hem altijd zeer terwille was geweest, juist zijn goederen uitspreidde. Maar een paar lakens, die hij net had neergelegd, bleken reeds verkocht te zijn. José's moed zonk. Met hangend hoofd dwaalde hij van de ene winkel naar de andere. Steeds hetzelfde antwoord. Hij hield de vuisten gebald in zijn zakken. De lieden die zich vroeger zo konden uitsloven, hadden nu niets meer voor hem te koop! Tenslotte verklaarde een Protestant zich fluisterend bereid het nodige te bestellen, als José een paar maanden geduld zou kunnen hebben.

Nu moest hij de spitsroedeloop terug aanvaarden. Van weerszijden der straat voelde hij een haag van spottende blikken op zich gevestigd. Had hij iets misdreven? Hij behoefde zich enkel te schamen wanneer hij, zoals Petrus, Christus zou verloochenen. Het einde der straat was in zicht, nu zou hij gauw bij de pont zijn. Maar aan de hoek der straat hoorde José nog de winkelier, die hem daarnet spottend had aangekeken, tegen een ander zeggen: ‘Kijk hem daar lopen, als een hond met de staart tussen zijn benen, de zoon van Sjon Abram, die schande over zijn familie heeft gebracht. Nu lastert hij God nog in het openbaar. Met mijn eigen oren heb ik hem tegen een der meiden horen zeggen, dat Christus

de Zoon van Adonaï is. Ik zweer je, dat waren zijn woorden!'

Dit was José te veel. Al wat hij die morgen had opgekropt, deed hem zijn gewone ingetogenheid overwinnen. 'Vergeef me, Sjon David, ik wil uw gevoelens niet kwetsen. Zelf dacht ik vroeger zoals u, maar nu heb ik de waarheid ontdekt. Christus is de Zoon van God!' De schare drong tegen hem op. 'Blasphemie, blasphemie,' hoorde hij dreigend mompelen.

'Schenk mij toch geloof, Christus is onze Messias.'

De laatste woorden gingen verloren in het gebeier van een gong waarmee een vendutie zou worden aangekondigd. Met één sprong had José aan de mulat het instrument ontrukt. Hij beklom de treden van een stoep, sloeg nu zelf op de gong en verhief zijn stem: 'Ik bid u allen, luistert naar mij. U bent toch thuis in de Heilige Schrift. Hoe zeer heeft het volk van Israël door de eeuwen heen naar de Messias verlangd! De psalmen bezingen zijn heerlijkheid, de profeten voorspellen zijn komst. En toen hij verscheen was het licht zó verblindend dat de Joden Hem niet vermochten te zien. Ik heb alles goed onderzocht en nachtenlang met mezelf geworsteld. Maar ik kan u bewijzen, ja bewijzen zeg ik, dat Christus de Messias is. U bent toch allen vertrouwd met onze profeet Jesaja... Jesaja heeft veel over Hem voorspeld: "Koningen uit het Oosten komen Hem aanbidden en offeren goud en wierook." "Hij zal gegeseld en bespuwd worden." "Zijn graf zal heerlijk zijn." Niet alleen dat, Jesaja zegt veel meer: "Hij zal zachtmoedig zijn, het riet niet breken, het rokend lemmet niet doven." Nog meer van Jesaja's profetieën zijn uitgekomen. En niet enkel die van Jesaja, ook die van Zacharias, en dan de Psalmen. Leest de Heilige Schrift er maar eens op na en onderzoekt zelf!'

Gejouw onderbrak hem. Nog een keer sloeg hij op de gong en ging smekend door: 'De Messias wacht op u! Gaat maar eens naar de Mis en ge zult zien: niets anders dan de Séder-avond... Maar Christus is ons Paaslam. Ziet voor uzelf. Lacht mij toch niet uit, luistert liever!'

Hij werd van de stoep afgetrokken en kwam te vallen, de gong bleef lang nagalmen. Van alle kanten werd er aan hem gerukt. Met moeite wrong hij zich los, klopte het stof uit zijn kleren en wilde weer de stoep beklimmen. Daar zag hij in de verte de schout opdagen. Nu zou hij als een vechtersbaas worden opgepakt. Ontnuchtering beving hem, en hij was blij toen de schout hem een weg naar de pont baande. Achter zich aan hoorde hij roepen: 'Daar gaat hij als een riet!'

'Neen, we zullen hem Jesaja noemen.'

'Spot niet met de Heilige Schrift. Een betere bijnaam is de "profeet", al is hij dan ook een valse.'

XXI

Dat zulke woorden in het hartje van de ‘Punda’ - het domein der Joden - waren uitgesproken! Zelfs de stenen der oude huizen moesten er tegen in verzet komen.

En alsmaar bleef de magere figuur van José als Don Quichot over de heuvels rijden... een bespotting voor de Joden. Hij zou de melaatsheid in het stadje kunnen overbrengen! De warmte was ondraaglijk geworden. De politieke toestand hield de gemoederen gespannen. Zij zonnen op een middel zich van hem te ontdoen. In hun radeloosheid wendden zij zich tot de Rabbijn, die met leedwezen terugdacht aan de dagen toen zijn studeerkamer een rustig vertrek was waarin hij zich ongestoord aan het genot van de studie had kunnen overgeven. Dagelijks vol van opgewonden Joden, leek zij thans meer op een vergaderzaal. Maar zijn ambt had nu eenmaal twee kanten.

Met tegenzin riep hij de Oudsten bijeen, ook Sjon Moïs kwam. Herhaaldelijk moest de Schriftgeleerde om stilte verzoeken. Zij beraadden zich over het gebeurde. De Nederlandse Grondwet bepaalde dat Katholieke geestelijken, welke in Holland of haar overzeese bezittingen proselieten maakten, uit hun ambt konden worden ontzet. De Joden konden van de Gezaghebber toepassing van dat wetsartikel eisen. Als vreemdeling zou de Padre ook kunnen worden uitgewezen. De mannen waren ingenomen met deze vondst, maar

begrepen dat ook Sjon Abram, als een der Parnassim erin moest worden gekend. Sjon Moïs had het warm gekregen, gekrenkt in zijn trots dat de familienaam er mee gemoeid was. Er kwam nog bij dat José de verloofde van zijn dochter was geweest. Doch hij beloofde met zijn broer te praten.

Nog nooit had een gesprek hun beider hart zo zeer bezwaard. Abram kon niet dadelijk zijn medewerking toezeggen. Het was te hard wat van hem werd gevergd. Hij moest er de tijd maar voor nemen, zei Moïs, de anderen zouden het wel begrijpen.

Sjon Rebecca begreep de zorgen van haar man niet, de Padre had niet beter verdiend en voor José zou het goed zijn dat hij zijn steun kwijt raakte. Maar Sjon Moïs legde haar het zwijgen op, in zaken van godsdienst hadden vrouwen zich niet te mengen!

De nacht om Sjon Abram was nog zwarter geworden. Welk een besluit moest hij nemen! Hij las zelfs niet meer de Heilige Schrift, zat de hele dag voor zich uit te staren. Hij overwoog zijn leven. Op de sterfgevallen der kleine kinderen na was hij grenzeloos gelukkig geweest. Sarah en hij hadden dit serene bestaan genoten als een heerlijke wijn, zonder voorgevoel dat het een einde zou kunnen nemen. Aan een veelbelovende boom waren de vruchten verdord.

En nu kwam de voorbereiding op Nieuwjaar met Schofartonen in de morgen en de halve vastendagen. Al lang at hij niet meer voor de middag. Het liefst was hij voorgoed op de ‘koenoekoe’ gebleven, ver van alle mensen. Maar vóór hij het wist had Rachel al de terugkeer naar de stad geregeld. En hij had zich niet verzet, hoewel hij liever het huis met de herinneringen aan de noodlottige avond had gemeden.

De ernst der ontzagwekkende dagen lag voor hem. Vóór Nieuwjaar bezocht hij weer de graven der zijnen. Hier had hij ook verleden jaar gestaan, vol verdriet om de kleine die hem was ontvallen. Maar toen was José nog bij hem geweest, die nu levend dood voor hem was. Bij de hele oude

graven bleef hij weer staan. Als de Vaderen nu maar tot hem zouden kunnen spreken, hem raad geven! Zijn oog viel op de zerk van de voorouders wiens naam hij droeg, met de afbeelding van Abraham, die op het punt staat zijn zoon te offeren. Het antwoord was hem gegeven. Alles moest hij voor de Almachtige prijs geven, zelfs het eigen kind. Hij had het voorbeeld van zijn geslacht te volgen, dat aanzien en bezittingen ter wille van de Heer had vaarwel gezegd.

Gelukkig was er die middag maar weinig bezoek, slechts de allernaaste familieleden en de armen, die hun weldoener kwamen danken, een hele stille ontvangst.

Er werd gefluisterd dat vele Venezolaanse dames en hun kinderen, die in de laatste jaren hierheen de wijk hadden genomen, naar hun land waren teruggekeerd. Dat zou op een consolidatie van de toestand wijzen. De gesprekken gingen langs Sjon Abram heen. Hij leefde in zijn eigen wereld en overtuigd van zijn mening haatte hij ieder politiek gesprek.

Met Nieuwjaar en Grote Verzoendag stond hij in gebed en vasten alleen tegenover zijn Heer. Thans zag hij de weg en bad slechts om kracht. Maar Adonaï is rechtvaardig, vrij te zegenen of te verwerpen. Aan het schepsel valt geen oordeel toe. Het is slechts stof, een worm, heeft te vrezen en te aanbidden.

Het Loofhuttenfeest miste iedere blijdschap en luister. Sjon Sarah sleepte zich iedere avond naar beneden, niet om zoals andere jaren van de sterren te genieten, maar ze was ervan overtuigd dat José met dit feest naar huis zou terugkeren; dit waren immers de dagen die de gezinnen bijeen brengen. Gespannen zat ze ieder geluidje af te luisteren en was nooit te bewegen naar bed te gaan zo lang de huisdeur nog openstond. En zo wachtte een moeder zeven dagen lang.

Met het Slotfeest bad Sjon Abram kreunend: ‘Och help toch, Heer! Och help toch, Heer!’ Daarna gaf hij zijn besluit aan zijn broer te kennen. De Joden van dit eiland hadden immers

weinig anders dan hun geloof, dat nog evenveel offers vergde als in het verleden.

Vóór de opening der vergadering van de Parnassim waren de heren in druk gesprek. Er was de laatste weken veel gebeurd; een belangrijke stad was gevallen, een hunner aanvoerders naar Cuba gevlucht. Panama had zichzelf bevrijd en bij de Republiek aangesloten. Het nieuws van de dag was dat de 'Libertador' Bogotà had verlaten om een veldtocht naar het Zuiden te beginnen. Sjon Abram moest toegeven dat het op een belangrijke overwinning leek. Maar de anderen begrepen niet dat het taktiek van de Spanjaarden was ogenschijnlijk terrein prijs te geven. Maar waar het op aan kwam: de kust - Puerto Cabello - dat hielden zij als een bruggenhoofd vast om daar straks met een grote expeditie te landen om de Republikeinen, die zij willens en wetens naar het Zuiden hadden gelokt, te verpletteren.

Aller zenuwen waren tot het uiterste gespannen. Een verzoekschrift werd opgesteld en door een delegatie aan de Gezaghebber overhandigd. Wekenlang bleef het antwoord uit.

Na lange tijd ontving Sjon Abram een officieel schrijven, dat hij ongeopend liet liggen. Tegen de middag kwam zijn broer hem vragen wat hij van de nieuwe maatregel dacht. Verbaasd opende hij de brief. Het was alsof de grond onder hem wegzonk. Aan de kooplieden werd namelijk een strikt neutrale houding in het conflict op het vasteland voorgeschreven en iedere bevoordeling der Spanjaarden moest achterwege blijven. Bevreesd dat de Venezolaanse havens voor de Nederlandse vloot konden worden gesloten, had de Regering de Gezaghebber een nieuwe richtlijn doen toekomen.

Sjon Abram voelde zich schandelijk bedrogen, zelfs door de Koning in de steek gelaten, die hij zo trouw had willen dienen. Voor de tweede maal was hij ziende blind geweest, had hij zich tegen beter weten in het afgelopen jaar wijs

gemaakt dat Spanje toch nog een actie zou ondernemen.

Maar al zou dat land afstand doen van haar oude bezittingen, de leningen moesten toch uitbetaald worden. Voor zover hij zich kon herinneren, was het nog nooit in gebreke gebleven. Sjon Moïs kon hem daar geen antwoord op geven. Wel wist hij dat de andere kooplieden, woedend op de Regering die hen zo lang om de tuin had geleid, hun persoonlijke wrok tegen de Gezaghebber richtten. Dacht die 'makamba' dat hij hen als een stel kwajongens niet hoefde te antwoorden? Zij waren degenen die hier de koorden van de beurs in handen hadden. Diezelfde middag wilden zij nog een audiëntie afdwingen. De broer moest maar thuis blijven!

Toen hij vertrokken was, sloeg Abram zijn boeken open. De cijfers dansten hem voor de ogen! Zo zeer waren zijn zaken achteruit gegaan, dat de uitgaven de inkomsten overtroffen. De uitstaande gelden zouden dat gat kunnen vullen. En als die uitbleven? Hoe heette het ook weer... bankroet! Aanvankelijk kon hij niet eens op dat woord komen. Een nieuwe smet op zijn naam!

Met tergend getik vielen de waterdruppels door de poreuze filter van een aarden kruik op de bodem van een tweede. Sjon Abram liep naar de watertafel, schonk zich een glas in dat hij in één teug ledigde. Hij zou meegaan om met de andere heren de Gezaghebber in het nauw te drijven. In zijn woede was hij vergeten dat hij daarmee zichzelf en de zoon ging kastijden.

Zwetend over het hele lichaam, beklom hij die middag de treden van het Gouvernementsgebouw. Ook de anderen hadden het warm, veegden voorhoofd en nek met hun zijden zakdoeken af. Iemand liet een snuifdoos rondgaan. De Gezaghebber had het rumoer onder zijn bordes gehoord. Het zou wel over het schrijven gaan. Er bleef hem niets anders over dan de heren te ontvangen.

De Rabbijn als woordvoerder sprak over de corruptie van de Padre. Terwijl de priester steun van de Joden genoot,

had hij de jongeman van het geloof der Vaderen vervreemd en uit het ouderlijk huis gelokt. De koele grijsgroene ogen van de Gezaghebber rustten onbewogen in de fel stekende van de spreker. Aan zijn strak gezicht was te zien dat de beschuldigingen weinig indruk maakten. Toen de Schriftgeleerde was uitgesproken, zei de landvoogd: 'Al deze dingen zijn heel vervelend voor de gemeente en de familie zelf. Maar zulke zaken liggen buiten mijn competentie.'

'In ons verzoekschrift vragen wij dat de man van het eiland wordt verwijderd.'

'Maar Heren, is dat niet een beetje te kras? Zolang het eiland onder Hollands bewind staat - sedert eeuwen - worden missionarissen hier toegelaten, aanvankelijk zelfs door de Joden aangemoedigd in wier belang het was hun slaven onder de invloed van Katholieke priesters te weten. Door de macht der gewoonte hebben de bewoners stilzwijgend in deze activiteit toegestemd.'

'Maar het gaat hier niet om negers! 'De Spaanse Padre heeft zich verstout een Jood te dopen!' 'Wij hebben een wet, die toepassing van het Hollandse recht eist.' 'Wij eisen dat de priester uit zijn ambt wordt ontzet!' Zij riepen het allen door elkaar.

'En hoe stelt gij u daarna de zielzorg der negers voor?'

'Uwe Excellentie kan een Hollandse geestelijke laten komen, die zich aan de wetten van zijn land zal weten te houden,' antwoordde de Rabbijn.

De landvoogd schudde zijn hoofd: 'Ik zie geen schuld in die man.'

Weer klonk het van alle kanten: 'Maar Excellentie, deze Padre is een gevaarlijk individu!' 'Hij ruit onze slaven op!' 'Aan iedereen vertelde hij dat zij kinderen zijn, die op eigen benen moeten komen te staan.' 'De jongeman is door hem aangestoken.' 'Op straat hitst hij ondergeschikten op!' 'De politie moest ingrijpen.' 'Schande voor de familie!'

'Zijn er getuigen?' vroeg de Gezaghebber koel.

‘Uw eigen schout moest hem tegen onze gerechtvaardigde woede beschermen.’

‘Ik bedoel getuigen, die zijn woorden hebben gehoord. In het politierapport zijn zij niet vermeld.’

Nu stond de winkelier, die José had uitgelachen, op: ‘Met verlof, Excellentie, ik heb hem horen zeggen dat Christus de Zoon van Jehova is.’

‘Hij heeft God gelasterd!’ riep de Schriftgeleerde uit. ‘Hebben wij nog meer getuigen nodig? Zijt gij dan niet hier als vertegenwoordiger van de Koning? Zijne Majesteit zou uw loyaliteit in twijfel trekken wanneer Uwe Excellentie aarzelde de Grondwet toe te passen.’

Een moment zat de landvoogd na te denken. Hij kon het zich niet veroorloven de Joden te froisseren, die ongetwijfeld ook door het schrijven geschokt waren. Want hij had hun steun nodig voor de vestingwerken, die de veiligheid van het eiland meer dan ooit vereiste, sedert de onlusten op het vasteland zo'n grote omvang hadden genomen. Als hij om subsidie naar Den Haag schreef, kon het jaren duren voor hij er iets op hoorde. - De laksheid had hij nu aan deze lange weifeling leren kennen. - Dan was het nog zeer de vraag of zijn verzoek werd ingewilligd, want het moederland had nooit veel geld of belangstelling voor dit eiland gehad. En in die tussentijd droeg hij geheel alleen de verantwoording voor alles wat nog kon gebeuren.

Tenslotte belde hij. Aan de binnenkomende klerk gaf hij geen opdracht hem een schotel te brengen om zijn handen in onschuld te wassen. Hij dicteerde hem het bevel, dat Padre Pablo uit zijn ambt ontzette en gebood het eiland te verlaten. Met een krachtige streek tekende hij het document, opgelucht dat de politiek niet ter sprake was gekomen!

Sjon Abram had zijn rijtuig laten komen, want hij voelde zich niet bij machte het korte eindje naar huis te lopen. Onder het instappen zag hij juist ‘De Verwachting’ door de nauwe vaargeul binnenzeilen. In de wagen dacht hij aan

zijn heildronk bij de aankomst van Manchi en de Padre. Beiden hadden hun belofte niet ingelost. ‘De bedrogen Hoop’ had die schuit moeten heten. Wat werd zijn tong zwaar! ‘Sarah, Sarah!’ wilde hij roepen, maar hij kon geen woord meer vormen.

Toen het rijtuig voor het grote huis had stilgehouden, trof de bediende die het portier opende, zijn heer dood aan.

XXII

‘Hoor, Israël! Adonaï is onze God. Adonaï is één!’ hief de oude dokter het gebed der stervenden voor Sjon Sarah aan.

‘Geloofd zij de naam van de heerlijkheid van zijn Koningschap immer en eeuwig!’ klonk het antwoord der volwassen kinderen.

‘De Eeuwige, Hij is God! De Eeuwige, Hij is God!’

Zij herhaalden het met de regelmaat van de golfslag. In een hoek baden Néné en de vroedvrouw de rozenkrans.

IJlende riep de zieke: ‘Abram, laat José terugkomen!’

Haar stem werd zachter. De laatste woorden sprak zij fluisterend: ‘Waar blijft José?’ Dan gleed zij weg naar het andere land. Een glimlach kwam over haar lippen, toen zij aan de overkant het Grote Licht zag. Haar aardse leven was voorbij.

De dokter drukte de ogen toe, vroeg een andere kaars om het licht voor de gestorvene te ontsteken. Gesnik der vrouwen werd hoorbaar.

De volgende morgen stonden twee doodkisten naast elkaar in de grote zaal. Kransen en bouquetten werden binnengedragen. De ontvangstkamers waren vol wenende vrouwen, die zich in aanwezigheid der bloedverwanten stilletjes koelte toewaaiden. Maar wanneer zij zich alleen waanden, ging een zacht gefluister op dat onmiddellijk verstomde zodra een der huisgenoten binnentrad.

In de pastorie lag José ziek. De ene jobstijding na de andere had hem bereikt. Het gevreesde plan waarvan hij en de Padre op de hoogte waren geweest, was tenslotte uitgevoerd! Dezelfde avond had het nog opgewonden door het stadje geklonken: ‘Sjon Abram is gestorven. In zijn rijtuig dood aangetroffen!’ En de volgende morgen hoorde José dat zijn moeder aan een miskraam was overleden.

Hij durfde niet naar het sterfhuis, bevreesd voor de moordenaar van zijn ouders te worden uitgemaakt. Koortsig bleef hij dagen lang in bed. Toen hij zich beter voelde deelde hij de Padre zijn wens mee met hem te willen vertrekken, een besluit dat hem thans gemakkelijk viel. Want tot het laatst had hij op een verzoening met zijn vader gehoopt, die hij nòg geen wrok toedroeg, begrijpend dat de ander uit godsvrucht had gehandeld.

Hoe graag José ook een gezin tot Christus zou hebben geleid, in eenzaam gepieker was hij de laatste dagen tot het inzicht gekomen dat het vaderschap niet voor hem was weggelegd. In zijn jeugd had hij vurig naar een grote liefde verlangd, vervolgens zijn gevoelens voor Rosa verkeerd uitgelegd. Thans wist hij zeker: zijn enige hartstocht was het Geloof. Aanvankelijk geleek die genegenheid op die van een bruidegom welke zich onberedeneerbaar tot de geliefde voelt aangetrokken. Sedert hij ermee gehuwd was, had hij dagelijks nieuwe eigenschappen ontdekt, die zijn uitverkorene bovenmate beminnelijk maakten. In hem was het besluit gerijpt zich in dienst der kerk te stellen.

Zij moesten beslissen waarheen zij zouden reizen. Er was bijna geen geld meer. Door de notaris van de nalatenschap op de hoogte gebracht, had José onmiddellijk afstand van zijn spaarpotje gedaan. Hem troostte de gedachte dat Sjon Moïs ongetwijfeld de schulden van zijn broer zou overnemen. En voor het binnenkomen der uitgeleende gelden behoefde hij, hoewel nooit iets op schrift werd gesteld, niet te vrezen want de eerlijkheid was algemeen.

Na zijn vertrek zou niets meer de verbintenis van Rosa en Manchi in de weg staan. Daarmee zou ook de kwestie van de onverdeelde boedel, waarover zijn vader vaak had gesproken, worden opgelost. Hij gevoelde medelijden voor het meisje, want de lichtzinnigheid van zijn broer bood weinig waarborg voor een gelukkig huwelijk.

Cornelis Lang, die de Padre opzocht, was diep onder de indruk van de rampen. Nooit had deze rechtschapen man zich een dergelijk drama op dit rustige eiland kunnen voorstellen. Hijzelf was van plan diezelfde avond koers te zetten naar het nabije Deense eiland en noodde beiden uit voor de reis. Voor de formaliteit wilde hij hen als 'ballast' inschrijven. José wist alle bezwaren van de Padre weg te praten: zulk een gunstige gelegenheid zou zich niet weer voordoen. Zij mochten, nu zich deze kans bood, niet het weinige dat zij bezaten aan de overtocht besteden, trouwens, het was zeer de vraag of een ander hen, zelfs tegen betaling, zou willen vervoeren. Een verder voordeel was dat de boot na zonsondergang zeilde, wanneer de invallende duisternis hen tegen nieuwsgierige blikken zou beschermen. De koffers zouden gauw genoeg klaar zijn. En nu ze toch weg moesten, was het beter niet lang te talmen.

Gedurende de hete uren van de middag pakten zij. Menige zweetdruppel viel José van het voorhoofd. Terwijl de priester zijn afrekening aan het Gouvernement ging doen, beklom José onder het voorwendsel de zieken vaarwel te zeggen, voor het laatst zijn ezel. Hij bleef maar kort in het gesticht, drukte de Protestantse broeder nog de hand. Daarna zwierf hij op zijn rijdier over de heuvelen. Hij had nauwelijks last van het stof, verdiept als hij was in de aanblik van zijn dierbaar eiland. Van de berg Altena af over de oceaan uitkijkende, kwamen hem de woorden van zijn vader in gedachten. Dat waren blijde dagen geweest, nu moest hij weg. De kale vlakten zou hij niet meer zien, de scheefgegroeide divi-divibomen, de armen van de 'kadoesji', de windmolens bij de plan-

tages temidden van een groep palmen, die uit de verte wenkten. Daarginds lag hun ‘koenoekoe’, in de schaduw gebed, waar hij als kind onbezorgd had gespeeld. Hij wilde terugkeren, maar het dier bleef bokken. Plotseling bevreesd dat iemand hem zou kunnen zien, sprong hij er af en rukte met moeite het beest om. Na een stevige klap begon het te draven en hij sprong er haastig op.

De laatste maaltijd lieten zij staan. Stil ruimde de negerjongen de borden met het gestolde vet op.

Het afscheid van de zusters, die ontdaan waren hun geestelijke leidsman te moeten missen, duurde kort. De priester drukte hen voor het laatst nog eens op het hart het werk naar vermogen alleen voort te zetten totdat zijn opvolger zou komen.

In de duisternis slopen de twee naar de haven. Achter hen aan dreef de bediende de ezel met de bagage. Het was stil op straat, geen der negers liet zich zien. Hoe teleurgesteld ook dat geen der gelovigen afscheid kwam nemen vond de Padre hun gebrek aan durf verklaarbaar.

Cornelis Lang ontving hen hartelijk. Na een poos werden de ankers gelicht, de zeilen gehesen. Het zware linnen ontplooide zich onder de zucht van de Passaatwind, en als een zwaan gleed ‘De Verwachting’ door een nauwe vaargeul naar de open zee. Bij dit vertrek was de kade leeg. In de stuurhut dacht de kapitein: ‘De oudste zoon van Sjon Abram vervoer ik als ballast. Wie mij dat verleden jaar had voorspeld, zou ik voor krankzinnig hebben gehouden.’

José stond op de voorplecht. Zo vaak had hij schepen zien vertrekken. Nu was hij zelf passagier. Voor het laatst zag hij de oude pakhuizen. Om gindse hoek lag het ouderlijk huis... Plotseling schoot de boot met een ruk vooruit... en toen was alles uit het zicht. Brede golven kwamen op het schip af. Hij voer over het wijde water van de oceaan, dat hij vaak met begerige ogen had gezien. Een nieuwe verwachting tegemoet!

De lust naar avontuur had hem gegrepen. Nu ging de koers naar het eiland van zijn moeder, onder omstandigheden die hij nooit had kunnen dromen. Daar wilde hij nog een tijd bij de Padre blijven, totdat zijn vertrek naar het klooster waar de vriend was opgeleid, zou zijn geregeld. Rosa's verlovingsring zou die reis mogelijk maken.

‘Hoe merkwaardig,’ dacht hij, ‘dat ik nu langs dezelfde weg terug wil die mijn voorouders hebben genomen, over Holland naar Spanje. En zo God het mij toestaat, hoop ik eens naar Jeruzalem te worden uitgezonden om Zijn Woord aan de daar wonende Joden te verkondigen. Naar ik gelezen heb, trekken zij iedere avond buiten de poorten van de stad om de Messias in te halen. Ik wil hun de boodschap brengen, dat Hij zich reeds binnen de wallen bevindt, al sedert vele eeuwen.

Onder hem bruiste de zee. Het schuim dat de kiel opwierp, mengde zich weer met het water als witte aderen in donker marmer. Boven hem stond de oneindige sterrenhemel.

Vol bewondering voor de Schepper dezer fonkeling, neuriede hij in het Hebreeuws mèt de drie jongelingen, brandende in de vuuroven:

‘Zegent, sterren des Hemels, den Heer!’

[Lijst van vreemde woorden]

Sjon: (Pap.) Afgeleid van Don of Doña uit het Spaans. Betekent Heer, Mevrouw, Mejuffrouw.
Chanoekah: (Hebr.) Het Joodse Inwijdingsfeest.
Mataratón: (Pap.) Boom met paarse bloemtrossen. Letterlijk rattendoder.
Koenoekoe: (Pap.) Plantage, ook streek er omheen.
Otrabanda: (Pap.) Andere stadswijk, aan de overzijde van de smalle inham, letterlijk overkant.
Anglo: (Pap) Kleine gele bloem.
Jaja: (Pap.) kindermeisje.
Horchate: (Spaans) Drank van amandelwater.
Makamba: (Pap.) scheldwoord voor Hollander.
Empanada: (Spaans) Pastei.
Junta: (Spaans) Volksvertegenwoordiging.
Guerilla: (Spaans) Ondergrondse strijd.
Bay-rum: (Eng.) Uit laurierblaren getrokken reukwater.
Parnassim: (Hebr) Kerkvoogden.
Poeriem: (Hebr.) Feest van de overwinning over Hamán, die de Joden had willen uitroeien, hetgeen door Esther verijdeld werd.
Porón: (Pap.) Groot aarden vat.
Wiri: (Pap.) Indiaans muziekinstrument.
Tumba: (Pap.) Inheemse dans.
Kadoesji: (Pap.) Kaktussoort.
Dama de noche: (Spaans) Kaktus, die maar één nacht bloeit.
Hamaca: (Pap.) Hangmat.
Aña nobo, bida nobo: (Pap.) Een nieuw jaar, een nieuw leven.
Chuchubi: (Pap.) Vogel, die in de Antillen voorkomt.
Sjalom alechem: (Hebr.) Vrede zij U.
Beth-Haim: (Hebr.) Huis des Levens.
Mi doesji: (Pap.) Mijn schat, letterlijk zoete.
Chicha: (Spaans) Venezolaanse liqueur.
Marióla: (Spaans) Venezolaanse dans.
El Rapon: (Spaans) Venezolaanse dans.
La Zapa: (Spaans) Venezolaanse dans.
Llanero (Spaans) Soort Zuid-Amerikaanse ‘cow-boy’.